

A BIHARI MÚZEUM ÉVKÖNYVE, XXVII.

A BIHARI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

XXVII.

BIHARI MÚZEUM
BERETTYÓÚJFALU

BERETTYÓÚJFALU, 2022

A kötetet szerkesztette

Török Péter

A kötetet lektorálta

Dr. V. Szathmári Ibolya, dr. Szilágyi Zsolt, Török Péter

Korrektúra

Kiss Tamás

Fordítás

Bálint Ágnes

Technikai szerkesztés

Szűcs Endre

Felelős kiadó

Berettyó Kulturális Központ

Felelős vezető

Kállai Irén

A kötet megjelenését támogatta

Az NKA Múzeumok Kollégiuma
209188/6 azonosítószámú pályázata

és az NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiuma
650132/00014 azonosítószámú pályázata

HU ISSN 0133-7653

Nyomdai munkálatok: Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető

TARTALOM

CONTENTS

Kiri Edit

7

**Szemelvények Bihar népi gyógyászatából az
Etnológiai Archivum adatainak tükrében**

Extracts from the history of folk medicine of Bihar
based on the Ethnological Archive

Szőke Richárd Rajmond

83

**Adalékok Berettyóújfalú sajtó- és választástörténetéhez –
Az 1922-es helyi nemzetgyűlési választás**

Addendum to the history of press and elections of Berettyóújfalú –
The 1922 Berettyóújfalú election

Seres István

131

**Véres leszámolás Békésen –
Újabb források a Balogh Tógyer-féle betyárbanda történetéhez**

Bloody showdown in Békés

Bakó Endre

139

Levelek Debreczeni Istvánhoz

Letters to István Debreczeni

151

Bakó Endre

Fantázia, természetközelség, humor.

Vonások Bakó Ágnes, bihari mese-és ifjúsági író portréjához

Imagination, closeness to nature and humour. Notes to the portrait of Ágnes Bakó, a fairy tale and youth writer of Bihar.

171

Török Péter

2021 - a párhuzamok találkozása.

Beszámoló a Bihari Múzeum munkájáról

2021 - encounter of parallels.

Overview of the activities of Bihari Museum

Kiri Edit

Szemelvények Bihar népi gyógyászatából az Etnológiai Archívum adatainak tükrében*

Bevezetés

Érdeklődésem még 2009 környékén fordult a csontkovácsok, kenők, népi manuálterápia, racionális gyógymódok bihari, Kárpát-medencei elterjedése iránt, doktóránduszként el is kezdtem foglalkozni a témával. Az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoportban tudományos segédmunkatársi évem alatt lehetőségem volt különféle intézményi kutatásokat végezni (Néprajzi Múzeum, Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest Főváros Levéltára, Déri Múzeum, Bihari Múzeum). Így jutottam el Budapestre az – akkori nevén – MTA Néprajzi Kutatóintézetbe is, hogy a hallomásból ismert Népi Gyógyászati Archívumban¹ (NGyA) a témához kapcsolódó adatokat keressek és találjak. 2010-ben szembesültem azzal, hogy az NGyA tulajdonképpen rendezetlen dobozok halmazából áll. Igyekeztem az összekeveredett cédulaanyagot valamelyest rendszerezni, de látnom kellett, hogy a rendelkezésemre álló idő alatt (1 hét) ezt lehetetlen lesz kivitelezni. A kutatási témámat ez a sajnálatos helyzet teljesen felülírta, és csalódottságomat valamilyen nyire nyugtatta az a lehetőség, hogy legalább az archívumnak a bibliográfiája többé-kevésbé egyben, de legalább rendelkezésemre állt, így azt majdnem teljesen számítógépre tudtam vinni, abban reménykedve, hogy a tételeket majd egyenként megszerzem. Az Archívum akkori állapotáról feljegyzést készítettem, rövid megbeszélés keretében át is adtam azt az igazgatónak.

* A tanulmány az NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiuma által támogatott „A berettyóújfalui járás Bihar vármegye egykori történetiségének feldolgozására Interdiszciplináris kutatás, tanulmányok, monográfia, konferencia megvalósítására.” című, 650132/00014 azonosító számú pályázat keretében készült.

¹ „A Népi Gyógyászati Archívum Diószegi Vilmos és Pócs Éva közös munkájának eredményeképpen jött létre az 1960-as évek elejétől kezdve. A cél az volt, hogy minden történeti, publikált és recens gyűjtésű népi gyógyászati adatot összegyűjtsenek, legépeljenek, és betegségek, illetve gyógymódok szerint rendezzenek.” BTK NI Adattára honlapja.

Mivel a Népi Gyógyászati Archívum rendezetlen céduláiból 2010 szeptemberében népi manuálterápiára, mozgásszervi betegségekre, kenés-inazásra vonatkozó adatokat nem tudtam „kinyerni,” nem hogy a történeti Bihar vármegyére kiterjedően, de legalább a bibliográfiával a „zsebemben” másfelől kellett megközelítenem a témát. Így 2011-ben a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában azzal kezdtem a munkám, hogy a földrajzi szakmutató Biharra vonatkozó anyagát² Microsoft Excel táblázatkezelőbe begépeltem (1285 db cédula³), majd a XX. Antropológia, orvoslás szakmutató céduláit is számítógépre vittem (878 tétel). A szakmutató alapján igyekeztem a releváns anyagokat kézbe venni és átnézni, de mindezt nem sikerült akkor maradéktalanul elvégezni. A további intézményi kutatásaim során (Déri Múzeum - kb. 520 db cédula a földrajzi mutatóban; Bihari Múzeum - kb. 230 db cédula a földrajzi mutatóban; Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék Archívuma - kb. 130 db cédula a földrajzi mutatóban) már csak a mutatókat rögzítettem számítógépen. Ezen munkámat foglaltam össze 2011 novemberében a VIII. Bihari Diétán tartott előadásomban. Mivel akkoriban magánszemélyeknek nyilvántartási, adattári szoftverek nem voltak elérhetőek, így kénytelen voltam – némi informatikusai segítséggel – saját adatbázist létrehozni, hogy ezen adatokat megfelelően tároljam a feldolgozáshoz. Az élet 2012-től más utakra vezetett, így sajnálatos módon az eltelt idő alatt nem volt lehetőségem az összeszedett anyagok rendszerezésére, feldolgozására és bemutatására. Török Péternek, a Bihari Múzeum igazgatójának ösztönzésére fogtam bele 2021 októberétől az anyag feldolgozásához, hogy ezáltal is segítsem a Tudományos Bihar-kutatásért Programot. Kedves biztatását ezúton is köszönöm. Jelen tanulmány alapjául szolgáló előadásomat 2021. december 6-án, a XII. Bihari Diétán online adtam elő.

2021 év végén örömmel olvastam a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet honlapján, hogy rövidesen befejeződik a Népi Gyó-

² A földrajzi katalógusban található bihari anyagok bemutatására, elemzésére egy másik tanulmányban teszek kísérletet.

³ Vö. Forrai 2000. 646. 2000-ben 1120 db tétel volt megadva a Biharra vonatkozó földrajzi mutatóban.

gyógyászati Archívum rendezése.⁴ Azóta az anyagról készített, a tudományos kutatást segítő jegyzék is elérhető a BTK Néprajztudományi Intézet honlapján.⁵ Ez nagyon biztató lehetőség – nem csak a népi orvoslás – kutatók számára, hiszen minden történeti, publikált és recens gyűjtésű népi gyógyászati adat elérhető egy helyen (az 1970-es évekig biztosan).

Módszerek

Jelen tanulmányomban szemelvényeket mutatok be a történeti Bihar vármegye népi gyógyászatából a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában fellelhető adatok alapján, amelyeket – tudomásom szerint – még nem publikáltak. Az intézményi kutatást 2011-ben végeztem, így kimutatásaim az akkori állapotokra vonatkoznak. A múzeum új épületbe való költözése miatt az Etnológiai Archívum kutatása az elmúlt 6 évben nehézkessé vált, de 2022 májusától újból megoldható.⁶ Az adatfeldolgozást Microsoft Excel és Access szoftverek segítségével végeztem.

A bemutatásra kerülő dokumentumok a 20. század magyarországi történetének közel 65 évében keletkeztek, azaz a dualizmus végétől, a világháborúkon keresztül egészen a szocialista berendezkedésig terjedően. A felhasznált iratok közel felét önkéntes néprajzi gyűjtők munkái teszik ki.

Korábbi forrásfeltáró munkák a Néprajzi Múzeumból

A Néprajzi Múzeum 1988-ban indította el a *Fontes Musei Ethnographiae*-nek nevezett sorozatát, amelynek célja és elsődleges feladata lett, hogy a múzeum archívumának, az Etnológiai Adattárnak kéziratos forrásait a lehető legteljesebb mértékben a tudomány, a kutatás figyelmébe ajánlja és közrebo csássa.⁷

A múzeum kézirattára igen gazdag primer forrásanyaggal is rendelkezik, amelyet a néprajztudomány képviselői jól ismernek, de a társadalomtudományok

⁴ A Népi Gyógyászati Archívum rövid keletkezéstörténetéről: Szakál – Zombory 2021., valamint a Magyar Néphit Archívum keletkezéstörténetéről ld.: Pócs 2019.

⁵ Zombory 2021.

⁶ Kemecsi 2021., valamint a Néprajzi Múzeum honlapja.

⁷ Koltay 1995., Forrai – Szemkeő 1996. 7., valamint további bő séges irodalommal a NM honlapján: Forráskiadványok.

kutatóinak széles köre előtt még ismeretlen. Ezek a kéziratok, források nem elsősorban a különböző korok hivatalainak, közigazgatásának iratai, bár ilyenekkel is rendelkezik a gyűjtemény. „E dokumentumok nagy része a gyakran rideg – de objektív – hatósági okmányokkal ellentétben a másik oldalt szólaltatja meg; az egyes embert, a családot, a kisközösséget: egy szakmai csoportot, egy tantestületet, egy tanya vagy község lakóit. Olyan dokumentumok ezek, amelyek tudományos gyűjtőmunka, vagy visszaemlékezések során keletkeztek. Ezek az írások szubjektívek, az ember átélt és megélt történetét tükrözik; de így emberi és így hiteles. A történész, a kutató egyiket sem nélkülözheti témafeltárása során.”⁸

E tanulmányomban a Néprajzi Múzeum még nem publikált kéziratot anyagának a gazdagságára hívom fel a figyelmet, és egyes kéziratokat rövidebben ismertetek a népi orvoslásra vonatkozó forrásanyagból, kiemelten fókuszálva a történeti Bihar vármegyére.

A Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma

A magyar néprajztudomány központi archívuma, amelyet 1938–39-ben K. Kovács László és Gunda Béla svéd, finn és észt minták alapján szervezték meg.⁹ Napjainkban az alábbi egységei léteznek: Kézirattár, Fényképtár, Képarchívum, Mozgóképtár, Hangtár, Etnológiai Archívum Adatbázisa (online).¹⁰

A Kézirattár vagy más néven kéziratgyűjtemény (a gyűjtemény mindkét elnevezése használatos)¹¹ feladatát és gyűjtőkörét, működési elveit még 1939-ben alakították ki és határozták meg, így ez tulajdonképpen máig érvényes. „Eszerint a néprajzi kéziratanyag és a dokumentumok gyűjtését elsősorban a magyarság és a magyarsággal együtt élő nemzetiségek, másodsorban rokonnépeink és szomszédaink anyagát szem előtt tartva kell végezni, ám figyelemmel kell lenni Európa többi népe, illetve a világ népei anyagára is, tekintettel az Etnológiai Adattár központi néprajzi archívum jellegére. Így mint szakadattár folyamatosan gyűjti

⁸ Forrai – Szemkeő 1996. 7.

⁹ Kósa 1977. 745.

¹⁰ Fejős 2000., valamint a NM honlapja alapján.

¹¹ Forrai 2000. 611–612.

a Néprajzi Múzeum munkatársainak gyűjtéseit, továbbá minden – az intézmény anyagi támogatásával végzett – néprajzi gyűjtés egy példányát; elhunyt és élő néprajzkutatóink néprajzi érdekű helyszíni gyűjtéseinek vagy levéltári jegyzeteinek, kéziratának eredetijét vagy másolatait. Megszerzi a néprajztudomány és muzeológia hazai és külföldi kéziratok dokumentumait (eredeti nyelven és fordításban); kéziratok néprajzi cikkeket, tanulmányokat, előadásszövegeket, tervezeteket, javaslatokat; lényeges tudománytörténeti dokumentumokat; megszűnő intézmények néprajzi dokumentumait; magánszemélyek néprajzi szempontból fontos gyűjteményeit, hagyatékát vagy azok részeit. Végül gyűjti a *társadalmi gyűjtőhálózat*, a *néprajzi szakörök* tagjai által szolgáltatott adatokat; *néprajzi pályamunkákat* (kiemelés tőlem: K. E.); a paraszti írásbeliség emlékeit, népi eredetű feljegyzéseket, tekintet nélkül korukra.”¹²

A kéziratár gyarapításának módja alkalmi és rendszeres. Alkalomszerű a hagyatékok, magángyűjtemények vagy csak egyes kéziratok megszerzése ajándékként vagy vásárlás útján, rendszeres a szervezett és irányított néprajzi gyűjtés keretében a társadalmi gyűjtőhálózaton keresztül (kérdőíves adatgyűjtések és gyűjtőpályázatok) és a tudományos gyűjtőhálózat révén (a néprajzos-muzeológus szakemberek rendszeres anyagbeadásából).¹³

1947-ben kezdődött meg a gyűjtemény szakkatalógusának kiépítése, amely akkor még csak húsz témakört tartalmazott, továbbá megkezdődött az utalók, katalógusok kiépítése is.¹⁴ 1954-ben újabb szervezeti és működési szabályzat készült, amely a kéziratgyűjtemény szakkatalógus-rendszerét (akkor már harminckét témakörből állt) és használati szabályzatát is tartalmazta. Minden későbbi szabályzatnak ez az alapja.¹⁵ Végül az 1962-es szervezeti és működési szabályzat rögzítette a kéziratár használati rendjét, az új szakkatalógus harminchárom, római számokkal jelzett tárgycsoportot tartalmazott.¹⁶ Napjainkban is ez van érvényben. Tehát egységes a címszórendszer, amely szerint szakcsoportba rendezik

¹² Forrai 2000. 613–614.

¹³ Forrai 2000. 614.

¹⁴ Forrai 2000. 616.

¹⁵ Forrai 2000. 617.

¹⁶ Forrai 2000. 618.

a múzeum minden gyűjteményének anyagát.¹⁷ Jelen tanulmány a XX. antropológia, orvoslás szakmutató Biharra vonatkozó anyagával foglalkozik.

I. gyűjtögetés	XVIII. népi jog, közigazgatás
II. halászat	XIX. az emberi élet szokásai
III. vadászat	XX. antropológia, orvoslás
IV. madarászat	XXI. néphit és tudás
V. méhészet	XXII. vallásos élet
VI. állattartás, pásztorkodás	XXIII. zene
VII. földművelés	XXIV. tánc
VIII. közlekedés, teherhordás, híradás	XXV. játék és szórakozás
IX. kereskedelem	XXVI. népköltés
X. település, építkezés	XXVII. népi írás, olvasás, népművelés
XI. házbereendezés, bútortartás	XXVIII. népnyelv
XII. táplálkozás, konyha	XXIX. múzeumok, kiállítások
XIII. kerámia	XXX. néprajztörténet (adatközlők, gyűjtők)
XIV. viselet, textil	XXXI. társtudományok
XV. mesterségek, művészkedés	XXXII. nemzetiségek
XVI. harc, katonáskodás	XXXIII. egyéb
XVII. társadalom	

1. táblázat. A Néprajzi Múzeum gyűjteményi szakkatalógusai

Az egységes földrajzi rendszerezés érdekében Magyarország 1913. évi helységnévtárának adatai alapján készült földrajzi katalógus tájékoztató, mivel a gyűjtemény anyagának tekintélyes része az első világháború előtti, illetve a két világháború közötti időből és magyar lakta területekről származik.¹⁸

A Néprajzi Múzeum honlapjának tájékoztatása alapján „a gyűjtemény jelenlegi állománya 28 017 leltározott tételt tartalmaz. [...] A tudományos gyűjtőhálózatnak köszönhető körülbelül kilencezer tétel. Régi kéziratos néprajzi gyűjtemények, hagyatékok anyaga, az időközben megszűnt vagy átszervezett társintézmények

¹⁷ Forrai 2000. 624.

¹⁸ Forrai 2000. 624.

néprajzi vonatkozású gyűjteményei¹⁹ körülbelül hétezer tétellel gyarapították a kéziratárát. Végül a társadalmi gyűjtőhálózat munkálkodásának eredménye több mint 12 000 dolgozat.”²⁰

A kéziratár nyilvántartásáról meg kell említeni, hogy „a leltározás többlépcsős. A növedéknapló adatai jelentik az első hivatkozási számokat, egészen a szakleltározásig. A kéziratok a megszerzésük először az Etnológiai Adattár gyűjteményeinek közös ÁEA jelzetű átmeneti leltárkönyvében (növedéknaplójában) kapnak sorszámot, jelzetük tehát: ÁEA sorszám/évszám. A tudományos gyűjtőhálózat éves gyarapodását külön növedéknapló tartalmazza, jelzete: EA sorszám/év. Külön átmenő leltárkönyve van a néprajzi gyűjtőpályázatoknak is: P. sorszám/évszám jelzettel. A növedéknaplók bejegyzései utalnak a megszerzés körülményeire, megjelennek a mutatócédulákon is.”²¹ „A források aprólékos rendező-, feltárómunka után vezethetők be a gyűjtemény leltárkönyvébe. A kéziratár leltárkönyve folyamatos számozású. A gyűjtemény megkülönböztető jelzete, illetve betűjele: EA (etnológiai adat).”²² Mindezeket azért kellett megemlíteni, mert kutatásom során csak az EA betűjelű kéziratokkal foglalkoztam. Nem állt módomban átnézni azokat a tételeket, amelyek még nem kerültek be a leltárkönyvbe, de esetlegesen gyűjtőpályázatok révén már bekerültek a múzeumba (P. sorszám).

XX. Antropológia, orvoslás szakmutató

Az Etnológiai Archívum leltározott állományának tartalmi összetételét a szakkatálogosok mutatják. Az Adattár 1967-ben kiadott véglegesített szakrendje (Útmutató 1967) alapján történik a források tartalmi csoportokba rendezése. Ez a ma is alkalmazott harminchárom, római számokkal jelzett tárgycsoportot tartalmaz.²³ Az Archívum *földrajzi mutatójában* 1285 db. bihari cédula/rekord volt található

¹⁹ Ilyen például az egykori Néptudományi Intézet, Államtudományi Intézet, Országos Táj- és Népkutató Intézet, Szociográfiai Intézet, Magyar Társaság Falukutató Intézete stb.

²⁰ Kéziratgyűjtemény. NM honlapja.

²¹ Forrai 2000. 623.

²² Forrai 2000. 623.

²³ Forrai 2000. 636.

2011-ben, amikor azokat számítógépes táblázatkezelőbe (MS Excel) begépeltem, a XX. *Antropológia és orvoslás nevű szakmutató* pedig 878 rekordot tartalmazott ugyancsak 2011-ben.

Ahogy az Etnológiai Archívum egészére, úgy a XX. szakmutatóra is vonatkozik, hogy az állomány összetételében meghatározó mennyiséget képviselnek az országos néprajzi gyűjtőpályázatra érkező dolgozatok, és meghatározó szerepük van a tematikai arányok alakulásában is. A források tetemes része a 20. század első feléből való, és erről az időszakról is szól. A kéziratok gyűjtési ideje az elmúlt száz év, ám azok keletkezési és az adatok vonatkozási ideje ennél szélesebb tartományt fog át, a 18. századtól napjainkig terjed.²⁴

Az alábbi táblázatban a XX. szakmutató tételeinek vármegyei eloszlását láthatjuk csökkenő sorrendben, oly módon, hogy az első helyezett vármegyéjéből található a legtöbb rekord/tétel. A felsorolásban a főbb szerzők is feltüntetésre kerültek. Bihar vármegye a hetedik helyen áll 37 tételszámmal.

	megye	tétel-szám	főbb szerzők
1.	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	88	Nagy Czirok László, Igaz Mária, Diószegi Vilmos, Janó Ákos, Fehér Zoltán, Szatmári Zoltán, Égető Melinda
2.	Borsod	59	Bakó Ferenc, Manga János, Györffy Györgyné, Diószegi Vilmos, Bene Zsuzsa, Igaz Mária
2.	Veszprém	59	Hegyi Imre, Juhász Sarolta, Kajcsos Ferenc, Erdélyi Zoltán
3.	Békés	55	Oláh Andor, Durkó Antal, Grynaeus Tamás, Szabó Mátyás
4.	Heves	53	Diószegi Vilmos, Csilléry Klára, Répási István, Berényi Andrásné, Hoffmann Tamás

²⁴ Forrai 2000. 636–637.

5.	Somogy	39	Hofer Tamás, Diószegi Vilmos, Knézy Judit, Kapitány Orsolya, Gelencsér Sándor, Kerecsényi Edit, Halász Pál, Pintér Pálné
6.	Csongrád	38	Grynaeus Tamás, Györffy Györgyné, Szállási Sándor, Bokor István
7.	Bihar	37	Molnár Balázs, Hofer Tamás, Molnár Vilmos, Sándor Mihályné
8.	Vas	34	Kuntár Lajos, Dömötör Sándor, Diószegi Vilmos, Irányi Lujza, Lakner Ágnes, Erdélyi István (Sebestyén Gyula hagyatéka)
9.	Jász-Nagy-Kun-Szolnok	33	Oláh Andor, Nagy Angéla, Pócs Éva, Csalog Zsolt, P. Madar Ilona, Csetényi Mihályné, Szücs Sándor, Diószegi Vilmos
10.	Zala	32	Knézy Judit, Bődei János, Szántai Lászlóné, Fülöp István, Pintér Sándor, Gönczi Ferenc, Némethy Endre
11.	Baranya	29	Diószegi Vilmos, Kodolányi János, Solymos Edéné
12.	Szabolcs	28	Turi Sándor, Lakatos Károly, Stoll Ernő, Károlyi György, Nagy Klára, Erdész Sándor
13.	Zemplén	27	Bakó Ferenc, Diószegi Vilmos, Szolnok Lajos, Zsova Ilona, Raffay Anna, Gönyei Sándor, Bodgál Ferenc
14.	Szatmár	24	Herman Ottó, Farkas József, Grynaeus Tamás, Luby Margit, Engel Katalin, Morvay Judit, P. Madar Ilona, Bakos Ferenc
15.	Abaúj-Torna	22	Györffy Györgyné, Bene Zsuzsanna
15.	Hont	22	Fehér Julianna, Dobrovolni Antal, Pesovár Ernő, Erdélyi Zoltán, K. Kovács László

16.	Hajdú	21	Béres András, Lévai Imre, P. Madar Ilona, Nagy Angéla, Hoppál Mihály
17.	Nógrád	20	Ipolyi Arnold, Manga János, Diószegi Vilmos, Csilléry Klára
	Magyarország ²⁵	19	általános adatok, Györffy István, Viski Károly antropológiai leírások, Szendrei Ákos népszokás lexikona, Magyar Fürdőélet és Idegenforgalom stb.
18.	Komárom	18	Fél Edit, ifj. Dudich László, Kardos László, Szigeti Irén
19.	Bács-Bodrog	17	Grynaeus Tamás, Solymos Ede, Lükő Gábor, Diószegi Vilmos
19.	Tolna	17	Diószegi Vilmos, Váyer Éva, Pető Veronika, Gelencsér Sándor, Stefán György, Támer Gabriella. (bukovinai telepések Bukovinánál vannak feltüntetve)
20.	Csanád	14	Grynaeus Tamás, Szigeti György, Kálmány Lajos hagyatéka
21.	Bukovina (+ telepeseiktől, Tolna m.)	13	Iványi János, Károly István, Bácskai-Bosnyák Sándor
21.	Sopron	13	Beke Ödön, Muhor László, Diószegi Vilmos, Hadarics Ferenc, Egri Irén
22.	Fejér	12	Herman Ottó, Deisinger Margit, Nagy Lajos
	h.n. ²⁶	12	Kálmány Lajos hagyatéka, Csaplovics ill. Bellosics hagyatéka stb.
23.	Bereg	11	Babus Jolán, Csiszár Árpád, Pálóczi Horváth Lajos
24.	Kolozs	9	Kresz Mária, Stefán György, Gönyei Sándor, Hoppál Mihály, Kóczián Géza, Szabó István, Macalik Ernő, Szabó László

²⁵ Konkrét megye vagy település nélküli jelölés.

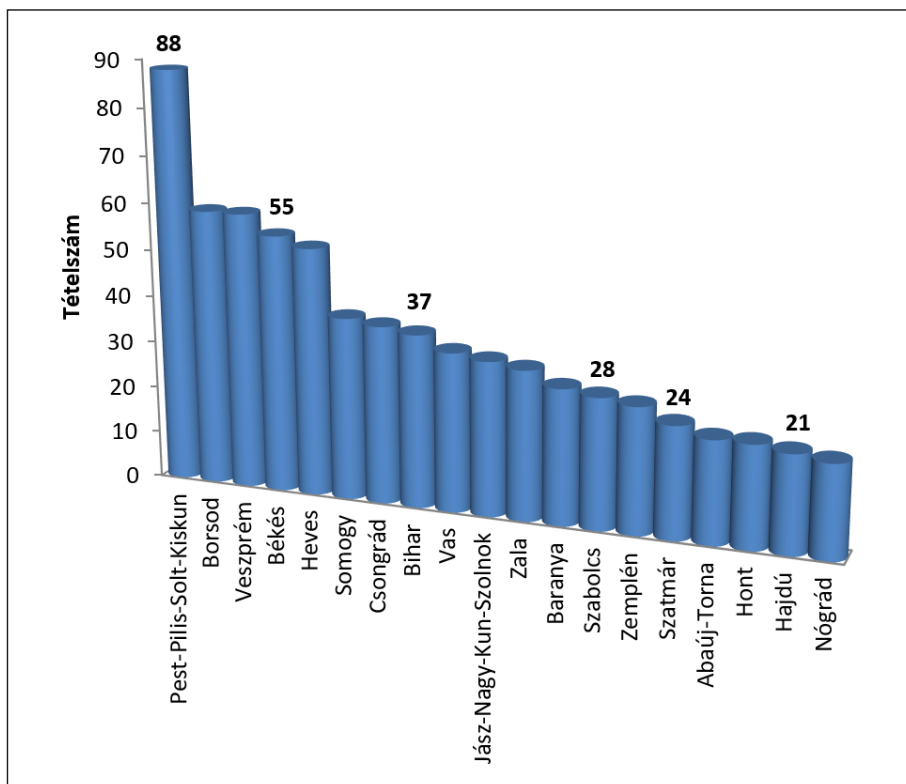
²⁶ Konkrét település, hely nélküli jelölés.

25.	Csík (+ Kilyenfalva csík megyei telepektől, Veszprém m.)	7	Diószegi Vilmos, Iványi János, Kóczyán Géza, Pintér István, Macalik Ernő, Szabó István, Szabó László, Gál Miklós
25.	Szilággy	7	Kresz Mária, Gönyei Sándor, Márkus Mihály, Bereczki Imre, Németh Tibor
25.	Ugocsa	7	Kresz Mária, Till Mária, Szondy János, Balázs Béla
26.	Moson	6	Egri Irén, Juhász Ferenc, Németh Sándor, Hécz János
27.	Arad	5	gimnáziumi gyűjtések, Grynaeus Tamás
27.	Gömör és Kishont	5	Molnár Mihály, Bánszky Ilona, Manga János
27.	Győr	5	Borsos Lajos, Egri Irén, Énekes Kálmán
27.	Háromszék	5	Péterffy Tamás, Bodor Dénes
27.	Udvarhely	5	László Gyula, Csergő Bálint, Bányai János
28.	Moldva	4	Diószegi Vilmos, Kallós Zoltán, Balás Gábor, Erdős Szászka Péter
28.	Nyitra	4	Sztancsek József, Rehák Gyula, Stefán György
28.	Ung	4	Márkus Mihály
29.	Bars	3	Peterke Jónás, Károly István
29.	Szolnok-Doboka	3	Gunda Béla, Viski Károly, Sárkány Lóránd
29.	Torontál	3	Kálmány Lajos hagyatéka; Kiszombori Dózsa Gy. Ált. Isk. Honismereti Szakkör tagjai
30.	Beszterce-Naszód	2	Herman Ottó, Kiss Sándor
30.	Esztergom	2	Szokmáry Julius
30.	Máramaros	2	Nemes Mihály, Marosvásárhelyi Zsófia
30.	Torda-Aranyos	2	Jankó János, Téglás István

31.	Krassó-Szörény	1	Faragó József
31.	Pozsony	1	Harmath Lajosné
31.	Szepes	1	Perjéssy Lajos, Herman Ottó
32.	Alsó-Fehér	0	
32.	Árva	0	
32.	Belovár-Kőrös	0	
32.	Brassó	0	
32.	Fogaras	0	
32.	Hunyad	0	
32.	Kis-Küküllő	0	
32.	Lika-Kravaba	0	
32.	Liptó	0	
32.	Maros-Torda	0	
32.	Modrus-Fiume	0	
32.	Nagy-Küküllő	0	
32.	Pozsega	0	
32.	Sáros	0	
32.	Szeben	0	
32.	Szerém	0	
32.	Temes	0	
32.	Trencsén	0	
32.	Túrócz	0	
32.	Varasd	0	
32.	Verőcze	0	
32.	Zágráb	0	
32.	Zólyom	0	

2. táblázat. XX. Antropológia, orvoslás szakmutató vármegyei eloszlása

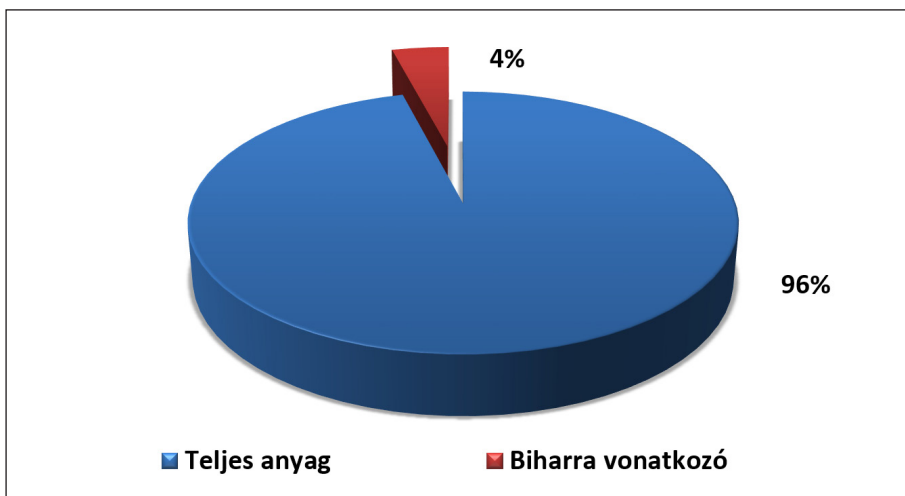
Ugyanez az adatsor térképre vetítve látványosabban ábrázolja a XX. szakmutató összes adatának vármegyei eloszlását. Még inkább szembeűnik, hogy a legkutatottabb vármegyek az ország középső részéről kerülnek ki, míg a peremterületek alulreprezentáltak. Bihar vármegye tulajdonképpen a többi vármegyéhez viszonyítva a leginkább feltárt területhez tartozik.

1. diagram. A XX. szakmutató összes témájának vármegyei eloszlása

A szakmutató 878 rekordot (cédulát) ölel fel a Kárpát-medence területéről, de vannak adatok Afrikából, Dél-Ázsiából, Mongóliából és Új-Guineából is.

Az alábbi táblázatból és diagramokból egyértelműen látható, hogy a XX. szakmutató teljes anyagának csak körülbelül 4%-a tartalmaz bihari adatot.

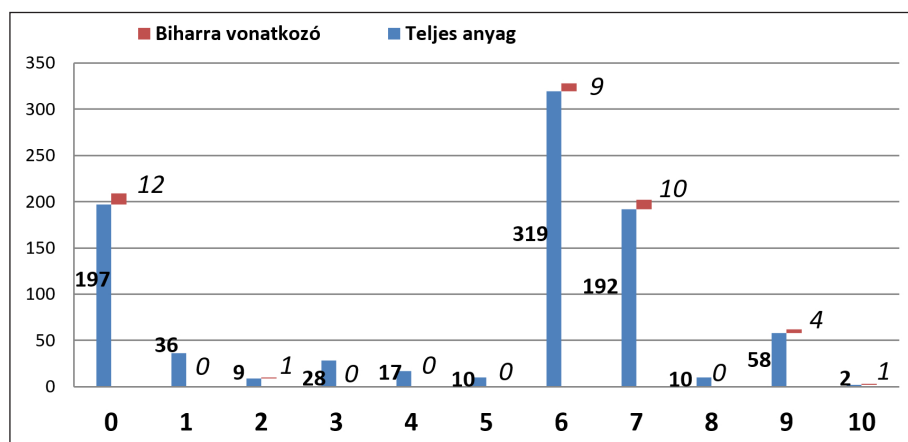
2. diagram. A XX. Antropológia, orvoslás szakmutató összes rekordja

Ez a 4% 2011-ben konkrétan 37 cédulát jelentett, ami a Biharra vonatkozik. A szakmutató tíz nagy témakör szerint oszlik el. Az alábbi táblázatba már külön jelölöm a Biharra vonatkozó számsorokat is, így látható, hogy ebből a 37 szakmutatói cédulából **11–11** – azaz a legtöbb – az általános anyagról (0.) és a gyógyszerekről, gyógynövényekről (7.) szól. Ezt követi sorrendben 9 említéssel a betegségek, gyógyítás, járványok (6.) témaköre, végül 4 esetben tárgyalják a népi gyógyítók társadalmi kapcsolatait (9.). Elenyésző, azaz 1–1 tétel említi a népi biológiai ismereteket (2.) és a témához kapcsolódó népköltést (10.).

Téma	Teljes anyag	Biharra vonatkozó
0. Általános anyag	197	11
1. Antropológiai felvételek, típusok, leírások	36	0
2. Népi biológiai ismeretek	9	1
3. A test tisztántartása	28	0
4. Szépségápolás, tetoválás (körömnövesztés, lábtorzítás stb.)	17	0
5. Egészségügyi szokások, megelőzés	10	0

6. Betegségek, gyógyítás, járványok	319	9
7. Gyógyszerek, gyógynövények	192	11
8. Gyógyhelyek, fürdők	10	0
9. Népi gyógyítók, társadalmi kapcsolataik	58	4
10. Kapcsolatos népköltés	2	1
összesen rekord:	878	37

3. táblázat. XX. Antropológia, orvoslás szakmutató témáinak eloszlása

3. diagram. XX. Antropológia, orvoslás szakmutató témáinak eloszlása

Az Etnológia Archívumban nem található Biharra vonatkozó adat az alábbi témakörökben: Antropológiai felvételek, típusok, leírások (1.); A test tisztántartása (3.); Szépségápolás, tetoválás (körömnövesztés, lábtorzítás stb.) (4.); Egészségyi szokások, megelőzés (5) valamint Gyógyhelyek, fürdők (8).

A tematikai egyenetlenségek, a hiányok bizonyos témáknál szembetűnőek. Ismét hangsúlyoznom kell, hogy az önkéntes gyűjtések a gyűjtő egyéni érdeklődési körét, valamint felkészültségét is tükrözi. Az is tény ugyanakkor, hogy a népi orvoslásra vonatkozó részletes, tematikus kérdőív, amelyet felhasználhattak volna az önkéntes gyűjtők, az 1970-es évekig nem jelent meg. Néhány mondatos

útmutató ugyan rendelkezésre állt,²⁹ de ez messze nem bontotta ki a témát olyan részletesen, mint például egyéb, közreadott kutatási segédletek esetében (népi építéset, gazdálkodás, szokásvilág stb.). Habár a Népi Gyógyászati Archívum rendszerezése során előkerült Diószegi Vilmos 1963-as kérdőívének két változata is, amit 2021-ben Zombory Andrea közölt,³⁰ nem állapítható meg bizonyossággal,

²⁹ Erről a témáról külön tanulmányt lehetne írni, de vázlatosan az alábbiakat emelem ki. 1909-ből Semayer Vilibáld négy szóban említi a betegségekkel kapcsolatos kérdéseket (Semayer 1909. 251. ld. még Fejős 2020). A Folklore Fellows idejéből szintén pár bekezdésben, felsorolásszerűen említi az egészség-betegség kérdését: Sebestyén – Bán 1912. 209. 8-ik pont., szintén Sebestyén Gyula említi két sorban, hogy orvosokat is meg kell nyerni a gyűjtésekhez (Sebestyén 1912. 193.). Braun Róbert 1913-as szociográfiai kutatása az első részlet gazdag kérdőív, de kérdéses ez mennyire volt közismert az idevágó kutatásokhoz az önkéntesek körében (Braun 1913.). 1944-ben a falukutató mozgalom keretében Molnár Vilmos kérdőívet állított össze falvak közegészségügyi vizsgálatához (Molnár 1986.), amelyet orvostanhallgatók több kutatásnál is használtak. Vajkai Aurél 1948-as kutatástörténeti összefoglalója a szaktudomány részére mérföldkő volt (Vajkai 1948.), de szintén kérdéses, mennyire forgott közkézben az önkéntes gyűjtők között. Szolnok megye népi gyógyászati atlasza c. kutatási terv felvázolásában Pócs Éva írja 1964-ben, hogy egy nagy terjedelmű kérdőív elkészítését tervezték (Cs. Pócs 1964.). 1970-ben Cs. Pócs Évától és Hoppál Mihálytól, a palóc kutatás módszertani közleményei egyikeként megjelent egy kérdőív néphit és népi gyógyászat gyűjtéséhez, de arra vonatkozólag nem találtam adatot, hogy az önkéntes néprajzi gyűjtők széleskörűen használták-e (Cs. Pócs – Hoppál 1970.). És habár Morvay Péter 1975-ben említi, hogy számos gazdag anyagú pályamunka született a népi gyógyászat témakörében, amelynek kevés a hivatásos kutatója, és ez vonzó gyűjtési lehetőséget ad az egészségügyi szakközépiskolák tanulóinak, valamint a tudománysegítő munkába eddig még be nem kapcsolódott középiskolai biológiai szakköröknek, a kutatásokat segítő kérdőívet nem került kiadásra (Morvay 1975.). Az önkéntes gyűjtőhálózat újabb fellendülésének közepén csak 1976-ban jelent meg a Honismeret hasábjain kb. 3 sorban egy rövid gyűjtési útmutató: Népi gyógyítás egy helységben c. ajánlott pályatétel (sz.n. 1976. 121.). 1979-ben az Ezerjófű akció magyarországi elindításának tervei között volt utalás kérdőív használatára, de az közel sem fedte le a népi orvoslás egészét (Morvay 1979.). A témához tágabban kapcsolódik, de 1981-ben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kiadta a népi kertkultúrára vonatkozó kérdőívet (Holló 1981.) (Legújabbban pedig Nagy 2021. A magyar népi dísznövénykultúra kutatásának történetéről, kitérve a tematikus kérdőívekre és útmutatókra is). Habár 1989-ben a Gémes Balázs által koordinált Népi Orvoslási Topográfia keretében (Gémes 1989.) elindítottak egy országos kérdőíves adatgyűjtést, az főleg a népi születésszabályozás kutatására összpontosult. Számos kérdőívet küldtek ki országsszerte, de sajnos a munka anyagi okok miatt félbe maradt (Szabó 2020. 67.). A 2000-ben kiadott „Kérdőívek és gyűjtési útmutatók”, és az „Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez” között sincs népi orvosláshoz kapcsolódó fejezet (Fejős (szerk.) 2000.). 2003-ban a Honismeret hasábjain található egy rövid összefoglalót a Gyűjtési Útmutatókról, de ez is visszautal az 1976-s pályázati kiírásban közzétett pár szempontra (Túri 2003.). Granasztói Péter 2017-ben egy igen részletes tanulmányban összeszedi a néprajzi kérdőíveket, de ezeket áttanulmányozva se találunk kiemelten e témában keletkezett és közreadott részletes kutatási segédletet (Granasztói 2017.). Gyűjtésekről és kérdőívekről ld. még: Mészáros – Vargyas 2016. és Paládi-Kovács 2017. A népi gyógyítás kutatástörténetéről pedig: Hoppál 1990., Keszeg – Czégényi 2010. A legújabb tudományos megközelítésekről pedig: Molnár – Babai 2020.

³⁰ Közli: Zombory 2021.

hogy ez a kérdőív közkézen forgott-e az akkor gyűjtő néprajzi önkéntesek körében. Ugyanez állapítható meg az 1970-ben, a palóc kutatás módszertani közleményei egyikeként megjelent kérdőívről is.³¹ A – bihari – dolgozatok változó színvonalát nézve inkább a kérdőívek hiánya feltételezhető.

Biharra vonatkozó kéziratok

Ha az Archívum földrajzi mutatójában és a XX. Antropológia és orvoslás nevű szakmutatójában a Biharra vonatkozó rekordok számát összevetjük, akkor láthatjuk, hogy az 1285 tételből csak 37 feltüntetett cédula foglalkozik népi orvoslással, ami a téma alulreprezentáltságát mutatja. Ez a 37 cédula csak 3%-os arány a Biharra vonatkozó kéziratokban.

Továbbá ez a 37 cédula valójában 29 fizikális dokumentumot jelent, mert sok adattári tétel több témakört is felölel több településről, ezért a szakmutatóban több helyre is besoroltak egy-egy dokumentumot. A Néprajzi Múzeum új épületbe való költözése miatt az Etnológiai Archívum kutatása az elmúlt 2 évben még nehezebbé vált, ezért a 29 dokumentumból most csak 22 tételt mutatok be,³² így a fennmaradó 6 adattári tételt egy későbbi alkalommal elemzem részletesen, amikor azok kutatása is lehetségessé válik.

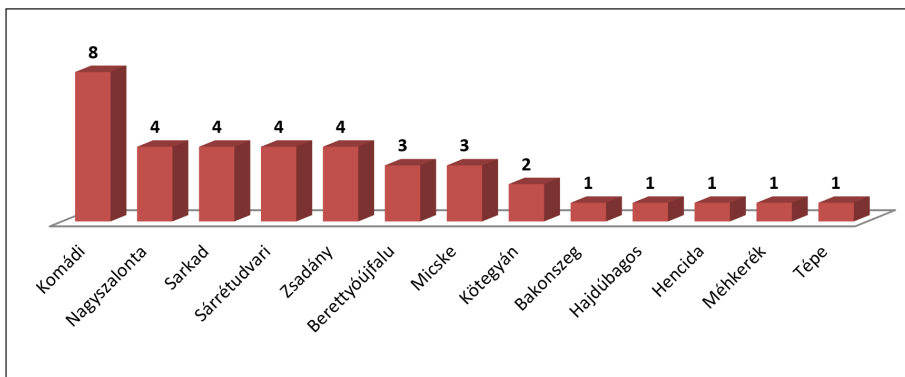
A gyűjtések földrajzi megoszlása

Az 5. diagramon a bihari gyűjtések településenkénti megoszlását ábrázoltam. Ahogy látható, az alábbi településekről van valamifajta adat népi gyógyászattal kapcsolatban: Komádiból a legtöbb (8), ezt követi Nagyszalonta, Sarkad, Sárretudvari és Zsadány 4–4 említéssel, majd Berettyóújfalu és Micske 3–3 adattal, Kőtegyán 2, végül Bakonszeg, Hajdúbagos,³³ Hencida és Tépe 1–1 rekorddal.

³¹ Cs. Pócs – Hoppál 1970.

³² A tanulmány végén megadott forrásokban mind a 37 szakmutatói cédulát felsorolom településenkénti bontásban.

³³ Az Etnológiai Archívumban Hajdú megyéhez van sorolva, ellenben az 1913. évi helységnevtárban is Bihar vármegyéhez tartozott, ezért tanulmányomban is ide sorolom.

4. diagram. A bihari gyűjtések településenkénti megoszlása

Számos környező településről és szomszédos megyékből is találunk adatokat, úgymint: Vámospércs, Földes, Tetétlen, Nádudvar, Püspökladány, Füzesgyarmat, Vésztő, Békés, Doboz és Gyula. A békési anyag igen jelentős, ami a már korábban említett Oláh Andor gyűjtésének köszönhető.

A vizsgált kéziratok gyűjtési helyét térképre vittem, amelynek segítségével könnyebben áttekinthetjük azokat a területeket, ahonnan több mint 60 év alatt feldolgozások érkeztek. Világosan látszik, hogy ezek szinte az egész Csonka Bihar területéhez köthetők.

Dankó Imre 1975–76-ból származó kéziratát,³⁴ amelynek címe: Feljegyzések a berettyóújfalui vásárról és a berettyószentmártoni hídról, ugyan a szakmutató feltűntette a gyógyszerek, gyógynövények altémánál, de hely nélkül. Ezt visszakeresve a földrajzi mutatóból kiderült, hogy 8 települést említ: Árpád, Berekböszörmény, Berettyószentmárton, Berettyóújfalu, Bojt, Derecske, Nagyvárad és Szentpéterszeg. Mivel még nem tudtam ezt a kéziratot a kezembe venni, így nem tudom biztosan állítani, hogy milyen adat vonatkozik a népi orvoslásra. Ezért a továbbiakban nem számítom bele az elemzésembe, ellenben a térképen bekarikázva jelölöm a fentebb említett településeket is.³⁵

³⁴ Dankó 1975–1976. EA 13543. Továbbá Dankó Imre múzeumi munkásságáról ld. még: V. Szathmári 2010.

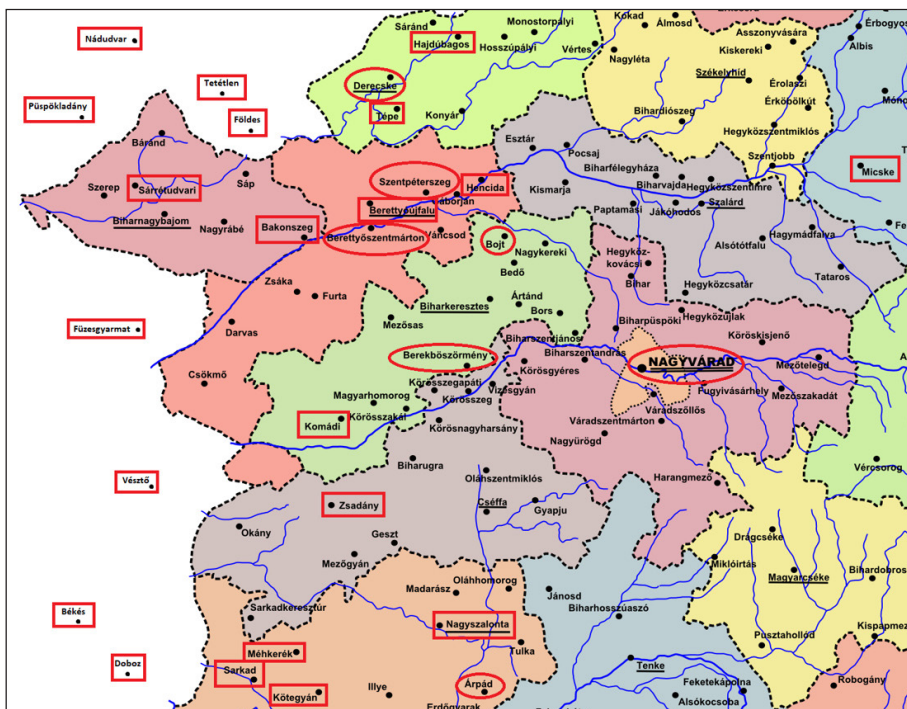
³⁵ Amint megszerzem az összes, témánkra vonatkozó kéziratot, és azokat alaposabban elemezni tudom, a kimutatásokat frissíteni fogom.

2. térkép. Kéziratok gyűjtési helye³⁶

Ha egy kicsit felnagyítjuk a 2. számú térképet, jobban láthatóak azon települések, amelyekről népi gyógyászatra vonatkozó adatot találunk. Látható az is, hogy melyek azok a szomszédos megyék települései, amelyekről szintén van rekord.

³⁶ Kéziratok gyűjtési helye. (Térkép eredeti készítője: Petolaszlo 2014. Creative Commons License. Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bihar_v%C3%A1rmege.png?uselang=hu. Változtatást végezte: Kiri Edit 2021.)

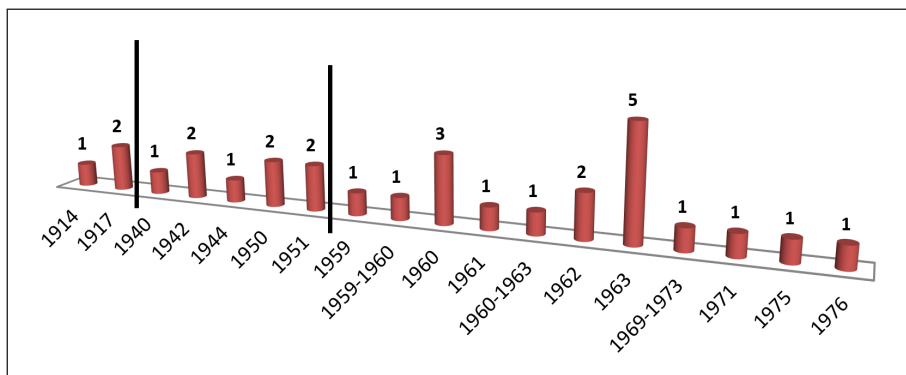
3. térkép. Gyűjtőpontok³⁷

Időbeli behatárolás

A dokumentumok kisebb hányada szakemberek gyűjtése, többségük pedig a néprajzi gyűjtőpályázatra érkezett munka. Ebből már kitetszik, hogy a gyűjtési időt tekintve kevés kézirat származik a 20. század első feléből, a nagyobb rész 1950 utáni (lásd 5. sz. diagramon), hiszen 1952-től indítja be a Néprajzi Múzeum az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatot. Az adatok vonatkozási ideje így a 19. század közepétől az 1970-es évek közepéig tart. Ezek alapján két dologra kell felhívni a figyelmet: 1. A különböző társadalmi mozgalmak, pályázatok,

³⁷ Gyűjtőpontok. (Térkép eredeti készítője: Petolaszlo 2014. Creative Commons License. Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bihar_v%C3%A1rmege.png?uselang=hu. Változtatást végezte: Kiri Edit 2021.)

kutatótáborok legaktívabb részvevői legnagyobb részt a tanárok és a felsőfokú iskolák diákjai közül kerültek ki; 2. mivel ők a néprajztudomány nagyrészt laikus, de lelkes művelői, az általuk végzett munka színvonala is igen hullámzó.³⁸

5. diagram. A 29 kézirat keletkezési ideje

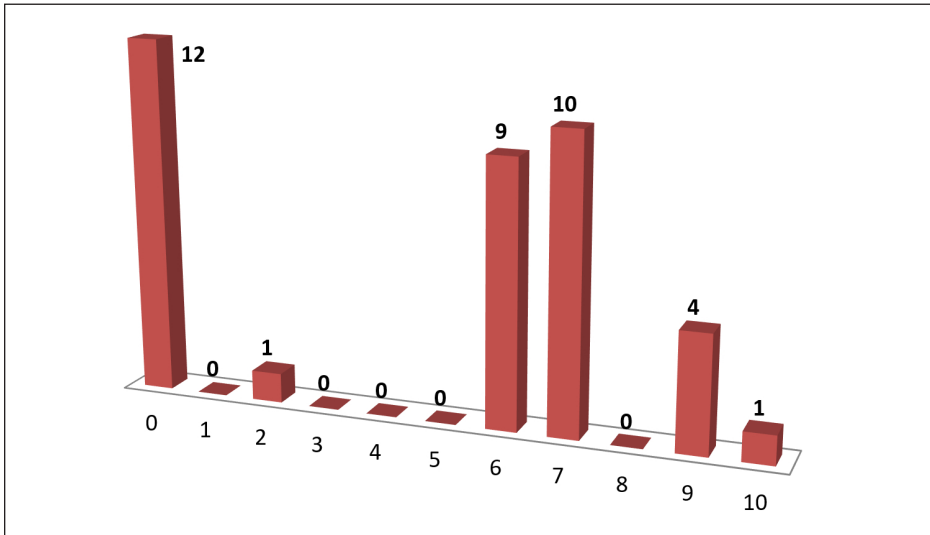
Tematikus áttekintés

Nagyon megnehezítette a munkát a dolgozatokban közölt adatok sokféle szempontú csoportosítása. A népi orvoslás elvétele megjelenik egyes néprajzi gyűjtésekben, de kevés az alaposabban körüljárt téma bemutatása, a monografikus feldolgozás. Kérdőív hiánya miatt³⁹ eklektikusságot mutat az anyag. A dokumentumok kéz- és gépirással készültek, továbbá vannak csak cédulán beadott gyűjtések, vagy füzetekbe írtak és különálló lapokra gépeltek is.

Ahogy a 6. sz. diagramból és a hozzá tartozó 4. sz. táblázatból is egyértelműen leolvasható, öt témából nincsenek adatok Biharból (1, 3, 4, 5 és 8. számú altémák). Továbbá szinte egyáltalán nincs a magyarországi nemzetiségekre vonatkozó anyag, elvétele említenek románokra vonatkozó párhuzamot.

³⁸ Forrai – Szemkeő 1996. 10.

³⁹ Ld. 29. sz. lábjegyzetet.

6. diagram. XX. szakmutató témái Biharban

0. Általános anyag (12) Berettyóújfalu (2), Hencida, Méhkerék, Micske, Sarkad, Sárrétudvari (4), Zsadány (2),	6. Betegségek, gyógyítás, járványok (9) Bakonszeg, Berettyóújfalu, Hajdúbagos, Kötegyán (2), Micske, Nagyszalonta, Sarkad, Tépe
1. Antropológiai felvételek, típusok, leírások	7. Gyógyszerek, gyógynövények (10) Komádi (5), Nagyszalonta (3), Sarkad (2)
2. Népi biológiai ismeretek (1) Micske	8. Gyógyhelyek, fürdők
3. A test tisztántartása	9. Népi gyógyítók, társadalmi kapcsolataik (4) Komádi (3), Zsadány
4. Szépségápolás, tetoválás (körömnövesztés, lábtorzítás stb.)	10. Kapcsolatos népköltés (1) Zsadány
5. Egészségügyi szokások, megelőzés	

4. sz. táblázat. XX. szakmutató témái Biharban, településenként

Nemcsak az egyes dolgozatok, lejegyzések terjedelme változatos (egy oldaltól a több száz oldalas, fényképekkel, eredeti dokumentumokkal mellékelt opuszkig), hanem a témafeltáró és leíró, szakmai szempontokat érvényesítő munkájuk minősége is. A minőségében kifogásolható adatfeltárásnak is lehetnek ugyanakkor olyan kuriózumai, amelyek miatt nem maradhattak ki ebből az ismertetésből, már csak azért sem, mert ezek nélkül a források nélkül igen nehézkes lenne teljes körű, történeti néprajzi kutatásokat végezni. A kutató, a felhasználó el fogja tudni dönteni a források elemzésénél, hogy mi az, amit felhasználhat munkájához és mi az, amit nem.⁴⁰

A kéziratok bemutatása

A következőkben 22 kéziratot mutatok be a keletkezési idejük sorrendjében. Ahol rendelkezésre állt bármiféle adat a szerzőről, a kézirat keletkezési körülményeiről, azokat mindenképpen jelzem, hogy térben és időben elhelyezhető legyen a kutatás- és tudománytörténetben.

Időben az első három kézirat Nagyszalontáról származik (Práznovszky Géza 1914, Kornya Sándor 1917 és Szendrey Zsigmond 1917). Mivel ezek a dokumentumok szorosan kapcsolódnak a Folklore Fellows magyar osztályának gyűjtéséhez, és az utóbbi években több tudománytörténeti feltáró munka született e témakörből, röviden ismertetem azt a kort és miliőt, amiben ezek a gyűjtések megszülettek. Terjedelmi okok miatt nincs lehetőség az egyes kéziratok teljes egészében történő publikálására, így főleg a racionális gyógymódokra fókuszálva babonás gyógyító eljárásokat közlök. A megadott gyógymódok, eljárások etnofarmakobotanikai, és egyéb hatásmechanizmusait nem elemzem, csak a forrásközlésre és a szerzők/kéziratok rövid bemutatására helyezem a hangsúlyt.

A diákgyűjtőkről

Jelen feldolgozásban csak vázlatosan emelek ki néhány momentumot az önkéntes néprajzi gyűjtés történetéből, mert a főbb jellemzőket és a Hajdú-Bihar megyei vonatkozásokat egy másik tanulmányban közlöm részletesebben.⁴¹

⁴⁰ Forrai – Szemkeő 1996. 10.

⁴¹ Kiri 2022.

Számtalan példát hozhatunk a magyar népköltészeti gyűjtések történetéből arra, hogy a folklóradatok tekintélyes hányada közös erőfeszítések árán, társadalmi gyűjtés útján vált ismertté. Elég, ha csak a 19. század első nagy reprezentatív népköltési gyűjteményeire gondolunk: a Népdalok és mondák három kötetére (1846–1848), a Vadrózsákra (1863) vagy a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetére (1872), melyeket egytől egyig gyűjtési felhívások nyomán beküldött népköltészeti anyagból szerkesztett összesítő kiadvánnyá Erdélyi János, Kriza János, illetve Gyulai Pál és Arany László. A magyar folklórgyűjtés történetében az sem ritka, hogy egy-egy tanár buzdítására diákok vállalkoztak népköltészeti adatok összegyűjtésére.⁴² A 20. század folyamán is igényt tartott a diákgyűjtők közreműködésére a folklórtudomány: a tudományos igényű gyűjtések mellett, azokkal párhuzamosan, folklórgyűjtő diákok, kisebb-nagyobb iskolások gyűjteményei tették lehetővé a magyar népköltészet minél alaposabb, regionális megismerését. (Hivatkozhatunk itt például Szendrey Zsigmond nagyszalontai tanítványainak gyűjteményére.)⁴³

„A nagyszalontai gyűjtőszövetség abban is eltért az összes többitől, hogy megalakulásától kezdve öt éven át folyamatosan tevékenykedett: 1918 nyaráig minden évben részt vettek gyűjtői a pályázatokon. Összesen mintegy negyven diákgyűjtőről tudunk, számuk azonban bizonytalan, mert összesítő névsor a nagyszalontai gyűjtőszövetségben tevékenykedő diákokról soha nem készült, és nem maradtak fenn hiánytalanul a gyűjtemények sem.”⁴⁴ Olosz Katalin a könyve mellékletében az 1. sz. táblázatban közreadja a szalontai diákgyűjtők névsorát, és jelzi, hogy száz év távlatából, valamint kellő dokumentáció hiányában a teljes névsort ma már aligha lehet rekonstruálni.⁴⁵ Viszont a diákgyűjtők között volt Práznovszky Géza és Kornya Sándor is.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy habár az FF gyűjtések kiemelten a szövegfolklórra helyezték a hangsúlyt, mégis néhány diák figyelmet

⁴² Olosz 2018. 19.

⁴³ Szendrey 1924. További példákat sorol még: Olosz 2018. 20.

⁴⁴ Olosz 2018. 52.

⁴⁵ Olosz 2018. 446–449.

fordított a Sebestyén-Bán-féle útmutató 8-ik pontjára, ami az egészség-betegség témakört tárgyalta.⁴⁶ Így maradhatott fenn néhány adat abból a korból. Ennek a jelentőségét az a tény sem csökkenti, hogy Szendrey Zsigmond és tanítványai nem jegyezték fel az adatközlők személyi adatait (nevét, életkorát, foglalkozását), jóllehet a Folklore Fellows magyar osztályának Tájékoztatója határozottan megkövetelte azt.

Ez a tény viszont további kutatásokra buzdíthat, hiszen érdemes lenne a Sebestyén-hagyaték, valamint a többi gyűjtőszövetség dokumentumait is átnézni, hátha előkerülne több népi orvoslásra utaló adat.

A szövegek betűhű másolatban kerülnek közlésre, úgy, ahogy az eredeti kéziratban szerepelnek. „Ennek azért van különös jelentősége, mert a szalontai diákgyűjtők fonetikusán jegyezték le a folklórszövegeket, diakritikus mellékjeleket is használva. Amellett, hogy jelölték a szalontai nyelvjárás sajátos hangtani jelenségeit (az í-zést, rövid zárt e meglétét, alkalmanként diftongusok előfordulását, a nazális n ejtését), rögzítették a beszélt nyelv minden egyéb hangtani jellegzetességét is: a magán- és mássalhangzó-nyúlást, a mássalhangzóhasonulás különböző eseteit, a zöngésedést-zöngétlenedést, magán- és mássalhangzók kiesését, stb.).”⁴⁷

⁴⁶ „8. Egészség és betegség. a) Az ember és állat életkorára vonatkozó jóslások (pl. kakuk, pók, szú, pattogás, álmójóslás). A betegségekre vonatkozó jóvendölések. b) Micsoda és milyen nevű emberi és állati betegségeket ismer a nép. E betegségek ismertetőjelei. Megszemélyesítik-e és minő alakban a betegségeket? c) Micsoda hiedelmek és babonák fűződnek az egyes betegségekhez és gyógyításához? Mik a fontosabb betegségek? Rossz álmom és álmatlanság, lidércz- és boszorkánynyomás, nyavalyatorés, eszelősség, őrülség. A kit megszállt az ördög. Kiűzés, kifüstölés és kibüzölés (fokhagymával stb.). d) Mely állatok és növények okoznak betegséget és melyek szabadíthatnak meg bizonyos betegségektől? Betegségek áthárítása állatokra, esetleg növényekre. Megváltoztatják-e a betegek, különösen a beteg gyermekek nevét? e) A nap, hold és csillagok hatása az emberek és háziállatok egészségére. Mit ártnak és mit gyógyíthatnak? A természeti elemek és jelenségek: pl. szelek, viharok, hidegek, melegek, vas, só, víz, föld, fák, füvek és kövek jó vagy káros hatása. Rontó bábuk. Gyógyszerekül alkalmazott állati és emberi testrészek. f) Miféle csodás lények, természetfölötti személyek, szentek stb. küldhetnek emberre, állatra betegséget vagy gyógyulást?” (Sebestyén – Bán 1912. 209.)

⁴⁷ „Az FF gyűjtési szabályzatában a folklórműfajok egyikénél sincs olyan megkötés, hogy a szövegeket a nyelvjárási jelenségekkel együtt kellene rögzíteni. A szalontai diákok, gyaníthatóan, Szendrey Zsigmond ösztönzésére és felkészítése nyomán vállalkoztak a fonetikus szövegjegyzésre. [...] A diákok a fonetikus lejegyzésben nem voltak mindig következetesek, volt olyan gyűjtő, aki egy darabig pontosan beírta a diakritikus mellékjeleket, aztán egy idő után abbahagyta, majd megint elkezdte a sajátos magánhangzók jelölését. Voltak olyan diákok is (főképpen a kisebbek), akik egyáltalán nem használtak diakritikus mellékjeleket, viszont szövegjegyzéseikben a hasonulásos esetek

**Práznovszky Géza (1914): Vegyes néprajzi gyűjtés.
(Nagyszalonta) EA469.**

1914-ben V. osztályos főgimnáziumi tanuló⁴⁸ volt, és a Folklore Fellows keretében gyűjtött.

„VIII. Egészség és betegség

1. A kakuk szólásából, szű percegéséből meglehet mondani, hány évig él valaki.
2. Gyermek a pongyola pityang bóbítás természetét fűjják s számlálják hány-szorra fűjják el teljesen. Ahányszorra lefűjják annyiszor 10 esztendeig élnek. Ez a véleményük.
3. Nyavalyatörősség előjelei: fejfájás, szédülés, nyugtalanság. Mikor rájön valakire, rúgkapál, szája habzik, csak dadog. Első alkalommal ijedségtől kaphatni meg.
4. Az eszelősség oka: kéz vagy lábtörés, mert a rossz vér össze »őgyeledik« a rossz vérrrel és a fejbe megy.
5. Rozsdás edényből nem szabad enni, mert halált okoz.
6. Torok- és fül-fájás ellen való a szikfű leveliből készült teával való öblögetés.
7. Fül-fájás ellen az úgynevezett fülfüvet használják, melyet sok háznál lehet látni háztetőkön, kerítésen. Jó nedves növény. Kifacsart levét a fülbe csepegtetik.
8. Kis gyermeknek gyomor-fájás ellen fodormenta leveliből főtt teát adnak.
9. Közismert állati betegségek: Himlő, tüdővész, keh.
10. A himlő a sertés hasán üt ki. Veres foltokból áll. Állítólag az állatorvos sem tudja gyógyítani.
11. A tüdővész a marhákat bántja és köhögéssel, lesoványodással jár. Szintén gyógyíthatatlan.
12. A keh a lovakban lappang, nem lehet gyógyítani, de vannak lókupecsek, kik pálinkás kenyér beadása által a kehvel járó köhögést egy kis időre megszüntetik, hogy aztán annál erősebben törjön ki. Igy csalják meg a vevőt.”⁴⁹

fonetikus rögzítése csőstül előfordul. Ez utóbbiakról aligha lehet megállapítani, hogy a mássalhangzóhasonulást rögzítették-e tudatosan fonetikusán, vagy csak egyszerűen helyesírási ismereteik voltak hézagosak.” (Olosz 2018. 95–96.)

⁴⁸ Olosz 2018: 448.

⁴⁹ Práznovszky 1914. 50–51. EA469.

**Kornya Sándor⁵⁰ (1917): Vegyes néprajzi gyűjtés.
(Nagyszalonta) EA462.**

A Folklore Fellows keretében gyűjtött balladákat, betyárhistóriákat. 1917-ben VI. osztályos főgimnáziumi tanuló volt. Az alább közölt recept az 1. sz. gyűjtőfüzete 126.-ik oldalán található:

„Az irat ëty kis lisztbül, ruca zsirbul, mizbül késsel lékapart jó házi szappanbu és mozsárba mëgtört vërëshagyma levibül kiszítik. A hagymát mielőtt mëgtörnek mëgsütik és azutan mëghámozzák. Hasznájják kilisre sebre általában irlelésre. A sebet mikor mëgirt nyulhájjal fakasztyák ki.”⁵¹

**Szendrey Zsigmond⁵² (1917): Babonák, balladák, utcanevek,
mondák, mesék. (Nagyszalonta) EA347.**

1917-ben Szendrey Zsigmond még a nagyszalontai főgimnázium tanáráként küldte be gyűjtési anyagát. Mágikus gyógyító eljárásokat részletez:

„Ha valaki ragályos betegségben van, vagy valamelyik sebe nem akar meggyógyulni, vagy ha az ujszülött testén pattanások vannak, fözzön össze egy három iccés cserépfazékban szappanosvízben egy marék árpát, buzát kását, lencsét, paszulyt, tengerit és zabot s mossa le testét vagy a sebet; aztán hajnalban egy keresztutnál, ahol a legtöbbben járnak, vágja földhöz a fazekat a fején át hátra-

⁵⁰ Kornya Sándor (Nagyszalonta, 1901. aug.17. – Debrecen, 1975. jún. 30.): középiskolai tanár. Hét és fél évtizedes életpályájának két helyszíne volt: az Arany János által hajdúfészeknek emlegetett Nagyszalonta és a Hajdúság fővárosa, Debrecen. Szülővárosában végezte gimnáziumi tanulmányait. Diákként részt vett Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében (Kornya é.n.). Az egyik legtevékenyebb gyűjtő volt. Főként meséket, mondákat és babonás hiedelmeket jegyzett le (Dánielisz 1981. 210.).

⁵¹ Kornya 1917. 126. EA462.

⁵² „Országos mozgalom keretében megszervezi a »Folklore-Fellows« Ifjúsági Gyűjtőszövetség nagyszalontai csoportját, a város apraját-nagyját a szövetségbe tömöríti s a »nevezetes város« minden lakosának hagyományőrző emlékezetét a város nagy fiának emlékével foglalkoztatja a rövid-nadrágos kis gimnazistától kezdve a felnőtlig.” (Berze Nagy 1943. 208.) Elsősorban a magyar néphit és népszokások, valamint a mondák terén végzett alapvető kutatásokat. Pl. szakfolyóiratokban több résztémából jelentetett meg összefoglaló tanulmányokat. A Magyar néphit és népszokás lexikon (amit fiával, Szendrey Ákossal együtt állított össze) kéziratban maradt. (Diószegi 1981. 644–645.)

felé fordulva, akkor, aki legelőször belelép, arra ragad a baj, ha csak észrevéve az öntést, visszafordulva le nem köpi vagy rá nem pisil.”⁵³

Összességében megállapíthatjuk, hogy a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában jelenleg 49 nagyszalontai diákkéziratot tartanak nyilván. „Ez a szám azonban korántsem jelenti azt, hogy ennyi pályamunka készült volna 1913 és 1918 között Nagyszalontán. Sok diákgyűjtőnek csak a nevét ismerjük, gyűjteménye vagy elkallódott, vagy lappang valahol az Etnológiai Archívum még feldolgozatlan kéziratállományában – a többi gyűjtőszövetség által beküldött diákkézirathoz hasonlóan.”⁵⁴ Ezért is lenne érdemes a kutatásokat ebben az irányban is folytatni.

Molnár Balázs⁵⁵ (1940): Monográfia. (Komádi) EA168.

1940-ben még gyakorló tanár és a Néprajzi Társaság támogatásával végezte gyűjtését. A 21–22. oldalon tífuszos beteg babonás gyógyításának leírását találjuk, a 23–26. oldalon pedig boszorkányhistóriákat olvashatunk.

„Tífusz, de más betegségben szenvedőket is a következőképpen szokták gyógyítani. B. Nagy Antalné elbeszélése szerint, egyszer a gyermeke nagyon beteg volt. Tehetetlenül feküdt az ágyon. Dolga miatt el kellett menni hazulról s a beteg gyermekre rázárta az ajtót s mikor hazajött a ház közepén a földön találta a mozdulni is alig tudó gyermekét. Hát pedig ezt csak a »szellemek« tehették.

⁵³ Szendrey 1917. 110–111. EA347.

⁵⁴ Olosz 2018. 86.

⁵⁵ (1915. február 20. Komádi – 1996. szeptember 8. Bp.). Györffy István „professzorától nyert indítása alapján úgy érezte, hogy nemcsak fel kell tárnia a magyar népi műveltség történetét, hanem annak egyes elemeit el kell helyezni az egyetemes magyar nemzeti kultúrába, gazdagítva, színesítve azt. A történelem, földrajz, néprajz adatait egyesítve olyan megállapításokat tehetett, melyek időtállóak. Általános érdeklődésén túl a bihari Sárrét, azon belül is szülőfaluja, Kornádi avatott kutatója lett. Eredményeit összehasonlította a Nagykunssággal, a Hajdúsággal és távolabbi – főleg alföldi – területekkel.” (Balassa 1997. 82.) 1950-től nyugdíjazásáig a Néprajzi Múzeum adattárában dolgozott. Nyugdíjazása után is besegített a magyar osztálynak, eljárt gyűjtőutakra, ahol értékes tárgyi anyagokkal sikerült a múzeum gyűjteményét gyarapítani. További részletes életrajz és bőséges irodalom: a Tudományos Bihar-kutatásért honlapján.

Betegségben levő lányát úgy gyógyította meg, hogy az anyósával megásatott az udvar végén két gödröt, nyugat-kelet irányban. Aki ássa, az megjegyzi magának, hogy egyik az élőké, másik a holtaké.

Az anya a nagy gerenda (mestergerenda) alatt megfürösztötte teknőben gyermekét s utána a fürdő vizet kivitte és beleöntötte [az] egyik gödörbe, de úgy, hogy az anyósa nem látta. Akkor feljött és megkérdezte anyósától, hogy melyiknek ásta az élőknak és melyiket a holtaknak. Anyósa a felsőt ásta az élőknak és valóban abba öntötte a mosdó-levet. »– Csodaképpen hál' Istennek, meg is maradt a gyermekem.«

B. Nagy Antalné 58 éves⁵⁶

Szénássy József (1942): Gyógyítások. (Tépe) EA3180.

A Debreceni Református Tanítóképző I. osztályos diákja 1942-ben. A középiskolai pályamunka a Néptudományi Intézet hagyatékával került a Néprajzi Múzeumba.

„Gyógyítások, babonák.

A szikfűvirágot megfőzik, és a gőzével fájós fogat párolnak, vagyis, ha fáj a foga, szikfű gőzbe tartja azt az arcát, amelyik felől a fájós fog van. A vasfüvet vágott sebre teszik. A tengerhagymát meggyűlt sebre. Először is a tengerhagymát késnyelével összezuzzák, egy fehér ruha darabra rakják, és úgy kötik a sebre. Egy vászon zacskóba sót, vagy korpát tesznek, és azt megmelegítik. Ha fáj valakinek a hasa, ezt a megmelegített sót, vagy korpát teszik rá. Kutya harapását kettévágott paszujszemmel gyógyítják.⁵⁷

⁵⁶ Molnár 1940. 21–22. EA168.

⁵⁷ Szénássy 1942. 14. EA3180.

**Molnár Vilmos⁵⁸ (1944): Közegészségügyi tanulmány
egy bihar megyei községben. (Micske) EA4647.**

Molnár Vilmos 1937-től dolgozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi-fakultása Közegészségtani Intézetében, ahol az egyetem összes hallgatóját, ott töltött éveik alatt két alkalommal egészségvizsgálatban részesítettek. 1941 januárjában lépett kapcsolatba az Országos Táj- és Népkutató Intézettel, amikor vezetőjéhez, Kádár László egyetemi magántanárhoz fordult azzal a kéréssel, hogy az iskolai nyári szünetben közegészségügyi szempontú falukutatást végezne. Szerette volna jobban megismerni a falusi nép életviszonyait, és adatokat szándékozott gyűjteni az ország különböző tájairól későbbi, átfogóbb orvosi vizsgálatához.

Amikor Molnár 1940-ben átvette az egyetemi hallgatók egészségvizsgálatainak a vezetését, felmerült a gondolat, hogy kívánatos lenne ezeket a megelőző vizsgálatokat szélesebb körre kiterjeszteni. Elsősorban a falvakra gondoltak, hiszen ott pusztított a legjobban „népbetegségünk, a tüdőgümőkór, s ez a réteg szorult legsürgősebben a segítségre.”⁵⁹ Kádár László helyeselte a tervet, és azt tanácsolta, hogy alakítsak népegészségügyi szakcsoportot önként jelentkező orvostanhallgatókból, akik érdeklődnek a falusi higiénés viszonyok iránt. Továbbá javasolta Molnár Vilmosnak, hogy tartson elméleti előadásokat havonta két alkalommal az önkénteseknek, majd a tanév végén gyakorlatképpen kirándulni menjenek.

Felhívására 42 orvostanhallgató jelentkezett, akik eljártak az előadásokra és közülük 18-an részt vettek 1940 májusában Gödöllőn és Úriban a kiránduláson. Mivel az I. és II. éves hallgatók klinikai tárgyakat még nem hallgattak, ezért megkönnyítve számukra a kutatómunkát, kérdőíveket sokszorosított Molnár, hogy a családoknál ezek segítségével gyűjtsenek majd adatokat.

A falukutatást – ugyancsak a Táj- és Népkutató Intézet tanácsára – Észak-Erdélyben kezdték el, az előző évben visszacsatolt (1940), magyarok lakta falvakban, ahol már dolgoztak tájkutató szakcsoportok (Magyarnemgyér).

⁵⁸ 1944-ben orvos, egyetemi tanársegéd volt.

⁵⁹ Molnár 1986. 26.

1941. július 17-én a Bihar megyei Micskére ment két orvostanhallgatóval: Balogh Imrével és Treit Sándorral. Két hetet töltöttek a településen. Az alábbi kérdőívvel vették fel az adatokat közegészségügyi kérdésekre fókuszálva: a lakás (szobák nagysága, fűtés, szellőztetés, természetes és mesterséges világítás), a ruházkodás, tisztálkodás, a táplálkozás, ivóvízellátás, alkoholfogyasztás, dohányzás, betegségek, járványok; iskola-egészségügy, népmozgalom (házasságkötések, születések, halálozások, szaporodás stb.).

Tálasi István tanácsára „egészségügyi néprajzra” is kitértek: mit tudnak az emberi testről, az egyes szervekről és azok élettani működéséről; mit tudnak a különböző betegségekről, azok okozóiról, és milyen gyógyeljárásokat használnak különböző betegségek esetén. Ezenkívül a szociális viszonyok iránt is érdeklődtek (foglalkozás, földbirtok nagysága, állatállomány stb.). A községi orvostól is hasznos ismereteket kaptak, a népmozgalmi adatokat pedig a helybeli plébánián és a községházán vezetett anyakönyvekből szerezték be.⁶⁰

1943 júliusában visszament több településre (Bogdánd, Magyar Nemegye), hogy a korábbi anyagot kiegészítse, így július 16-án, Micskén is megfordult. Beszámolója szerint „ez évi kutatásom teljes egészében arra irányult, hogy adatokat gyűjtsék a falusi nép egészségügyi ismereteiről: mit tudnak az emberi szervezetről és a betegségekről? Ezekből kiderült, hogy még mindig sok a babona és kuruzslás a falvakban. Ezzel be is fejeződött népegészségügyi falukutatásom, mert az 1944. év nyara már nem volt alkalmas ennek folytatására.”⁶¹

Az egykori falukutatók jelentőségét Molnár Vilmos abban látta 1986-ban, hogy olyan falvakban jártak, amelyeket ideiglenesen visszacsatoltak az anyaországhoz, és olyan magyarok közegészségügyi helyzetéről gyűjthettek adatokat, akik szórványvidéken éltek. Ennek megisméltésére pedig jelenleg nincs már lehetőség. Továbbá több orvostanhallgató ismerkedett meg a falusi környezettel és a falukutatói módszerrel az 1940-es évek elején, amelyet később orvosi munkájukban hasznosíthattak, és bizonyos közegészségügyi szemléletet is kaptak. Meg-

⁶⁰ Molnár 1986. 27. 1941-ben még kiszálltak Székre, Viskre (Máramaros megye), 1942-ben Bogdándra (Szilágy megye), Kopácson is jártak (Baranya megye), de ott beszámolója szerint komolyabb munkára nem volt Molnárnak ideje.

⁶¹ Molnár 1986. 27.

ismerkedtek ezenkívül más szakterületen dolgozó falukutatókkal, illetve azok módszereivel és munkájukkal.⁶²

Ez a kézirat a Néptudományi Intézet hagyatékával együtt került 1949-ben az Etnológiai Adattárba, amit 1958 decemberében leltároztak be. Roppant érdekes és alapos közegészségügyi leírás mintegy 110 oldalon, tanulságos lenne teljes egészében megjelentetni. Most néhány részletet közlök kuruzslásról, biológiai ismeretekről, reumatikus betegségekről valamint járványokról, védőoltásról és fertőtlenítésről.

„A kuruzslás régen igen el volt terjedve, de amióta állandó orvos van, a kuruzslók csak régi ismerőseiknek mernek tanácsot adni, félnek, hogy idegenek feljelentik. Beszéltem kuruzsló asszonnyal, aki meg van győződve, hogy ő különleges tudással és adottsággal rendelkezik a betegségek gyógyításában. A betegségeket egyszerű felfogása szerint primitív okokkal magyarázza. Így pl. meghülés esetén nem fertőzésről, hanem az egyes izmok megfázásáról beszél, különösen a nyaki izmok hajlamosak megfázásra és fájnak, ezért kell hideg vagy meleggel borogatni.”⁶³

„Szőről, hajról közelebbit nem tudnak, hogy miért szőrös a férfi arca? Azt mondják: »az Isten adta«. Ha nőnek szőrös az arca, megcsodálják és »csirafélének« (hermaphrodita) tartják. Az öregek az ilyeneket boszorkányoknak mondták. Több csirát ismernek a környéken, félembereknek tartják, nem komolynak. Arról is hallottak, hogy férfi-férfit szeret (homosexuális), de közelebbit egyikről sem tudnak, hogy miért van.”⁶⁴

„A fájdalom sokféle formában jelentkezik: a reuma »hasogat«, az oldala »nyilallik« vagy szúr, »bújkál benne a fájdalom«. Hát és derékfájás esetén az ember hasrafekszik és »megtapossák« a gyermekek vagy ülőhelyzetben »megnyomkodják«. Derékfájáskor szokás még valakinek a talpára deszkát tenni és fakalapáccsal ráütnek »helyreökkentik az ideget«. Derékfájást kap az ember, ha meghül, cugot kap, nagyot emel, vagy hirtelen rosszul fordul.”⁶⁵

⁶² Molnár 1986. 27.

⁶³ Molnár 1944. 33. EA4647.

⁶⁴ Molnár 1944. 58. EA4647.

⁶⁵ Molnár 1944. 76. EA4647.

„Járványos betegségek.

»A járvány titokzatos valami, nem tudni, honnan kapja el az ember. A levegő, szél, köd és por hozza a járványt, a ragadós betegségeket, a tisztátalanság is okozza, de egymástól is elkaphatják: kézfogással, köpettel, köhögéssel, tüsszentéssel, egymásután evéssel-ivással, ráleheléssel, együttfekvéssel stb.« Azt már nem tudják, hogyan és miért ragad át a betegség valakire. Állati betegségek is ráragadhatnak az emberre (lépfene, veszettség). Legyek csípéssel sokféle betegséget terjesztenek. [...] Bacillusról sokan tudnak. Láthatatlan kis »élő valaminek«, állatkáknak képzelik el, amelyek az emberben elszaporodnak. »A bacillusok a mákszemnél is kisebbek, szabad szemmel nem láthatók, csak nagyítóval. Bacillusok vannak a levegőben, porban, és piszokban az ember körül. [...] Az emberek fele hiszi csak el, hogy a járványos betegségeket az emberek egymástól elkaphatják, a másik fele nem hiszi, azt kérdezi: »Hát az első ember kitől kapta meg?« Ahol ragályos beteg van, az orvos kiteszi a piros cédulát. Ez azonban nem ijeszti meg őket, hanem kíváncsivá teszi, hogy ki a beteg a házban és lopva odamennek megnézni a beteget. A beteghez nem mennek közel, hanem megállnak az ajtóban. [...] Nagyobb járványok idején szoktak csak megijedni és akkor tartják be a védőrendszabályokat.»⁶⁶

„A védőoltások lényegét nem ismerik, de szívesen elmennek a kötelező védőoltásokra, nem húzódoznak. Fertőtlenítésről hallottak, de nem tudják mi az? [...] Fertőtlenítésre a pálinkát használják, azt teszik sebre, azzal dörzsölik be, ha valahol megütötték, a férfiak még toroköblögetésre is a pálinkát szeretik használni. Jódtinktúra csak elvétve akad egy-egy házban.»⁶⁷

⁶⁶ Molnár 1944. 85. EA4647.

⁶⁷ Molnár 1944. 86. EA4647.

**Lükő Gábor⁶⁸ (1950): Vegyes néprajzi gyűjtés.
(Sarkad) E3948.**

Lükő Gábor még gyulai múzeumvezetőként küldte be a kéziratát, és ez a tétel az 1950. évi gyűjtésének az 1. része.

„id. Sás Gábor.

Gyógynövények. 1. Utilapu, sebre teszik. 2. keserü lapu. Csak mérges sebre teszik. Ha meggyűlt megszappanozzák, rátapasszák, bekötik. 3. Szederinda fürdővíznek, akármilyen betegségre, levelestül, gyökerestül. 4. Csorbáka. Mezőn-kerten terem. Nagyon jó orvosság tályog ellen. Megfőzni tejbe és langyosan rákötni este. 5. Fekete nadálytű. Pájkákba teszik arról isznak. Belső fekélytől jó. – Egyéb népi orvosságok: 1. Tüdőír. Patikában adták Sarkadon. Lehunyt szemre, megkenni a szemhéját. Sás Gábor bácsi fia, majdnem megvakult fiatal korában.

⁶⁸ „Lükő Gábor 1909-ben született Komáromban, Budapesten járt középiskolába, ahol Karácsony Sándor hatása alá került. A budapesti egyetemen Györfly István és Kodály Zoltán vette rá a moldvai gyűjtésre, s talán Lükő volt az első magyar kutató, aki »állomásozó terepmunkával« gyűjtött anyagot. Visszatérése után követte a debreceni egyetemre Karácsony Sándort, aki főleg társaslélektani, pedagógiai gondolataival teremtett iskolát. Ennek szellemében született meg az egyik első, igazából talán legátfogóbb munkája: A magyar lélek formái (1942), amelyet újszerű, kreatív megközelítései miatt meglehetősen elutasítással fogadtak. Részben ez a tény, részben Karácsony mellőzése vezetett Lükő Gábor kényszerpályára kerüléséhez. Munkás éveiben Gyulán, Baján, Kiskunfélegyházán volt muzeológus, és soha többé nem került be a néprajzi fősodorba (bár néhány tanulmányát a néprajz vezető folyóiratai, a Néprajzi Értesítő és az Ethnographia közölték).” (Balázs 2019. 101.) „Hitte, hogy a népi kultúra közös gyökerekből ered, és nem csupán kölcsönhatásban áll más népek kultúrájával, hanem bizonyos történelmi, társadalmi és társadalomföldrajzi körülményektől determináltan egységet alkot. Mindezek alapján vizsgálta a beszélt- és a zenei nyelv sajátosságait, a díszítő művészet szimbólumrendszerét és megjelenését a viseletben, az építészetben, a településrendben. Kutatása soha nem volt egysíkú.” (Bánkiné Molnár 2010. 19.) Lükő két malomkő között volt kénytelen dolgozni: „egyik oldalon a műkedvelő (dilettáns) őstörténetírók, a másik oldalon »a tudományos intézetek fémjelzett munkatársai«, akik »áلتatják a világot a szakképzett segéd munkások nívóján álló tudományukkal, és féltve őrzik monopóliumukat, melyet sikerült kiérdemelniük az uralkodó pártnak«. [...] Selmeczi László, Szabó László, illetve a kismonográfiát író Hoppál Mihály azonban a helyén értékelték Lükő tudományos teljesítményét. [...] Lükő Gábor hű maradt tanítómestere, Karácsony Sándor útra bocsátó gondolataihoz, egyéni utat járt, nem alkudott meg. Kétségtelenül ez a nehezebb út, a magyar »vátések« tipikus útja. Kényelmesebb egy kialakult gondolatmenethez és egyetértő csoporthoz csatlakozni. Szerencsére munkássága azért kiteljesedhetett, tanulmányozható, újragondolható, egészen biztosan nem volt hiabavaló, tehát minden nehézsége ellenére nem tekinthető elveszett »magyar Messiás«-sorsnak.” (Balázs 2019. 102.) 2001. április 21.-én hunyt el Budapesten.

Ezzel gyógyították meg. – 2. Feketecukor. Rudban volt, kesernyés, húzós, mint az égetett kenyérhaj, boltban árulták, most nincs. 10 krajcár volt egy rúd. Háboruig lehetett kapni. Egy üveg vízbe elhasogatott tormát eregettek és egy rúd feketecukrot is utána. Köhögés ellen nagyon jó, az én uram már régen nem élne, mondja Sás Gáborné.”⁶⁹

**Molnár Balázs (1951): Fekete János állatgyógyító.
(Komádi) EA2396.**

Vegyes néprajzi gyűjtés. A gyűjtéshez tartozó jelentésében Molnár Balázs a következőket írja [2. oldal]: „[1951 július] 8-án d.e. Budapestre való visszatérésem alkalmával félnapot Szeghalmon időztem, hogy a község régi állattartására, pásztorok életére és néhai Ambrus Sándor állatgyógyító életére vonatkozó adatok felől érdeklődjem.

Néhány élő öregemberen kívül a szegényházban tartózkodó 90 éves pásztor-emberen kívül élő forrás ma már Szeghalmon is kevés akad.”

„Komádi, Bihar m. Polgár András 79 é.kispar[aszt].

Állatbetegség gyógyítása. Disznónál leggyakoribb betegség volt a pestis és az orbánc. Régebben ezt sehogyse tudtuk gyógyítani, ilyenkor elhullott 8–10 darab állat is. Ha megzabált a disznó, keserüsót, vagy Hunyorport adtunk neki. Ezt a patikában vettük. Sokszor, ha pontosabban nem tudtuk megállapítani a disznó betegségét, a füle hegyéből, vagy farkából vágunk le egy darabot, hogy elfolyjon a rossz vére. Volt olyan állat, hogy a füle majdnem le volt darabolva.

Pásztoemberek rendszerint értettek a gyógyításhoz, de nyáj esetén, ahol több gazdának volt állata, nem foglalkoztak gyógyítással. Ha kornyadozni látták valamelyik jószágot, hiráddal bojtárjukat hazaküldték a faluba.”⁷⁰

„Komádi, Bihar m. Polgár András 79 é.kisparaszt

[...] Fekete János nagy tudású állatgyógyító ember volt. Közvetlen szomszédságába volt az öreg Scholcz Gábor patikája. Az öreg patikussal különböző

⁶⁹ Lükő 1950.30. E3948.

⁷⁰ Molnár 1951. 12. EA2396.

virágokból, füvekből közösen sok orvosságot keverték. Ezek az orvosságok annyira beváltak, hogy a patikában Fekete János néven tartották számon őket. Hozzá vitt beteg jószágon úgy segített, amint azt a szükség kívánta. Sokszor felgyürte inge ujját és hónaljig kaparászott a jószágban. De meg is gyógyult az a jószág, amelyikre így ráadta magát. Jószivü ember volt, szeretett mindenkin segíteni. A gyógyításért pénzt nem kért és nem is fogadott el. Az az egy hibája volt, hogy nagyon szabadszáju ember volt. Már amikor a templomnál vezették a jószágot (a templom lakásához ötödik ház ellenében van), messziről kiáltotta: »b..... mán a s.ggit, elkéstél!«. Ha a jószágnak olyan baja volt, hogy eret kellett vágni rajta, akkor küldte Katona Antal kovácshoz (ez nem messze lakott hozzá a mai Zörgő-féle házban), s az eret vágott rajta. Ha nem kellett eret vágni, akkor a jószág girincit kenette a »fel-kenővel.« De jóra is jött a jószág. Az orvosságot Scholcz patikus keverte, de mindenkor Fekete János jelenlétében olyan vegyítésben, ahogy az öreg Fekete diktálta. [...] Emlékezetem szerint 65 éves korában gutaütésben halt meg [...] 1892–93-ban.»⁷¹

**Oláh Andor⁷² (1959): Öreg pásztorok régi tudománya – II. és
Juhász Tóth Sándor emlékiratai. (Zsadány) EA12747.**

Oláh Andor kórházi orvosként küldte be a gyűjtését 1959-ben. Az adatközlője volt „Juhász Tóth Sándor 72 éves juhász. I. Zsadány Sztalin (Nagy) u. 117.sz. 1959. július 19.-én” [11.oldal]

⁷¹ Molnár 1951. 14. EA2396.

⁷² 1923. szeptember 26-án született Budapesten, és édesapja példáját követve iratkozott be a budapesti Orvostudományi Egyetemre, majd Békéscsabán kezdett praktizálni belgyógyászként, ezt követően kórboncnok lett a városi kórházban. 1953-ban megismerte Lükő Gábort, aki nagy hatással volt rá. A Gyulára száműzött néprajztudós biztatására kezdte gyűjteni a népi orvoslási adatokat, először a kórházban fekvő falusi betegektől, majd szabad idejében a Békés megyei falvakat és tanyákat járva. Saját elhatározásból falusi orvosi hivatást választott. 1961-ben Dobozra került körzeti orvosnak. Így alkalom nyílt arra, hogy tovább folytassa a megkezdett népgyógyászati gyűjtést. Gyarapította szakirodalmi tájékozottságát, megkezdte az összegyűjtött adatok feldolgozását, rendszerezését és publikálását. 1973-tól Szentendrén lett körzeti orvos, ahol nyugdíjazásáig dolgozott. 1983 óta minden idejét és energiáját a természetgyógyászatnak szentelte, fáradhatatlanul dolgozott, gyógyított, tanult és tanított szerte az országban. 1994. február 25-én, Budapesten hunyt el. Felesége, Kállai Klára egy év múlva követte (Nagy 1994., Szabó 2016. 505.).

„12. A multkor pedig egyszer beleléptem egy rozsdás szegbe. (Este veszi észre, hogy) de nagyon fáj, de még a combom töve is nyilallgózott, még a hónom alja is. Ecettel kimostam (a sebet), éjjelre kötöttem rá ecetes kenyeret. Már reggel kifehéredett. Vérmérgezés fenyegetett volna (mikor kezelni kezdte). A fenyőfa gyanta, ezt felmelegítettem, lelapítottam, rákötöttem (másnap a sebre). Tetanosz mérgezés, vérfertőzés akar bekövetkezni, az azonnali ecettel való segélynyújtás (megelőzi). Vagy a pájinka, az is jó rá, az a tiszta szeszpájinka. (Az ecettől kifehéredett, »egész kigombásodott«.) Huszonnégy óra alatt megszűnt a veszedelem, azután be is gyógyult utána négy nap alatt. (Amit szoktak rátenni) pókháló, mész: nem ajánlom rá. Juhász koromba csináltunk mink olyat, aszt belehalt az illető. Vágta a fát a baltával, belevágta a lábaféjébe. Birkaistállóba aszt a sok pókhálót leszedtük, egy nagy csomót rákötöttünk a vérző sebre. Már este a hideg borzongatta, másnap belehalt. Meszet is kapartunk rá. Nem szabad elhinni egy percig se, hogy ez jó orvosság.”⁷³

„134. [...] A sziksó liszt alakjában van ez kivirágozva. Mosáshoz szappan helyett használták. (Összeseperték így gyűjtötték össze.) Ha ivóvízbe teszik nem kíván annyi vizet a melegbe. (Egy csuzos beteg fél liternyi sziksót tett egy veder vízbe, feloldodott benne. Ebbe áztatgatta a csuzos lábát, órahosszat. »Szinte kigombásodott, úgy megszívta azt a testrészt.«)”⁷⁴

⁷³ Oláh 1959. 13. EA12747.

⁷⁴ Oláh 1959. 43. EA12747.

K. Nagy Lajos⁷⁵ (1959): Zsadány népegészségügye. (Zsadány) EA12753.

A református lelkész 1959-ben küldte be pályamunkáját a Néprajzi Múzeumba. Zsadány népegészségügye kapcsán szinte minden példájában ütközteti a generációk közötti különbségeket, és többször írja azt az idősök sokszor idézett mondatát, hogy ha „idesapám se használta, nekem is jó így”.

„Hogy mennyire nem volt tudatában népünk körében a padlós szoba előnye mutatja az alábbi eset. 1920 as években építette fel a multrendszer az u.n. »FAK-SZOS« vékonyfalú házakat, amelyeket padlózva adott át tulajdonosainak. Mit csinált a szegénység a multban? Legtöbb helyen felszedték a padlózatot és eladták tehetősebb embereknek. Hiába magyaráztam nekik, hogy mennyire előnyösebb egészségesebb, szebb az ilyen lakás. Nem ért az semmit. Esztelen rombolásukat a fenti esetek felhozásával próbálták igazolni. Hogy »minek a', idesapánknak is így vót, nekünk is jó. Sáros lábbelivel nem lehet a szobában topogni«. Higiéniaíról tehát nem beszélhetünk a szó valódi értelmezésében.”⁷⁶

„Sajnos, hogy népünk még mindég nem értette meg a fürdőszoba fontosságát. Pedig a nemrég épült házakban fürdőszoba is épült és ezt felhasználják kamrának, szobának, nem állítanak bele fürdőkádat. Néhány fürdőszobáról tudok csak falunkban. Ezelőtt meg egy sem volt, csupán a pár értelmiségi család használt akkor is fürdőszobát. A mosakodást a konyhában végzik el.”⁷⁷

⁷⁵ Dévaványán született 1905. november 11-én, és 1935-ben került Zsadányba. Haláláig, azaz 1966-ig szolgált a Zsadányi Református Egyházközség lelkészeként. A zsadányi tiszteletes akkor vette föl a Körösmenti (K.) előnevet, amikor szeretett faluja sokoldalú kutatását kezdte közreadni. Majd 30 évet töltött el ezen a jeles településen Nagy Lajos. Néprajzi munkáját már 1943-ban elkezdte, de ez csak a második világháború után vált folyamatossá (Both 2005. 3.). Az utolsó tíz évében oly termékenyen írta dolgozatait, tanulmányait, hogy azok hű tükröi a falu néprajzi, helytörténeti és irodalomtörténeti múltjának. Megyei és országos pályázatokon több első díjat kapott írásaiért (Pallag 1963.), amelyek az élet széles skáláját ölelik föl. „Bíráói néhány esetben azzal vádolják, hogy kimunkálatlanok, elnagyoltak munkái. Biztos, van e véleményekben igazság, de az is bizonyos, hogy amit leírt, amit az utókornak hátrahagyott, azt már hitelesebben nem lehet közreadni. Talán az is közrejátszott a gyors munkában, hogy érezte egészsége romlását és hitt elhivatottságában. Alig múlt 60 éves, amikor eltávozott körünkől.” (Miklya 1985. 6.)

⁷⁶ K. Nagy 1959. 3. EA12753.

⁷⁷ K. Nagy 1959. 5. EA12753.

„Az öregek fogat nem mostak és ma sem mosnak. »Minek az, idesapánk se mosta oszt mégis a sirba vitte mind a harminckettőt.« – mondogatják. Van, aki kiöblíti. A mai generáció nagy része már fogkrémmel tisztítja a fogát rendszerint reggel. Odol szájvizet sehol nem használnak.”⁷⁸

**Papp Erzsébet (1960): Népi gyógymódok.
(Bakonszeg) EA12548.**

1960-ban, Berettyóújfaluban, az Arany János Gimnáziumban volt III./b osztályos tanuló, dicséretet és könyvjutalmat kapott a néprajzi gyűjtőpályázaton. Tanára Tóth Pál volt.

Kéziratában különféle gyógyítási módokat mutatott be, illetve azt is jelezte, hogy milyen bajt, betegséget mivel és hogyan gyógyítottak. Pályamunkájában közel 115 féle növényt írt le, és röviden ismerteti azok felhasználási módját, viszont a növények nevei helyi meghatározásúak, nem adta meg azok irodalmi/latin nevét. Több esetben szakirodalomból másolt adatokat, de nem tüntette fel a pontos forrást, illetve nem adta meg adatközlői foglalkozását és életkorát sem.

„A községben használt gyógymódok összeírása volt a feladat. E célból idősebb néniket kerestem fel, hogy ismereteikből tájékoztassanak. A régi időkben gyógynövények virágát és gyökerét használták orvosságként. A gyökereket és gumókat vízben, alkoholban, vagy borban áztatva különböző betegségek gyógyítására tették alkalmassá.

- 1.) Farkasalma levele vízben kifőzve – fertőtlenítésre használható.
- 2.) Nyulháj – néphit szerint sebrem dunsz kötés helyett sebekre használták.
- 3.) Fehér leánder – magzat elhajtásra alkalmas.
- 4.) Anyarozs – sebekre – magzat elhajtásra alkalmas. [...]
- 19.) Kutyaharapás okozta sebet úgy gyógyítanak, hogy a kutya szőrét és szétvágott fehér babot helyeztek a sebre.
- 20.) Ectes agyag – duzzadt sebre. [...]
- 24.) Lótej – szamárköhögés ellen. [...]

⁷⁸ K. Nagy 1959. 6. EA12753.

65.) Sülthagyma + háziszappan + kovász összegyurva sebre. [...]

81.) Dongó csipés ellen – ecetes agyag.⁷⁹

**Dvoracsek Éva (1960): Népi gyógymódok.
(Berettyóújfalu) EA12549.**

1960-ban, Berettyóújfaluban, az Arany János Gimnáziumban volt III./d osztályos tanuló, dicséretet és könyvjutalmat kapott a néprajzi gyűjtőpályázaton. Az ő felkészítő tanára is Tóth Pál volt.

Pályamunkáját két nagy csoportra osztotta: az első részben betegségek szerint csoportosította a növényeket – itt-ott részletes leírással –, de a növények latin nevét ő sem adta meg, ami sok esetben nehezíti a beazonosítást. A második részben alfabetikus sorrendben sorolta fel a növényeket, ezekhez csatolta a betegségeket és a gyógyítási módokat. Több esetben szakirodalmi adatot találunk, viszont nem jelölte, hogy mi a helyi és mi az irodalmi adat, valamint ő sem adta meg az adatközlőinek a foglalkozását és életkorát. Külön érdekes forrása a dolgozatnak a köpölyözés és nadály (pióca) használatának lejegyzése.

„A népi gyógymódokat Berettyóújfalu községben gyűjtöttem össze. Az adatokat, illetve a gyógyítással kapcsolatos eljárásokat az idősebbektől szereztem meg. A fiatalabb korosztály adatokat adni nem tudott. Kérdésekre pld. – mit csinálsz, ha valamid fáj – az orvoshoz megyek – felelték. Ez csak természetes – jegyezték meg. Igen, ma nekik ez már természetes. De nem is olyan régen, amikor még nem volt kórház a községben és orvostól esetleg kettő volt, a gyógyításhoz értő asszonyokat kellett felkeresni. Az egyik ilyen asszony mesélte, hogy ő orvos akart lenni, de egyszerű paraszt lány volt és nem juthatott el az egyetemig. Életét mégis a gyógyításnak szentelte. Idősebbektől, talán édesanyjától szerzett ismereteit gyarapította, a természet titkait kutatta – gyógyítani akart.”⁸⁰

„14. – Izületi fájás: A beteg testrészt zöld csalánnal becsapkodni. [...]

20. – Kelésre: Tengerhagyma levelét teszünk. [...]

⁷⁹ Papp 1960. 1. EA12548.

⁸⁰ Dvoracsek 1960. 1. EA12549.

24. – Érdes kézre: Érdes kézre kiolvasztott fagyut kenni. [...]”⁸¹

„37. – Szélkolika: Vizespohár nagyságu kenyérhéjat kivágunk és rátesszük a köldökre. Közepére egy kis zsiros ruhát teszünk ezt meggyújtjuk és gyorsan letakarjuk a pohárral. A láng kialszik. A pohár kiszivja a köldökrészt és megszűnik a görcs. [...]”⁸²

„77. – Vértodulás: Vértoduláskor a vérmes embereknél nadályt szoktak a nyakra tenni.”⁸³

Szatismári Erzsébet (1960): Fejezetek Kötegyán gyógyászatából. (Kötegyán) EA12612.

1960-ban, a gyulai Erkel Ferenc Gimnázium III. d osztályos tanulójaként, a Néprajzi Szakkör keretében végezte a kutatását.

Ez egy nagyon jó stílusú dolgozat, adatait élményszerűen adta elő. Habár a kézirat csak 7 oldal, mégis nagyon hasznos információkat tartalmaz.

Munkájára feltételezhetően hathatott Dankó Imre, mert, ahogy dolgozatában az 1. oldalon írja: „Borsós bácsiéknál egy perzselőn forró nyári napon a házat mértük fel. Kellett ez »Egy kötegyáni lakóház« c. dolgozathoz. A 40° körüli melegben izzadva centiztük az épületet, udvart, másztuk a tüzes kemencének tünő, pókhálós és sötét padlást. Úgy éreztük, elolvadunk a melegtől! Amikor jó két órai munkánkat elvégeztük, szinte szédülve, kifőve telepedtünk le a kis gangra, amit Borsós Ilonka felloccsolt nekünk, hogy egy kicsit magunkhoz térjünk.

– Kibírhatatlan ez a hőség, – mondta valaki.

– Embertelen meleg van, – tódította **Dankó Imre bácsi**. [kiemelés tőlem: K. E.]

– De jó lenne most a Gyepesben fürdeni!

Hát igen! A többiek már régen fürdenek, mi meg itt megfővünk! Csípte a nyakunkat, karunkat, lábunkat a porral vegyes izzadság. [...]”

⁸¹ Dvoracsek 1960. 2. EA12549.

⁸² Dvoracsek 1960. 3. EA12549.

⁸³ Dvoracsek 1960. 5. EA12549.

Ez csak egy érdekes tudománytörténeti adat, mert V. Szathmári Ibolya 2010-ben, Dankó Imre múzeumi munkásságát összefoglaló tanulmányában a következőket írja: „igazgatósága [Dankó Imre a gyulai igazgatósága idején] alatt a jelentős tárgyi- és dokumentációs anyagon kívül közel négyezer beletárolt negatívval és fotóval gazdagította a múzeum fotóadattárát. Fontos tényező továbbá, hogy a gyűjtőmunkának megnyerte a helybelieket, másfelől az alföldi témák kutatóinak – több tudományágra kiterjedő – széles körét vonta a gyulai múzeum szellemi hatókörébe. Ide tartozik továbbá, hogy az elsők között volt, aki példamutatóan a múzeumi munkába bekapcsolta az ifjúságot, közülük is elsősorban az *Erkel Gimnázium Néprajzi és Helytörténeti Szakcsoportját* [kiemelés tőlem: K. E.]”⁸⁴

Szatmári Erzsébet rövid dolgozatában bemutatta a kenőasszonyt, mint helyi gyógyítót, tárgyalta a sebkezeléseket, belső betegségeket, ő is említette a nadályt, köpölyözést. Kitért a mágikus gyógymódokra is, például a rontásra, szemmel verésekre. Egyik ritka példája azon kéziratoknak, ahol a helyi gyógynövényt beazonosította és megadta a latin nevét is.

„A ficamok, rándulások gyógyítását úgy végzi, hogy a kificamodott testrészt először visszarakja, ehhez nagyon jól ért, utána szappanos vagy zsíros kézzel kenegeti, ezt hosszasan végzi, majd ólomecettel borogatja.”⁸⁵

„Gyomorfájásra meleg fedőt rakat, de hatásosabbnak tartja a következőt: egy régi bögrében meg kell gyújtani egy marék szösz. Mikor a szöszcsomó meggyulad, rá kell a bögrét csapni a beteg hasára, abban a pillanatban kiáll a fájás.”⁸⁶

„A vérnyomás gyógyítására használja még a nadályt is. Kimegy a Gyepesre, szed piócát. (Ő tudja, hol kell keresni, mi eleget fürödtünk, szerencsére egyet se találtunk.) Ezt azután otthon üvegben tartja, és természetesen pénzért adja a betegeknek.”⁸⁷

⁸⁴ V. Szathmári 2010. 323–324.

⁸⁵ Szatmári 1960. 4. EA12612.

⁸⁶ Szatmári 1960. 5. EA12612.

⁸⁷ Szatmári 1960. 5. EA12612.

**Barátosi L. Lajos⁸⁸ (1961): Népi gyógyítás
(Komádi). EA15129.**

Ez a rövid beszámoló Morvay Péter iratanyagának rendezése során került elő 1982-ben. Főleg babonás hiedelmeket tartalmaz: szerelmi bájított és mágikus gyógy módját a sebkezelésnek, de adatközlőit ő sem jelölte meg.

„Ütés, szúrás, vágásra gyógyír.

Össze kell szedni 9 féle magterméket, – mindegyikből 9 szemet, – pl: bab, borsó, lencse, köles, búza, árpa, rozs, tengeri és zabból.

Ezt pénteken éjjel 12 órakor össze kell főzni. A sebet jól meg kell vele 2 pénteken este mosni, – utána egy keresetlen keresztúton kiönteni. El kell mondani egy »Mi-atyánk«-ot és a végén hozzá mondani: – »aki ebbe az öntésbe belelép, az vegye magára: x.y. betegségét, - Ő pedig gyógyuljon meg.« –
Ezt úgy hívták, hogy »bajöntés«.”⁸⁹

**Nagy Lajos⁹⁰ (1962): Bábák szerepe a háztartásban
(Zsadány). EA13496.**

A kézirat dossziéjában található egy kisebb cédula, amelyre Molnár Balázs 1963. április 8-án hozzáfűzte az alábbiakat: „Zsadány anyakönyveiből pap fiával két évvel a dolgozat készülése előtt kiírtam számára a bábákat, felsoroltam jelentőségüket az egyes korokban, sőt a helyszínen néhány hasznos adatot gyűjtöttem vele adatközlőktől is. Személyes tapasztalatán túl néhány gyűjtött hasznos adatot közöl.”

⁸⁸ Barátosi Lénárt Lajos (1892–1968) helytörténeti kutató is volt. „Komádiban az 1950-es évek végén és a 60-as évek elején létrehozott egy igen komoly helytörténeti gyűjteményt, múzeumot, amit pontosan dokumentált, leltározott is. Ennek a gyűjteménynek egy igen jelentős része később bekerült a Déri Múzeum néprajzi gyűjteményébe az ő leltározásával együtt. Feldolgozta a település történetét, Komádi krónikája 1264–1964-ig címmel, ami igen komoly kutató- és gyűjtőmunka eredménye. Ennek egy példánya a Déri Múzeum néprajzi adattárában őrződik kéziratként: DMNA 1137-e leltári számon.” V. Szathmári Ibolya szíves közlése.

⁸⁹ Barátosi L. 1961. 3. EA15129.

⁹⁰ Ugyanaz, mint Körösmenti Nagy Lajos. ld.: 75. sz. lábjegyzetet.

„Megkérdeztem a még ma is élő idősebbeket, hogy mégis milyen családoknál vették igénybe hivatalos munkáján kívül háztartási dolgokban a szülész nőket? A válasz egyhanguan így szólt.

1. Ahol nem volt nő a háznál.
2. Ahol volt nő, de már idős volt. Anya, nagymama, vagy anyós.
3. Ahol volt egy nő a háznál, de sok volt az apró gyerek, úgyhogy ezeket ő maga elvégezni nem tudta.
4. Ha volt nő a háznál akár több is, de ezek betegek voltak, vagy akadályozva voltak. Elutazás, haláleset stb.
5. Ha voltak nők a családban, de ezek munkáját a betegágyas nő nem szerette.”⁹¹

**Sándor Mihályné⁹² (1963): Gyógyítás
(Berettyóújfalu). EA7328.**

Ez a két cédulából álló adatközlés az öntést, mint babonás gyógyimódot írja le, illetve a fejfájás kezelését: „főfájósoknak cintorium füvet főztek s egy pohár zabot. Minden reggel arról isznak.”

⁹¹ Nagy 1962. 2. EA13496.

⁹² Nagy Gabriella 1913-ban született, ősi székely papi család második gyermekként az Udvarhely megyei Újszékelyen. Már iskoláskorában megmutatkozott érdeklődése a néprajz iránt. 1936-ban kötött házasságot Dr. Sándor Mihály orvossal. A családot 1944-ben átvezényelték a trianoni Magyarországra, így költöztek először Hosszúpályi községbe, majd Berettyóújfaluba. Dr. Sándor Mihályné 1948-ban özvegyen maradt, innentől kezdve édesanyja segítségével nevelte három gyermekét (I. Sándor – Sándor 2014. 277.). „Berettyóújfalu évei alatt – az 1954–56 közötti időszakot kivéve, amikor a járási művelődési házat vezette – a „vasúti iskolában” tanított, és emellett végezte önkéntes néprajzi tevékenységét. Berettyóújfaluból 1973-ban költözött Szentendrére, de kapcsolata a bihari településsel továbbra sem szakadt meg, figyelemmel kísérte az 1974-ben megalakult Bihari Múzeum tevékenységét. (Berettyóújfalu városa két ízben is – 1979-ben és 1994-ben – Pro Urbe díjjal ismerte el a településért végzett munkáját.) Nyugdíjas korában teremőri és könyvtárosi munkát vállalt a szentendrei Ferenczy Múzeumban. Élete szinte utolsó percéig olvasott, szőtt, kézimunkázott. 2003. augusztus 25-én hunyt el Szentendrén.” (I. Sándor – Sándor 2014. 277.)

**P. Madar Ilona⁹³ (1963): Babonás szokások, hiedelmek,
ember- és állatgyógyítás stb. (Sárrétudvari) EA7319.**

A Tudományos Gyűjtőhálózat révén érkezett a Múzeumba az anyaga. A közel 500 oldalas témaközlés cédulákra van gépelve.

„Vig Gyuláné 71 é.

A lábom egyszer felkucorodott egy oláh asszony fűrosztott oszt úgy gyógyult meg.”⁹⁴

„Kiss Ferencné 63 é.

A derékfájást meleg szappanosvizzel kenték. Voltak ilyen hivatásos kenő-fenő asszonyok.”⁹⁵

„Szekrényesi Lajosné 65 é.

Ugy néztük meg a kicsi gyermeket, hogy nincsen e megrándulva, hogy a balkönyököt a jobbtérdnek a jobbkönyököt meg a baltérdhez érintették.”⁹⁶

**P. Madar Ilona (1963): Állatgyógyítások, rontás stb.
(Sárrétudvari) EA7312.**

Ez a munkája is a Tudományos Gyűjtőhálózat révén érkezett a Múzeumba. A témaközlés 333 oldalon, cédulákra van gépelve.

„Kaszás János 80 é.

Ha megköpi a légy, vagy beköpi a nyü a nyílt sebet, akkor kipiszkálja az ember, és tiszta kreolinol oldattal kenik be. Ezt sertésnél is alkalmazzák.”⁹⁷

⁹³ 1923-ban született Sárrétudvariban, református földműves családban, és „ez a kétféle örökség meghatározta érdeklődését, elkötelezettségét és értékrendjét. Azok közé a néprajzzal foglalkozó emberek közé tartozott, aki élete és munkája során rátalált és meg tudta valósítani a lelkesedés és a szakudás helyes arányát, egyik sem kerekedett a másik fölé. Azok közé a néprajzkutatók közé tartozott, akik a népeletet és a néphagyományt nemcsak tudományos témának, de egyben a magyarság sorskérdésének is tekintik, s az ennek kijáró tisztelettel és elszántsággal foglalkozott minden egyes témával.” Életének 85. esztendejében (2008) hunyt el a Magyar Néprajzi Társaság által 1979-ben Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetett kiváló önkéntes gyűjtő, néprajzkutató, dr. Madar Ilona (Halász 2008. 93.).

⁹⁴ P. Madar 1963. 12. EA7319.

⁹⁵ P. Madar 1963. 88. EA7319.

⁹⁶ P. Madar 1963. 96. EA7319.

⁹⁷ P. Madar 1963. 12. EA7312.

**P. Madar Ilona (1963): Gyógyítás stb.
(Sárrétudvari) EA7316.**

Ez a munkája is a Tudományos Gyűjtőhálózat révén érkezett a Múzeumba. A témaközlés 66 oldalon, cédulákra van gépelve.

„Német Lajos 72.

Hallottam, hogy a malacnak, vagy jószágnak kivették az epéjét, megszáritották, megtörték, oszt ugy adták neki, már annak akinek sárgaságja vót.”

[szintén Német Lajostól:]

„Lábdaganatra vizet melegitettek, konyhasót tettek bele oszt meggyógyult tüle.”⁹⁸

**P. Madar Ilona (1963): Szokások, babona, Luca-napi szokások,
gyógyítás, rontás stb. (Sárrétudvari) EA7321.**

Ez a munkája is a Tudományos Gyűjtőhálózat révén érkezett a Néprajzi Múzeumba. A témaközlés 246 oldalon, cédulákra van gépelve.

„Szabó Bálint 80 é.

Akácvirágot teának főzünk sebre, vagy vágásra nagyon jó. Nincs olyan hires de csak olyan jó mint a szikfü.”⁹⁹

„A gyerekeknek szamárköhögsre lótejet adtak. Használt is néki. Tulédes vót, oszt azir használt néki.”¹⁰⁰

„Kis Béláné 52 é.

Ha nagyon véresek a csirkék a bal szárnya alatt megszoktam erelni. Még rucát is ereltem mán a bal lábán.”¹⁰¹

⁹⁸ P. Madar 1963. 46. EA7316.

⁹⁹ P. Madar 1963. 57. EA7321.

¹⁰⁰ P. Madar 1963. 120. EA7321.

¹⁰¹ P. Madar 1963. 205. EA7321.

Sándor Mihályné (1960–1963): Hiedelemgyűjtés, főleg babona, gyógyítás, rontás stb. (Hencida, Berettyóújfalú) EA7310.

Munkája a Tudományos Gyűjtőhálózat révén érkezett a Néprajzi Múzeumba. A témaközlés 329 oldalon, cédulákra van gépelve.

„Berettyóújfalú, Hajdu-B. Kovács Sándorné

Nagyanyám mondta, hogy az izületi gyuladásra fehér mályvatövet kell szedni, abba kell fürösztetni. Nem tudott Pista meg se mozdulni. Megfőzték a fehér mályva-tövet. Erős, lugos a leve. Kocsonyás vót ami visszamaratt, rákenték az izületekre s harisnyát huztak rá. Eccer aztán érzi, hogy megtudja moccantani a kis lábujját. Hirtelen jobban lett.”¹⁰²

„Sipos Erzsébet 61 é.

Ha valakit megharapott a kutya, a foga helyére fehér babot kötöttek [...].”¹⁰³

„Kovács Zsófia.

Szamárköhögésről. Szamárrol kell szórt venni, füstjével megfüstolni a gyermeket s samártejvel itatni. Evvel csináltuk azelőtt.”¹⁰⁴

Kovács Sándor (1969–1973): Fűben, fában orvosság (Sarkad) EA17718.

Gimnáziumi II. osztályos tanuló volt Eleken. Az 1973. évi gyűjtőpályázatra érkezett az anyaga, amire arany minősítést kapott.

A pályamunka tulajdonképpen az eleki gimnázium biológiai szakkör 4 éves népi gyógyászati gyűjtésének egy részét tartalmazza, szaktanárunk Busa László biológus volt. A hatalmas anyag többnyire Elekre, Kétegyházára, Lőkősházára és Szabadkígyósra vonatkozik. A 142 adatközlőből csak egy volt sarkadi lakos (Gaál Sándorné, 72 éves – 25. számú adatközlő). Így a 117 oldalas dolgozatot átnézve, csak azokat a részeket emeltem ki, amiket ettől a személytől gyűjtöttek. Beteg-

¹⁰² Sándor M.né 1960–1963. 119. EA7310.

¹⁰³ Sándor M.né 1960–1963. 167. EA7310.

¹⁰⁴ Sándor M.né 1960–1963. 176. EA7310.

ségek szerint csoportosítva közölte az anyagot, hivatkozva az adatközlők számára. A gyógyhatású növények mutatójában feltüntette a népi növényneveket, és a nemzetiségi (román, szlovák, német) elnevezéseket is beazonosította. Ezen felül egy nagyon hasznos összefoglalót is közölt a dolgozata végén, melyben tömören összefoglalja a gyűjtési tapasztalatait.

Érdeemes lenne utánajárni, hogy helyben, az eleki gimnázium dokumentumai között megtalálhatóak-e a szakkör által összegyűjtött anyagok, mert biztos, hogy sokkal több népi orvoslásra vonatkozó adatot lehetne fellelni.

„Ha valaki nem birt aludni, nyugtatót adtak neki. Ezt pedig mákgubóból főzték ki. A főzetbe cukrot tettek és a beteg csak-hamar elaludt. Volt olyan eset is, hogy sokat adtak belőle a betegnek és napokig nem birták felébreszteni.”¹⁰⁵

„5. Angolkór. – ha valaki angolkóros volt (gyenge cso[n]tozatú), akkor farkasalma levelét kiszárították, majd felfőzték. A beteget mindig ilyen vízben fürösztötték meg amíg meg nem erősödött.”¹⁰⁶

„80. Ótvar. – ha valakinek »ótvaros« volt a feje, akkor napraforgó olajjal kenték és csak hamar leszáradt.”¹⁰⁷

Összegzés

A történeti néprajzi kutatásokhoz elengedhetetlen forrásanyagok feltárása során két nagy területen fogalmazhatunk meg összegző gondolatokat. Az első magának az önkéntes gyűjtők anyagainak értékelése és hatása szaktudományunkra. A második a források köre, múzeumokban lappangó archívumokhoz való hozzáférés, a digitalizálási folyamatok felerősödése.

¹⁰⁵ Kovács S. 1969–1973. 25. EA17718.

¹⁰⁶ Kovács S. 1969–1973. 26–27. EA17718.

¹⁰⁷ Kovács S. 1969–1973. 81. EA17718.

Az önkéntes néprajzi gyűjtés és a tudománysegítés

Mint ahogyan fentebb már utaltunk rá, megállapítható, hogy az önkéntesek által készített egyes dolgozatoknak, lejegyzéseknek nemcsak a terjedelme igen változatos, hanem témafeltáró és leíró, szakmai szempontokat érvényesítő munkájuk minősége is.

A társadalmi gyűjtők döntő többsége azokból a közösségekből kerültek ki, vagy azokhoz a közösségekhez tartoztak, ahonnan a gyűjtés és feldolgozást készítették. Ebből eredeztethető a társadalmi gyűjtés legfőbb értéke, azaz a gyűjtés hitelessége és pontossága.¹⁰⁸ Az önkéntes gyűjtők feladata nem elsősorban a tudományos igényű feldolgozás volt, hanem a feltárás, az összegyűjtés, a forrásértékű leírás elkészítése, azaz a későbbi felhasználás és feldolgozás elősegítése. A tudomány feladata pedig maga a szintézis, a tudományos értékű feldolgozás. Természetesen már a kezdeti időszakban felmerült a kérdés: „vajon mit várhatunk el a társadalmi gyűjtők munkáitól? E kérdés megválaszolásához mindenekelőtt azt kell szem előtt tartanunk, hogy a gyűjtőmunkában résztvevők köre igen sokrétű. A gyűjtők adottságaiktól, felkészültségüktől, szemléletviláguktól stb. függően különböző minőségű és szakmai színvonalú pályamunkákat készítettek,¹⁰⁹ bármennyire is törekedtek módszertani útmutató kérdőívekkel központilag is segíteni a pályázók munkáját.

Az biztosan megállapítható, hogy pár évtized alatt több százezer lapnyi néprajzi leírás került be a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába, a hozzá tartozó nagy mennyiségű fényképpel, rajzzal, térképpel, kottával és jelentős számú magnófelvétellel együtt. Morvay Péter már 1975-ben úgy látta, hogy kétségtelenül ez a „hatalmas mennyiség igen jelentős tudomány-segítő értéket, ma már pótolhatatlan (bár még szaporítható) vizsgálati anyagot képvisel a jelen és a jövő néprajztudománya és nyelvjáráskutatása számára.”¹¹⁰

¹⁰⁸ V. Szathmári 1993. 5.

¹⁰⁹ V. Szathmári 1993. 5.

¹¹⁰ Morvay 1975. 40.

A Hajdú-Bihar megyei önkéntes néprajzi gyűjtések további vonatkozásáról egy másik tanulmányban tettem kísérletet, amelyben a például a Hortobágytól – Sárrétig c. művelődési mozgalomra is kitérek, mint tudománysegítő törekvése.¹¹¹

Tehát megállapítható, hogy a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumában fellelhető, népi orvoslásra vonatkozó kéziratok fontos kordokumentumok annak ismeretében, hogy Biharra vonatkozó szintézis mindmáig nem készült. A téma – főleg – történeti néprajzi megközelítése mondhatni kissé megkésett, hiszen a népi gyógyászat mind empirikus, mind forrásfeltáró kutatása az 1970–1980-as években élte virágkorát, majd a kutatások kisebb mértékű fellendülését országosan az 1990-es évek közepére tehetjük ismét. Ezekből az évtizedekből számos nagy ívű munkát publikáltak a szomszédos Szatmár,¹¹² Hajdú¹¹³ és Békés¹¹⁴ megyékből, de Biharra vonatkozó anyag elvétve készült. Napjaink tudományos érdeklődése a népi gyógyászat iránt igen változatos, gondoljunk itt az etnoökológiára, etnofarmakobotanikai kutatásokra, az ethnopszichiátriára¹¹⁵ és a vallásos folklór kutatásokra, mágikus gyógymódokra, ahol megjelenik napjaink modern, laikus gyógyítás szemlélete, vagy például az új vallási mozgalmak és alternatív gyógyászat kapcsolatának vizsgálatára, stb. Mégsem történt ezidáig kísérlet a történeti Bihar vármegyére vonatkozó adatok összefoglalására, elemzésére.

A kéziratok számának csökkenése, a múzeumokban lappangó archívumokhoz való hozzáférés és a digitalizálási folyamatok felerősödése

A Néprajzi Múzeum leltározásaiból származó adatsorok alapján kimutatható, hogy a néprajzi gyűjtőpályázatokra beadott kéziratok száma folyamatosan csökkent az 1965-ös évektől kezdődően.¹¹⁶ De tény az is, hogy „a kezdeti lelkes törzsgárda elöregedett, késett azonban a fiatal nemzedék bekapcsolódása az adatgyűjtő munkába (a nemzedékváltás 5–10 évenként figyelhető meg). A múzeum

¹¹¹ Kiri 2022.

¹¹² Luby 1935., Makay – Kiss 1998.

¹¹³ Líszt 1906.

¹¹⁴ Oláh 1956, 1965, 1983, 1986 és 1987.

¹¹⁵ A különféle etno + tudományokról ld. legújabban: Borsos 2020.

¹¹⁶ Forrai 2000. 621–622.

számos kényszerítő körülmény okán lemondott az utánpótlás neveléséről, az új középiskolás és felnőtt szakkörök szakmai irányításáról. A pályadíjakat sem tudta oly mértékben emelni, ahogy azt a hasonló intézmények tették, s a szerény díjakhoz is számos külső támogató segítségét kellett megnyerni pályázatok útján. A társadalmi/önkéntes gyűjtők sorából kiemelkedő alkotók pedig egyre inkább erősödő írói öntudattal teret kerestek, hogy írásaik megjelenhessenek (lásd Magvető Kiadó önéletrajz sorozata).¹¹⁷

Az Etnológiai Archívumban az 1970-es évektől felgyorsult az összegyűjtött kéziratok hagyatékok, a pályamunkák és vásárolt kéziratok alapfeldolgozása, feltárása. Az 1973-ban még 120 folyóméter mennyiségű rendezetlen kézirat anyagból 2000-ben kb. 50 folyóméter várt feldolgozásra, illetve rendezetlen, leltározatlan volt az 1960–1970-es évek kérdőíveinek válaszananyag.¹¹⁸

További oka lehet a terepmunkák, néprajzi gyűjtések mennyiségének és a gyarapodás ütem csökkenésének, hogy a gyűjteményként működő egységekben egyre tudatosabb feldolgozó-, nyilvántartási és muzeológiai munka folyt, valamint hogy a klasszikus néprajzi terep, a hagyományos paraszti közösségek kutatása egyre kevésbé volt lehetséges. „Az elmúlt években, évtizedben már alig kerültek be az Etnológiai Archívum gyűjteményeibe terepmunka során keletkezett dokumentumok; a gyarapodás fő forrása a nagyobb kutatói intézményi hagyatékok múzeumba kerülése volt ajándékok vagy vásárlás formájában.”¹¹⁹

Az általam bemutatott források legtöbbször az 1950-es évek utánra tehető, de a vonatkozási idejük a 19. század közepétől az 1970-es évekig tart. Viszont fel kell tennünk a kérdést, hogy mennyi leltározatlan pályamunka lappanghat még, hiszen például 1990-ben a Honismeret hasábjain beszámoltak egy harmadik helyezést elért pályamunkáról, ami a hortobágyi népi gyógyításról szólt, de 2011-ben nem volt leltározva sem az Etnológiai Archívumban, sem a Déri Múzeum adattárában.¹²⁰ Így további kutatásokat érdemes folytatni más

¹¹⁷ Forrai 2000. 632.

¹¹⁸ Forrai 2000. 625.

¹¹⁹ Granasztói 2012. 25.

¹²⁰ Az 1989. (XXXVII.) Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményhirdetése alapján az Ifjúsági Tagozat III. díját V. Kiss Éva (Debrecen), Népi gyógyítás a Hortobágyon c. munkája kapta (NM Gyűjtésszervező Csoport 1990. 48.).

közgyűjteményekben is (Déri Múzeum, Bihari Múzeum, Népi Gyógyászati Archivum stb.), hogy a népi orvoslására vonatkozó bihari adatokat rendszerezzük.

Ahogy Vajda András írta, a 2000-es évek elejétől a nagy, országos és a regionális vagy helyi közgyűjtemények egyaránt jelentős erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy gyűjteményeiket digitalizálják, és a világhálón elérhetővé tegyék, valamint az intézményi kezdeményezésekkel párhuzamosan közösségi (civil) és magánkezdeményezések nyomán is születnek digitális és globális archívumok.¹²¹ Granasztói Péter az archívumok digitális átállása körül felmerülő módszertani és technikai problémáit felsoroló tanulmányában írja, hogy a „nyilvántartás terén az adatbázisok alkalmazása óriási előrelépés, hiszen alapjaiban könnyíti, gyorsítja meg a leltározási, módosítási, revíziós munkákat. A használók szempontjából a legnagyobb nyereség, hogy a keresési–kutatási lehetőségek a többszörösére növekedtek (kényelem, gyorsaság, a kereshető információk mennyisége).”¹²² Valamint a „magas színvonalú hozzáférhetőség biztosítása mellett a digitalizálással az archívumok egy másik égető problémája is megoldható, a romló, pusztuló analóg dokumentumok megmentése. Napjainkra a totális technológiai bizonytalanság ellenére a digitalizálás vált az egyetlen úttá a gyűjteményi anyag megmentésében, hiszen a régi analóg technikák lehetőségei hihetetlenül beszűkültek, megszűntek, megdrágultak. A kéziratok, fotók tömeges restaurálására nincs lehetőség, nincs rá gyakorlat.”¹²³

Az elmúlt években a Néprajzi Múzeum kompetencia-feladatából fakadó irányításával és felelősségvállalásával a digitalizálási folyamatoknak az egységesülése országosan elkezdődött. Hangsúlyozandó, hogy a korszerű és értékelhető adatokat szolgáltató digitalizálás csak magas színvonalú és alapos muzeológiai felkészültséggel és lelkiismeretes munkával végezhető el.¹²⁴ Csak reménykedni lehet, hogy az évekkel ezelőtt megkezdett, és a Múzeum költözése során felgyorsult digitalizálási folyamatok eredményei hamarosan nyilvánosan is hozzáférhetőek

¹²¹ Vajda 2017. 12. archívumokról, mint a kulturális emlékezetéről és az örökségképzés színteréről ld. Vajda 2017. tanulmányát, illetve a kötet többi publikációját.

¹²² Granasztói 2008. 125–126.

¹²³ Granasztói 2008. 127.

¹²⁴ Cseri – Kemecsi 2020. 633.

lesznek. Habár 2021. november 26-án, a Néprajzi Múzeum honlapján¹²⁵ a Kéziratgyűjtemény online keresőfelületén a „Bihar” helynév keresőszóra csak 12 találatot kaptunk, 2022. július 6-án már 148-at, de ebből csak 12 tételhez tartozott online elérhető kézirat (PDF dokumentum). A feltöltött adattári tételek legnagyobb részét a Kálmány Lajos- és Sebestyén Gyula-hagyatékhoz, illetve a Folklore Fellows magyar osztálya által szervezett gyűjtéshez kapcsolódik. A tárgymutatóba beírva a „népi gyógyítás” keresőszónál 2021. november 26-án 1 találatot kaptunk, közel 8 hónappal később, 2022. július 6-án már 24-et, de ebből csak 2 tételhez tartozott online elérhető kézirat (PDF dokumentum). Tehát amíg a közgyűjtemények jelentős erőfeszítéseket tesznek a gyűjteményi anyagaik online elérhetőségéért – sokszor csekély anyagi források mellett is – még mindig megkerülhetetlen a kutató fizikális jelenléte az archívumok anyagainak tanulmányozásához. És amíg a Népi Gyógyászati Archívum hozzávetőlegesen az 1970-es évekig vezetett cédulaanyagának fizikális rendezése nemrég fejeződött be, addig egy ékes ellenpélda a Magyar Néphit Archívum, amelynek a hiedelem-anyaga, a magyarországi boszorkányperek és ráolvasások már mind elérhetőek online.¹²⁶

A Népi Gyógyászati Archívum alaposabb kutatása azért is lenne fontos, mert többnyire a magyar nyelvterületről származó, nagyon vegyes cédulaanyagot tartalmaz. Viszont időben felöleli a 19–20. század gyűjteményeit, gyűjtéseit, publikációit és néhány 17–18. századi gyűjtemény anyagát. A Néphit és Népi Vallás Archívum (MTA NTI VI. 1.) anyagából is átkerültek ebbe az archívumba a gyógyászattal kapcsolatos cédulák, amelyek között néhány 21. századi adat is található.¹²⁷

A bihari népi orvoslásra vonatkozó adatok kigyűjtésére és rendszerezésére a különféle közgyűjtemények archívumaiból - több szempontból is szükség van. Egyrészt a 19. és 20. század eleji gyűjtésekre újból ráirányítja a figyelmet, hiszen számos területen feltárt adatok nem kerültek be a tudományos kutatásokba, továbbá megfelelő forráskritikával más tudományterület is haszonnal forgathatná az anyagokat. Habár valószínűsíthető, hogy az újabb adatok nem változtatnák

¹²⁵ NM Online adatbázis.

¹²⁶ „Kelet-Nyugat” Vallásetnológiai Kutatócsoport honlapja.

¹²⁷ Zombory 2021.

meg a magyar nyelvterületre vonatkozó szintéziseket, de árnyalhatják, színesíthetik azt, elősegítve a helytörténeti kutatásokat is. Hiszen „[...] a helytörténeti és néprajzi kutatás nem választható külön a gyógyítás történetének kutatásától, területeik nem határolhatók el egymástól. Az általános történészek és a helytörténeti kutatók ugyanis főként a települések földrajzi adatainak, néprajzi hagyományának felderítésével foglalkoznak, és megfelelnek az egészségügyi kultúra kialakulásának, fejlődésének vizsgálatáról. Pedig a legújabb kutatások számtalan bizonyítékát tárták fel annak, hogy milyen komoly befolyása lehet az egészségügyi körülményeknek a települések létrejöttében, fejlődésében vagy éppen kipusztulásában. Sok esetben a gyógyszertárak létesítési, helyváltoztatási, megszűnési körülményei segíthetnek az egyéb helytörténeti adatok helyes megvilágításában, értékelésében.”¹²⁸

Végezetül a gyűjtemények átfogó vizsgálatával pótolnánk a történeti Bihar vármegye népi orvoslásra vonatkozó összefoglalását.

¹²⁸ Lóránd 1975. 36.

Kéziratok a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában

A XX. Antropológia és orvoslás nevű szakmutató 878 rekordot tartalmazott, és ebből 37 feltüntetett cédulát találtam 2011-ben *Bihar vármegyéből*. Ez a 37 cédula valójában 29 fizikális dokumentumot jelent, mert sok adattári tétel több témakört is felel több településről, ezért a szakmutatóban több helyre is besoroltak egy-egy dokumentumot. Ezekből állítottam össze a következő bibliográfiát.

Mivel a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában lévő források földrajzi mutatói szerves egységet képeznek a műtárgyak és könyvészeti anyag topográfiai rendszerével, így a feldolgozás az 1913. Helységnévtár adatait alkalmazza.

Kutatást segítő összeállításról lévén szó, minden bibliográfiai adat és jelzet egyértelmű feltüntetése alapvetően szükséges a gyors és könnyű felhasználás érdekében, ezért a kéziratok településenként, azon belül időrendben követik egymást. Mivel nagyobb részt ismertek a kéziratok szerzői, ezért a forrásközlés a szerzők alfabetikus sorrendjében mutatja be a kéziratokat, azok címét, majd zárójelben a dokumentum évszámát. A kutatás számára nem elhanyagolható adat a kézirat terjedelme, mellékleteinek száma és jellege. Ezek a mellékletek jelen esetben fényképek, rajzok, térképek, iratmásolatok vagy eredeti okiratok lehetnek, amelyeket a terjedelemmel együtt a kézirat címe után feltüntettem. Az egyes források ismertetése után szögletes zárójelben adtam meg a jelzetet, azaz a kéziratgyűjteményi leltári számot (EA. számot), majd pedig hogy mely oldalak vonatkoznak a XX. Antropológia, orvoslás nevű szakmutató 0–10-ig terjedő altémáihoz.¹²⁹

A források ismertetésével nem egy lezárt archívumra hívom fel a kutatók figyelmét. Valószínűsíthető, hogy a mindennapi tudományos feldolgozó munka eredményeként az elkövetkező években további pályázatok, dokumentumok kerülnek a gyűjteménybe a társadalmi gyűjtőmozgalom és kutatási terepmunkák, illetve a már bekerült anyagok leltározása révén. Nem kerülhető tehát el jelen forrásközlés alapos tanulmányozása mellett az egyre bővülő archívum szakmutatórendszerének fizikális tanulmányozása a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában.

¹²⁹ Az altémákról ld. 3. táblázat.

BAKONSZEG

1. **PAPP Erzsébet**

Népi gyógymódok (1960)

5 oldal, 3 melléklet

Bakonszeg, Bihar vm.

(tanuló, lakhely? Berettyóújfalu) Helyezés: dicséret és könyvjutalom
[EA 12548 /1–5] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

BERETTYÓÚJFALU

2. **DVORACSEK Éva**

Népi gyógymódok (1960)

19 oldal, 2 melléklet

Berettyóújfalu, Bihar vm.

[EA 12549 /1–19] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

3. **SÁNDOR Mihályné, beküldte: DIÓSZEGI Vilmos**

Hiedelemgyűjtés (1960–63)

329 oldal

Berettyóújfalu, Bihar vm.

Hiedelemgyűjtés, főleg babona, gyógyítás, rontás stb.

[EA 7310 /1–329] 0. Általános anyag

4. **SÁNDOR Mihályné, beküldte: DIÓSZEGI Vilmos**

Gyógyítás (1963)

1 oldal

Berettyóújfalu, Bihar vm.

[EA 7328 /1] 0. Általános anyag

HAJDÚBAGOS

5. **ÖTVÖS Tünde**

Népi gyógymódok (1976)

39 oldal, 6 fénykép, 3 melléklet
Hajdúbagos, Bihar vm.

[EA 19362] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

HENCIDA

6. **SÁNDOR Mihályné, beküldte: DIÓSZEGI Vilmos**
Hiedelemgyűjtés (1960–63)

329 oldal

Hencida, Bihar vm.

Hiedelemgyűjtés, főleg babona, gyógyítás, rontás stb.

[EA 7310 /1–329] 0. Általános anyag

KOMÁDI

7. **MOLNÁR Balázs**

Monográfia (1940)

71 oldal, 6 rajz, 2 térkép

Komádi, Bihar vm.

Gyógyító asszonyok, tífusz, szem, állatgyógyítások

[EA 168 /22–23, 27–31, 41] 9. Népi gyógyítók, társadalmi kapcsolataik

8. **HOFER Tamás**

Méz és viasz felhasználása a gyógyászatban (1950)

535 oldal

Komádi, Bihar vm.

[EA 2303 /290–06] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

9. **HOFER Tamás**

Méhcsep gyógyítására vonatkozó adatok (1950)

535 oldal

Komádi, Bihar vm.

[EA 2303 /489–502] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

- 10. HOFER Tamás**
Gyűjtögetett gyógyfüvek felhasználása a gyógyászatban (1950)
535 oldal
Komádi, Bihar vm.

[EA 2303 /506–507] 7. Gyógyszerek, gyógynövények
- 11. HOFER Tamás**
Receptek (kéziratból másolva). 2 teaféle használata (1950)
535 oldal
Komádi, Bihar vm.

[EA 2303 /529] 7. Gyógyszerek, gyógynövények
- 12. MOLNÁR Balázs**
Vegyes néprajzi gyűjtés (1951)
28 oldal, 1 melléklet
Komádi, Bihar vm.

Fekete János állatgyógyító, állatgyógyítások
[EA 2396 /14] 9. Népi gyógyítók, társadalmi kapcsolataik
- 13. MOLNÁR Balázs**
Vegyes néprajzi gyűjtés (1951)
63 oldal
Komádi, Bihar vm.

Állatgyógyítás, állatorvos megjelenése a faluban
[EA 2616 /7] 9. Népi gyógyítók, társadalmi kapcsolataik
- 14. BARÁTOSI L. Lajos**
Népi gyógyítás (1961)
3 oldal
Komádi, Bihar vm.

[EA 15129] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

KÖTEGYÁN

15. SZATMÁRI Erzsébet

Fejezetek Kötegyán gyógyászatából (1960)

7 oldal, 1 melléklet

Kötegyán, Bihar vm.

[EA 12612 /1–7] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

16. ERDŐDI Erzsébet

Népi gyógymódok a kötegyáni emberek emlékezetében (1971)

29 oldal, 26 rajz, 3 melléklet

Kötegyán, Bihar vm.

[EA 17025] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

MÉHKERÉK

17. LUP János – SZALÓKY Gyöngyvér

Háziállatok népi gyógyítása. (1975)

140 oldal, 2 melléklet

Méhkerék, Bihar vm.

Több község. Háziállatok népi gyógyítása néhány Békés megyei községben

[EA 18677] 0. Általános anyag

MICSKE

18. MOLNÁR Vilmos

Közegészségügyi tanulmány egy Bihar megyei községben. (1944)

119 oldal, 8 rajz, 1 térkép, 1 melléklet

Micske, Bihar vm.

Közegészségügyi tanulmány, a feldolgozás szociográfiai szempontú is

[EA 4647 /1–119] 0. Általános anyag

19. MOLNÁR Vilmos

Népismeret az emberi szervezet biológiájáról. (1944)

119 oldal, 8 rajz, 1 térkép, 1 melléklet

Micske, Bihar vm.

[EA 4647 / 51–60] 2. Népi biológiai ismeretek

20. MOLNÁR Vilmos

Népismeret a betegségekről és gyógyítás módjaik. (1944)

119 oldal, 8 rajz, 1 térkép, 1 melléklet

Micske, Bihar vm.

[EA 4647 / 60] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

NAGYSZALONTA

21. SZENDREY Zsigmond

Babonák, balladák, utcanevek, mondák, mesék. (1917)

280 oldal

Nagyszalonta, Bihar vm.

Recept

[EA 347 /197] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

22. KORNYA Sándor

Néprajzi gyűjtemény. (1917)

139 oldal

Nagyszalonta, Bihar vm.

Recept

[EA 462 /126] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

23. PRÁZNOVSZKY Géza

Gyógyítások, állatbetegségek gyógyítása. (1914)

58 oldal, 1 fénykép

Nagyszalonta, Bihar vm.

[EA 469 /50,51] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

24. PRÁZNOVSZKY Géza

Receptek. (1914)

58 oldal, 1 fénykép
Nagyszalonta, Bihar vm.

[EA 469 /50–51] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

SARKAD

25. LÜKŐ Gábor

Vegyes néprajzi gyűjtés (1950)

67 oldal, 208 rajz, 1 kotta

Sarkad, Bihar vm.

Gyógynövények felsorolása és használata

[EA 3948 /30] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

26. KOVÁCS Sándor (gimnáziumi tanuló)

Fűben, fában orvosság. (1969–1973)

(Érkezett az 1973. évi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra)

119 oldal, 3 rajz, 3 melléklet

Sarkad, Bihar vm.

Adatok még a következő településekről: Elek, Lökösháza, Gyula, Kétegyháza, Gerendás, Újkígyós (Szabadkígyós)

[EA 17718] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

27. KOVÁCS Sándor (gimnáziumi tanuló)

Fűben, fában orvosság. (1969–1973)

(Érkezett az 1973. évi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra)

119 oldal, 3 rajz, 3 melléklet

Sarkad, Bihar vm.

Adatok még a következő településekről: Elek, Lökösháza, Gyula, Kétegyháza, Gerendás, Újkígyós (Szabadkígyós)

[EA 17718] 7. Gyógyszerek, gyógynövények

28. LUP János – SZALÓKY Gyöngyvér

Háziállatok népi gyógyítása. (1975)

140 oldal, 2 melléklet
Sarkad, Bihar vm.

Több község. Háziállatok népi gyógyítása néhány Békés megyei községben
[EA 18677] 0. Általános anyag

SÁRRÉTUDVARI

29. **P. MADAR Iлона, beküldte: DIÓSZEGI Vilmos**
Ember- és állatgyógyítás, rontás, boszorkánytörténetek stb. (1963)
494 oldal, 5 rajz
Sárrétudvari, Bihar vm.

Babonás szokások, hiedelmek, ember- és állatgyógyítás, rontás, boszorkány-
történetek
[EA 7319 /1–494] 0. Általános anyag

30. **P. MADAR Iлона, beküldte: DIÓSZEGI Vilmos**
Hiedelem, szokás, gyógyítás, rontás stb. (1963)
333 oldal
Sárrétudvari, Bihar vm.

Adatok még a következő településekről: Nádudvar, Pécs, Abádszalók, Szőlőskislak, Balatonboglár
[EA 7312 /1–333] 0. Általános anyag

31. **P. MADAR Iлона, beküldte: DIÓSZEGI Vilmos**
Babonás történetek, hiedelem, gyógyítás, rontás stb. (1963)
66 oldal
Sárrétudvari, Bihar vm.

Adatok még a következő településekről: Orosháza, Jászládány
[EA 7316 /1–66] 0. Általános anyag

32. **P. MADAR Iлона, beküldte: DIÓSZEGI Vilmos**
Szokások, babona, Luca-napi szokások, gyógyítás, rontás stb. (1963)
240 oldal
Sárrétudvari, Bihar vm.

Adatok még a következő településekről: Püspökladány, Dunaalmás
[EA 7321 /1–240] 0. Általános anyag

TÉPE

33. SZÉNÁSSY József

Képek a tépei nép életéből (1942)

23 oldal

Tépe, Bihar vm.

Gyógyítások

[EA 3180 /14] 6. Betegségek, gyógyítás, járványok

ZSADÁNY

34. KÖRÖSMENTI NAGY Lajos

Zsadány népegészségügye (1959)

93 oldal, 7 fénykép, 2 melléklet

Zsadány, Bihar vm.

[EA 12753 /1–32] 0. Általános anyag

35. OLÁH Andor

Öreg pásztorok régi tudománya. II. és Juhász Tóth Sándor emlékiratai
(1959–1960)

31 oldal, 1 melléklet

Zsadány, Bihar vm.

[EA 12747 /1–93] 0. Általános anyag

36. NAGY Lajos

Bábák szerepe a háztartásban (1962)

4 oldal, 1 melléklet

Zsadány, Bihar vm.

[EA 13496] 9. Népi gyógyítók, társadalmi kapcsolataik

37. K. NAGY Lajos

Férfibába Zsadányban (1962)

6 oldal

Zsadány, Bihar vm.

[EA 13496] 10. Kapcsolatos népköltés

Források és irodalom

Kézírtos források

Néprajzi Múzeum, Budapest (NM)

Etnológiai Archívum (EA)

Dankó Imre: Feljegyzések a berettyóújfalui vásárról és a berettyószentmártoni hídról. (Kézirat). Bp., Néprajzi Múzeum. EA13543. 1975–1976.

Nyomtatott források

A Magyar Szent Korona Országainak Helységnevtára. I. Általános rész. Közigazgatási beosztás a városok, községek és egyéb lakóhelyek lélekszámának feltüntetésével. Magyarország. E) Tisza bal partja 37. Bihar vármegye. Vármegyei székhely: Nagy-Várad. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. 1913. 140–148.

Szakirodalom

Balassa 1997.

Balassa Iván: Molnár Balázs 1915–1996. Honismeret, 25. (1997) 5. 82–85.

Balázs 2019.

Balázs Géza: Hoppál Mihály: A kultúra mint emlékezet. Lükő Gábor munkássága MMA, 2018. [kritika]. Kortárs, 63. (2019) 4. 101–102.

Bánkiné Molnár 2010.

Bánkiné Molnár Erzsébet: Száz éve született Lükő Gábor a tudós muzeológus. In: Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében 13. (2008–2009). Szerk. Bánkiné Molnár Erzsébet. Kecskemét, 2010. 17–26.

Berze Nagy 1943.

Berze Nagy János: Szendrey Zsigmond. 1879–1943. Ethnographia, 54. (1943) 208–210.

Borsos 2020.

Borsos Balázs: Etno + tudomány? Megjegyzések néprajzról és egyéb tudományokról, valamint az ethnoscience különböző meghatározásairól. In: Számvetés és tervezés. A néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században. Szerk. Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs. Bp., 2020. 463–470. (Summa Ethnographica, 3)

Braun 1913.

Braun Róbert: A falu lélektana – Kérdőív és mintaválasz egy tervezett szociográfiai fölvételhez. Huszadik Század, 1. (1913) 545–571.

Cseri – Kemecsi 2020.

Cseri Miklós – Kemecsi Lajos: A néprajz a magyar közgyűjteményekben. In: Számvetés és tervezés. A néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században. [Summa Ethnographica, 3]. Szerk. Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs. Bp., 2020. 621–635.

Cs. Pócs 1964.

Cs. Pócs Éva: Szolnok megye népi gyógyászati atlasza. Ethnographia, 75. (1964) 476.

Cs. Pócs – Hoppál 1970.

Cs. Pócs Éva – Hoppál Mihály: Kérdőív a palóc néphit és népi gyógyászat gyűjtéséhez. Eger, 1970. (Palóc Kutatás. Módszertani Közlemények, II.)

Dánielisz 1981.

Dánielisz Endre: Szendrey Zsigmond nagyszalontai éve. In: Népismereti dolgozatok 1981. Szerk. Kós Károly – Faragó József. Bukarest, 1981. 202–218.

Diószegi 1981.

Diószegi Vilmos: Szendrey Zsigmond. In: Magyar Néprajzi Lexikon I–V. [IV. kötet]. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp., 1981. 644–645.

Fejős 2000.

A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Szerk. Fejős Zoltán. Bp., 2000.

Fejős 2020.

Fejős Zoltán: Teljességigény, avagy felületesség? Semayer Vilibáld szolnok-dobokai kérdőíve. In: Fejős Zoltán: Néprajz és muzeológia – Tudománytörténeti megközelítés. Bp., 2020. 239–268.

Forrai 2000.

Forrai Ibolya: Kéziratgyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Szerk. Fejős Zoltán. Bp., 2000. 611–648.

Forrai – Szemkeő 1996.

Forrai Ibolya – Szemkeő Endre: Iskolák a Kárpát-medencében - Források a Néprajzi Múzeum kézirtárából. Bp., 1996. (A Néprajzi Múzeum forráskiadványai, 3.)

Granasztói 2008.

Granasztói Péter: Megőrzés, hozzáférés, digitalizálás: új kihívások előtt a néprajzi archívumok. Néprajzi Értesítő, 90. (2008) 125–132.

Granasztói 2012.

Granasztói Péter: Az Etnológiai Archívum mint komplex gyűjtemény fejlesztésének kérdései. Néprajzi Értesítő, 114. (2012) 23–29.

Granasztói 2017.

Granasztói Péter: „A jó gyűjtő aztán életet ad a holt kérdéseknek”. Kérdőívek és útmutatók a néprajzi kutatásban. Ethno-Lore, 34. (2017) 83–105.

Halász 2008.

Halász Péter: Pusztainé dr. Madar Ilona (1923–2007). Honismeret, 36. (2008) 1. 93.

Holló 1981.

Holló László: Népi növény- és kertkultúra. Kérdőívek és gyűjtési útmutatók. Bp.–Szentendre, 1981.

Hoppál 1990.

Hoppál Mihály: Népi gyógyítás. In: Magyar Néprajz VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Szerk. Paládi-Kovács Attila – Dömötör Tekla – Hoppál Mihály. Bp., 1990. 693–724. (Magyar Néprajz Nyolc kötetben)

I. Sándor – Sándor 2014.

I. Sándor Ildikó – Sándor Mária: Egy székely tanítónő Bihar hagyományaiért. Dr. Sándor Mihályné Nagy Gabriella néprajzi és közművelődési tevékenysége. In: A Bihari Múzeum évkönyve XVII–XIX. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2014. 277–301.

Kemecsi 2021.

Kemecsi Lajos: A költöző Néprajzi Múzeum. Honismeret, 49. (2021) 3. 16–23.

Keszeg – Czégényi 2010.

Keszeg Vilmos – Czégényi Dóra: Korok, kórok, kontextusok. In: A beteg ember. Betegségek, betegek és gyógyítók. S. a. r. Keszeg Vilmos – Czégényi Dóra. Marosvásárhely, 2010. 423–454. (Emberek és kontextusok, 4.)

Kiri 2022.

Kiri Edit: Néhány bihari vonatkozás az önkéntes néprajzi gyűjtők és a honismereti mozgalom történetében. Új Nézőpont (2022) [Megjelenés alatt].

Koltay 1995.

Koltay Erika: Gyermekélet, gyermekkultúra. Az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat anyagából a 80-as évektől napjainkig. In: Gyermekvilág a régi magyar falun. Az 1993. október 15–16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai. Szerk. T. Bereczki Ibolya. Szolnok, 1995. 125–137. (A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei, 50.)

Kósa 1977.

Kósa László: Etnológiai Adattár. In: Magyar Néprajzi Lexikon I–V. [I. kötet]. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp., 1977. 745.

Liszt 1906.

Liszt Nándor: Népies gyógyító-módok és babonák Hajdúvármegyében. Orvos-ethnographiai adatok. Debrecen, 1906.

Luby 1935.

Luby Margit: Gyógynövények és gyógyító eljárások a Szatmár megyei parasztság körében. Debreceni Szemle, IX. (1935) 360–364.

Lóránd 1975.

Lóránd Nándor: A népi gyógyítás kutatásának helytörténeti jelentősége. *Honismeret*, 3. (1975) 1–2. 34–36.

Makay – Kiss 1988.

Makay Béla – Kiss József: Népi gyógyítások Szatmárban. Bp., 1988.

Mészáros – Vargyas 2016.

Mészáros Csaba – Vargyas Gábor: Gyűjtés és terepmunka a néprajztudományban. *Ethno-Lore*, 31. (2016) 9–17.

Molnár – Babai 2020.

Molnár Zsolt – Babai Dániel: Etno + ökológia: tudományok közti és azon túli együttműködés a természet és a kultúra védelme érdekében. In: Számvetés és tervezés. A néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században. Szerk. Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs. Bp., 2020. 449–462. (*Summa Ethnographica*, 3)

Molnár 1986.

Molnár Vilmos: Kutatótáborok a népegészségügy szolgálatában. *Honismeret*, 14. (1986) 3. 26–27.

Morvay 1975.

Morvay Péter: A tudománysegítés jelentősége és útjai a honismereti mozgalomban. *Honismeret*, 3. (1975) 5–6. 38–41.

Morvay 1979.

Morvay Péter: Az Ezerjófű akció elé. *Honismeret*, 7. (1979) 2. 42–44.

Nagy 2021.

Nagy Zsolt: A magyar népi dísznövénykultúra kutatásának története. In: Újabb tanulmányok a romániai magyar néprajzkutatásról. Szerk. Keszeg Vilmos – Szakál Anna. Kolozsvár, 2021. 205–252. (Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve, 29.)

Gyűjtésszervező Csoport 1990.

Néprajzi Múzeum Gyűjtésszervező Csoport: Az 1989. (XXXVII.) Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményhirdetése. *Honismeret*, 18. (1990) 4. 45–48.

Oláh 1956.

Oláh Andor: A dobozi Petőfi termelészövetkezet tagjainak egészségügyi kultúrája és ellátottsága. *Néprajzi Értesítő*, 38. (1956) 197–217.

Oláh 1965.

Oláh Andor: Egy orosházi kenőasszony tudománya. In: A Szántó Kovács János Múzeum évkönyve, 1963/1964. Szerk. Nagy Gyula. Orosháza. 1965. 289–336.

Oláh 1983.

Oláh Andor: Fúbe-fába orvosság! Békés megyei népi orvoslás 1–2. Békéscsaba, 1983.

Oláh 1986.

Oláh Andor: „Új hold, új király!” A magyar népi orvoslás életrajza. Bp., 1986.

Oláh 1987.

Oláh Andor: Zöld varázslók, virág-orvosok. Népi gyógynövényismeret Békés megyében. Békéscsaba, 1987.

Olosz 2018.

Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919. A Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte, szerk., bev. tan. és jegyz. közlése: Olosz Katalin. Kolozsvár, 2018. (Krizsa Könyvtár)

Paládi-Kovács 2017.

Paládi-Kovács Attila: A Magyar Néprajzi Atlasz kérdőíve, gyűjtési munkálatai és adatbázisa. *Ethno-Lore*, 34. (2017) 15–30.

Pócs 2019.

Pócs Éva: A Magyar Néphit Archívum keletkezéstörténetéhez. *Ethnographia*, 130. (2019) 1. 114–123.

Sebestyén 1912.

Sebestyén Gyula: A magyar néphagyomány emlékeinek országos gyűjtéséről. *Ethnographia*, 23. (1912) 193–199.

Sebestyén – Bán 1912.

Sebestyén Gyula – Bán Aladár: Tájékoztató a Folklore Fellows Magyar Osztályának országos gyűjtéséhez. *Ethnographia*, 23. (1912) 200–213.

Semayer 1909.

Semayer Vilibáld: Kérelem a Magyar Néprajzi Társaság tagjaihoz! *Kérdőív. Néprajzi Értesítő*, 10. (1909) 3–4. 249–252.

sz.n. 1976.

sz.n.: (A Rendező Bizottság). Az 1977. évi országos Diáknapok Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatának felhívása. *Honismeret*, 4. (1976) 1. 120–123.

Szabó 2016.

Szabó László Gy.: Népi (gyógy)növényismeret magyar kutatói. *Kaleidoscope*, 7. (2016) 13. 457–515. <http://kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=308> (Utolsó letöltés: 2021. november 26.)

Szabó 2020.

Szabó László Gy.: Egymásért vagyunk. Személyes emlékezések botanikusokról, tudós tanárokról és kutatókról. Pécs, 2020.

<https://www.gyogyszerestortenet.hu/blog/2020/06/19/uj-konyv-honlapunkon-szabo-laszlo-gy-egymasert-vagyunk-szemelyes-emlekezesek-botanikusokrol-tudos-tanarokrol-es-kutatokrol/> (Utolsó letöltés: 2022. május 17.)

Szendrey 1924.

Nagyszalontai gyűjtés. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerk. Szendrey Zsigmond. Bp., 1924. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XIV.)

Túri 2003.

Túri Róbert: A honismereti szakkör és tábor módszertani kérdései. *Honismeret*, 31. (2003) 6. 28–31.

V. Szathmári 1993.

V. Szathmári Ibolya: A pályázatok elé. Múzeumi Kurír, 65. (1993) 4–6.

V. Szathmári 2010.

V. Szathmári Ibolya: Dankó Imre múzeumi munkássága. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2008–2009. Szerk. Magyar Márta. Debrecen, 2010. 321–332.

Vajda 2017.

Vajda András: Az archívum mint a kulturális emlékezet és az örökségképzés színtere. In: Örökség, archívum és reprezentáció. Szerk. Jakab Albert Zsolt – Vajda András. Kolozsvár, 2017. 11–28. (Krizsa Könyvek, 40)

Vajkai 1948.

Vajkai Aurél: A magyar népi orvoslás kutatása. Különnyomat a Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Bp., 1948.

Zombory 2021.

Zombory Andrea: A Népi Gyógyászati Archívum (NGyA) a BTK NTI Adattárában. 2021. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet honlapja. https://nti.abtk.hu/images/adattar/uj_anyag/mta_nti_vi_2_ngya_leiras.pdf (Utolsó letöltés: 2022. május 5.)

Sajtótermékek

Both 2005.

Both Imre: Száz esztendeje született a zsadányi krónikás. Békés Megyei Hírlap, 60. (2005), 278. 2005. november 28. 1, 3.

Miklya 1985.

Miklya Jenő: 80 éve született Körösmenti Nagy Lajos. Békés Megyei Népújság, 40. (1985) 270. 1985. november 18. 6.

Nagy 1994.

Nagy Magdolna: Búcsú Oláh Andortól. Új Magyarország, IV. (1994), 55. 1994. március 7. 17.

Pallag 1963.

Pallag Róbert: Ólomra vár ezer oldal. Körösmenti Nagy Lajos. Szabad Föld, 19. (1963), 52. 1963. december 29. 11.

Internetes hivatkozások

Kornya é. n.

Kornya László: Kornya Sándor. In: Egykori tanáraink. Debreceni Fazekas Mihály Gimnázium honlapja. http://fmg.hu/sites/default/files/egykori_tanarok_diakok/egykori_tanarok/kornya_sandor.pdf (Utolsó letöltés: 2022. május 17.)

BTK Néprajztudományi Intézet Adattára. VI.2. Népi Gyógyászati Archívum. <https://nti.abtk.hu/hu/adattar> (Utolsó letöltés: 2022. május 6.)

Gémes 1989.

Gémes Balázs: Levél és kérdőív. 1989. [A Népi Orvoslási Topográfia levele, melyben kérdőíveket csatolnak az adatfeldolgozó csoport nevében, amelyet a Gömöri Múzeum is megkapott Putnokon]. A Magyar Nemzeti Digitális Archívum honlapja.

<https://mandadb.hu/tetel/594180/Level> (Utolsó letöltés: 2021. november 27.)

„Kelet-Nyugat” Vallásetnológiai Kutatócsoport. Adatbázisok.

<http://eastwest.btk.mta.hu/adatbazisok> (Utolsó letöltés: 2022. május 27.)

Néprajzi Múzeum honlapja

Néprajzi Múzeum: Az Új Néprajzi Múzeum.

<https://www.neprajz.hu/muzeumrol/foepulet.html>

(Utolsó letöltés: 2022. május 25.)

Néprajzi Múzeum: Forráskiadványok.

<https://www.neprajz.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/forraskiadvanyok>

(Utolsó letöltés: 2021. november 26.)

Néprajzi Múzeum: Kéziratgyűjtemény.

<https://www.neprajz.hu/gyujtemenyek/etnologiai-archivum/kezirattar/keziratgyujtemeny.html> (Utolsó letöltés: 2022. július 7.)

Néprajzi Múzeum: Online adatbázis.

<https://gyujtemeny.neprajz.hu/neprajz.06.01.php?bm=1&as=5466&kv=868419>

(Utolsó letöltés: 2022. július 7.)

Szakál – Zombory 2021.

Szakál Anna – Zombory Andrea: Rövidesen befejeződik a Népi Gyógyászati Archívum rendezése. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet honlapja (Megjelent: 2021. november 17.)

<https://nti.abtk.hu/hu/19-hireink/589-rovidesen-befejezodik-a-nepi-gyogyszati-archivum-rendezese> (Utolsó letöltés: 2022. május 6.)

Molnár Balázs életrajza

http://biharkutatas.hu/?page_id=3323 (Utolsó letöltés: 2022. május 24.)

Extracts from the history of folk medicine of Bihar based on the Ethnological Archive

The author draws attention to the richness of unpublished manuscripts of the Museum of Ethnography (Budapest), and provides brief descriptions of certain pieces of the source material related to folk medicine with a special focus on the historical Bihar County. The 22 documents presented cover the period from the middle of the 19th century to the mid-1970s. Almost half of the manuscripts were collected by volunteer ethnographers. The materials of the Ethnological Archive are important proofs of history taking into account that a synthesis for Bihar has not yet been made.

Collecting and organising information about the folk medicine of Bihar from different public collections' archives are necessary for several reasons. For example it draws attention again to the collections of the 19th and early 20th century since data from many areas have not been included in scientific research, and with proper source criticism these materials could be useful for other disciplines as well.

Szőke Richárd Rajmond

Adalékok Berettyóújfalu sajtó- és választástörténetéhez – Az 1922-es helyi nemzetgyűlési választás*

Történelem és sajtó között egy olyan sajátos, ambivalens viszony áll fenn, melyet mindenképpen figyelembe kell venni a sajtótörténeti kutatások során. Egyrészt abból adódik e kapcsolat különlegessége, hogy a sajtó egyszerre kutatási terület és értékes, ám olykor megtévesztő forrásbázisa a történetírásnak,¹ másrészt a sajtótudomány központi problémakörei is visszaköszönnek az ilyen jellegű vizsgálatoknál. Egyes megközelítések szerint a sajtó feladata a közvélemény hangjának felerősítése, más vélekedések szerint pedig maga a sajtó kreálja a közvéleményt.² Jelen írás ebben a diskurzusban nem kíván részt venni, azonban a leírtakat szem előtt tartva egy olyan helytörténeti kutatás eredményeinek enged teret, melyben a sajtó- és a politikátörténet szoros kölcsönhatásban áll egymással.

A tanulmány témája két berettyóújfalu székelyű, konkurens hetilap történetének bemutatása, párhuzamba állítva az 1922-es helyi nemzetgyűlési választásokkal. Két okból kifolyólag került ez, az egyébként országosan is jelentőségteljes politikai esemény a vizsgálat fókuszába. Egyfelől a két sajtótermék, a Bihari Újság és a Bihar Népe rövid ideig tudott egyidejűleg megjelenni, – mindössze 1921 és 1923 között – mely intervallumból kiemelkedik az 1922-es választás, hisz az átlagosnál több cikk látott napvilágot mindkét újságban ebben a témakörben. Másfelől a lapok politikai motivációiknak köszönhetően nemcsak beszámoltak a szavazásról, annak előkészületeiről, illetve következményeiről, hanem alakítói, szereplői is voltak a nemzetgyűlési mandátumért zajló megmérettetésnek.

* A tanulmány az NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiuma által támogatott „A berettyóújfalu járás Bihar vármegye egykori történetiségének feldolgozására Interdiszciplináris kutatás, tanulmányok, monográfia, konferencia megvalósítására.” című, 650132/00014 azonosító számú pályázat keretében készült.

¹ Paál 2014. 7.

² Dékány 1938. 1.

Nagyközségi sajtóélet

Bihar vármegye a trianoni döntés által meghúzott új határok következtében elvesztette területe jelentős részét, mintegy 74%-át és Nagyvárad, a térség központja, a megyeszékhely is az országhatár román térfelére került át. Az ezt követően Csonka-Bihar néven emlegetett, magyar államhatáron belül maradt terület megüresedett megyeszékhelyi pozíciójának betöltésére Berettyóújfalut választották. Indokolt volt ez azzal is, hogy Berettyóújfalu nagyközség már a századfordulót megelőző évtizedekben is tudatosan tervezte várossá válását, és komoly lépéseket tett e státusz elérésének érdekében. Bár az 1920-as évekre a település a berettyóújfalui járás székhelyeként már központi szereppel bírt a régióban, még mindig komoly hiányosságok jellemezték infrastrukturálisan, így a község csak fokozatosan, lépésről lépésre tudott egyre inkább megfelelni az új kihívásoknak.³

Az új funkciót magáénak tudó nagyközség minden igyekezete ellenére sem pótolhatta az évszázadok óta centrumként működő Nagyváradot,⁴ hiszen a Berettyóújfaluban megindult fejlődés e döntés hatására gyorsult fel,⁵ azonban az elmaradások pótlásai nem indulhattak el azonnal, mivel a trianoni békeszerződés által kialakult állapotot a helyiek is ideiglenesnek gondolták. Ilyen körülmények között vette kezdetét az úthálózat kiépítése, a villamosítás korszerűsítése, továbbá olyan intézmények alapítására kerülhetett sor, melyek nélkülözhetetlenek voltak a vármegyei közigazgatási feladatok ellátására.⁶ A kulturális és politikai élet is sikeresen tartotta a lépést a község más fellendülőben lévő területeivel,⁷ illetve ez az új helyzet a sajtót is érintette, Berettyóújfalunak ezen a téren is meg kellett felelni a megváltozott körülményeknek.

A helyi hírlapírás sem a megyeszékhelyi szerep hozadéka, már a dualizmus alatt megjelentek az első kísérletek. Megállapítható, hogy az ilyen jellegű tevékenység is beilleszthető a település városi rangot megszerezni kívánó koncepciójába, bár főleg rövidéletű, lokális tematikájú lapok jellemzőek erre a korszakra

³ Bagdi 2021. 7–15.

⁴ Gyöngyösi 1996. 84.

⁵ Dúró 2014. 57.

⁶ Sándor – Török 2011. 56–57.

⁷ Bartha 2011. 58–60.

néhány kivétellel. Vass Jenő⁸ indította el 1874 végén a község első lapját Biharmegyei Községi Értesítő címen, amely csupán egy évfolyamot élt meg ezen a néven. A szerkesztőség 1875 és 1883 között Sárrét címen folytatta működését, Vass Jenő pedig 1877-ben vette át Goldstein Mór nyomdáját, amelyet „Sárrét könyv- és Műnyomdája” néven üzemeltetett tovább egészen haláláig.⁹ Ezen időszak különlegességeként megemlíthető, hogy korlátozott ideig melléklapokat is meg tudott jelentetni a Sárrét szerkesztősége, ilyen volt a főleg szépirodalmi műveket tartalmazó Falusi könyvtár és Híradó. 1899-től 1900-ig működött a településen a Sárréti Híradó, melynek munkatársai 1901-ben új sajtóvállalkozást indítottak a településen, és felvették az egykori rangos helyi lap, a Sárrét nevét. 1904 és 1909 között ugyan szüneteltették kiadását, 1909 és 1914 között átmenetileg Sárréti Újság címen jelent meg, de egészen 1918-ig fenn tudott maradni. E sajtóterméket már nemcsak a község olvasóközönségének szánták, hanem a sárréti kistáj szolgálatába állították, ezért is tudott látványos úrt hagyni maga után a megszűnést követően. Ezt az 1908 és 1909 között jelentkező Sárréti Lapok kérészéletű próbálkozása sem pótolhatta annak ellenére, hogy a két lap felépítése és szerkesztői között számos átfedés volt.¹⁰

A román megszállást követően Bihari Újság néven indult el Csonka-Bihar vármegye első hetilapja a nagyközségben, majd a Bihar Népe 1921-es színrelépésével már két politikai tartalmú sajtóterméket is meg tudott jelentetni Berettyóújfaluba.

1903-ban indult el, eredetileg Nagyváradon a vármegyei rendeletgyűjtemény, a Biharvármegye Hivatalos Lapja, ami a vármegyei apparátus részeként szintén Berettyóújfaluba költözött.¹¹ Eleinte a Bihari Újság adott otthont a hivatalos közleményeknek, majd 1922-től önálló kiadványként jelent meg. A kezdeti nehézségekről árulkodhat, hogy az új megyeszékhelyen szerkesztett lapszámokat

⁸ Vass Jenő 1842-ben született, középfokú tanulmányait Debrecenben végezte el. Eredetileg gyógyszerészként dolgozott, majd megnyitotta Berettyóújfaluba első gyógyszerárát. Az ő szorgalmazására alakult meg 1870-ben a Sárréti Takarékpénztár, valamint megszervezte a település első óvodáját. 1883-ban hunyt el, 41 évesen tbc-fertőzés következtében. Bartha 2011. 47. Szűts-Novák 2020. 88–92.

⁹ Bagdi – Török 2021. 55–56.

¹⁰ Bartha 2010. 146–158.

¹¹ Kilián 1981. 360.

újraindított évfolyamszámozással látták el,¹² majd a 12. számtól kezdve, mintegy jelezve mind a lapkiadás, mind Bihar vármegye kontinuitását, a 20. évfolyamként folytatták a megjelentetését.

Érdeemes megemlíteni, hogy 1923 májusától a település adott otthont a Gazdasági Népiskola című országos lapnak, melyet a berettyóújfalui önálló gazdasági népiskola munkatársa, a rangos szaktekintélyként elismert Brózik Dezső¹³ szerkesztett és a Gazdasági Szaktanítók Országos Egyesületének hivatalos közlönyeként működött. A lap valójában csak a szerkesztés és a nyomtatás helyszíne által kötődött a községhez, tartalma és célközönsége nem kizárólagosan a helyi társadalomból került ki, inkább egy országos szintű szakmai publikum fórumaként tartották számon.¹⁴

Láthatjuk, hogy egy rövid ideig, 1923 májusa és novembere között a nagyközségben már négy sajtótermék tudott megjelenni. Ezt egyrészt a megyeszékhelyi jelleget erősítő két berettyóújfalui nyomda tette lehetővé,¹⁵ sajtónyomtatásra „maradék-Bihar” más településén nem állt rendelkezésre megfelelő infrastrukturális háttér. Másrészt általánosan is elmondható, hogy a „Nagy Háború” megnövelte a hírek iránti igényt,¹⁶ a választójog átmeneti kiterjesztése pedig ösztönzően hatott a potenciális hírlapfogyasztók számára.¹⁷ Demográfiai adatokból kiolvasható, hogy Csonka-Biharban a hat éven felüli lakosság 79%-a volt képes az írás-olvasásra 1920-ban,¹⁸ a helyi lapok olvasói is e körből kerülhettek ki.

¹² Biharvármegye 1922. 1.

¹³ Brózik Dezső 1884-ben született Túrócligetén. A tanítóképző és a szaktanítóképző elvégzése után, 1905-től a Községi Önálló Gazdasági Népiskola gazdasági szaktanítójaként, majd 1912-től igazgatójaként tevékenykedett. Több helyi és országos lapban publikálta gazdasági vonatkozású cikkeit, valamint tankönyvírói munkásságáról is ismert. Bartha 2011. 66.

¹⁴ Kilián 1981. 360.

¹⁵ Nyomdász-évkönyv 1923. 78.

¹⁶ Sipos 2011. 47.

¹⁷ Gyáni 2006. 192–193.

¹⁸ Bihar vármegyében ez körülbelül 127 238 főt jelentett. 1920-ban az írni-olvasni tudók országos aránya 76,4%. MSK Ús. 69. k. 15. 116–118.

Bihari Újság

Bibliográfiai adatok szerint a Bihari Újság a Nagyváradon megjelenő Biharvármegye című hetilap folytatásaként jött létre. A már román berendezkedés alatti, egykori megyeszékhelyen működő előd csak két hónapig tudott megjelenni, 1920 márciusa és májusa között, Brózik Dezső szerkesztésében.¹⁹ Jelenleg nincs tudomásunk fennmaradt példányokról, így a kutatás nem terjedhetett ki erre a keveset megélt hírlapra.

A Bihari Újság első száma 1920. május 9-én jelent meg, immár Berettyóújfaluban, Adler Béla²⁰ nyomdájában. Brózik folytatólagos szerkesztőségével indult ugyan a hetilap története, de 1920 augusztusában már Nadányi Zoltán²¹ felelt a hírlapért, aki irodalmi témájú írásokkal formálta saját képére az újság tartalmát. A költő-szerkesztő többször is hangot adott kiadványában bizonyos technikai nehézségeknek, amelyek megoldását a lap Budapestre költöztetésében látta, de az 1921 tavaszán zajló nyomdászsztrájk megakadályozta ebben.²² Az 1921. augusztus 4-én megjelent számban már nem szerepelt Nadányi neve az impresszumban, helyette az újság főmunkatársát jelölték meg Szilágyi Lajos²³ pártonkívüli nemzeti gyűlési képviselő, egykori katonai szaklapszerkesztő személyében, aki felelős szerkesztőként is feltűnt a sajtóproduktum alakítói között. Így a politikai tartalomban

¹⁹ Korompainé 1973. 27.

²⁰ Adler Béla 1892-ben alapított nyomdát Berettyóújfaluban, többek között itt kerültek nyomtatásra a Sárret és Sárreti Híradó című lapok is. Korompainé 1973. 425. 1925-ben bekövetkezett halála után veje, Paszternák Dezső vette át a céget, Adler fia, József önálló nyomdát alapított Berettyóújfaluban. Kocsis 1999. 16. Neshar 2001. 69.

²¹ A bihari trubadúrként is ismert költő 1892-ben született Feketegyőrösön, 16 éves korában jelent meg első verseskönyve. Dolgozott a Nagyvárad és a Tavasz című lapoknál, valamint Budapestre költözése után a Pesti Napló munkatársa lett. 1924-től Bakonszegen, 1927-től Berettyóújfaluban élt, majd a háború után visszatért Budapestre, ahol 1955-ben bekövetkezett haláláig élt és alkotott. Bakó 2001. 23–27.

²² Bakó 2006. 118.

²³ Piskárosi Szilágyi Lajos 1882-ben született, helyi földbirtokos család sarjaként látta meg a napvilágot. Katonai és jogi pályán tevékenykedett, illetve a Külügy-Hadügy című katonai szaklap alapítójaként országos ismertségre tett szert. Először 1916-ban nyerte el a berettyóújfalui mandátumot a Munkapárt színeiben, majd a román megszállás után részt vett Csonka-Bihar vármegye központi szervezésében. 1920-ban a kerület ismét a Nemzetgyűlésbe juttatta a Kisgazdapárt és Nagyatádi Szabó István támogatásával, de 1921-ben több társával együtt kiléptek a pártból és szembe fordultak annak vezetőjével. Lengyel – Vidor 1931. 287–288.

egyébként is bővelkedő lap ettől kezdve már hivatalosan is Szilágyi Lajos politikai nézeteinek engedett teret, az ő szócsöveként funkcionált. Az 1921. október 13-i számtól kezdve már nem főmunkatársként, hanem alapítóként szerepel Szilágyi Lajos neve, néhány héttel később, november 1-én öccse, Szilágyi Zoltán²⁴ vette át a szerkesztőséget.

Nemcsak a szerkesztők és munkatársak cserélődtek a lapnál bizonyos időközönként, hanem az adományozókat, pártfogókat tartalmazó alcím is számos változtatáson esett át, mire állandó fejléccet kapott a Bihari Újság. Kezdetben nem rendelkezett a sajtótermék alcímmel, azonban az 1920. szeptember 30-i számtól kezdve megjelentek a lapban azok a hivatalos közlemények, melyeknek korábban a Biharvármegye Hivatalos Lapja adott helyet, így e címet a fejlécben is feltüntették egészen az önálló Biharvármegye Hivatalos Lapja című kiadvány elindulásáig, melyet 1922 márciusáig szintén Szilágyi Zoltán szerkesztett. A vármegye közleményei ettől fogva nem jelentek meg a Bihari Újságban.²⁵

Az alcímet érintő változtatások arra engednek következtetni, hogy támogatásbéli problémák adódhattak az újságnál. A korszak megszilárduló viszonyai között nem ment ritkaságszámba egy sajtótermék esetében a kis időn belüli többször cserélődő cím vagy alcím sem.²⁶

1921. augusztus 1-én Szilágyi Lajos korábbi sajtóvállalkozása, a Külügy-Hadügy Lapkiadó Részvénytársaság vette át a hírlap kiadását, erről a Bihari Újság számolt be egy tájékoztató cikk keretein belül. Ebben az írásban kihangsúlyozták, hogy a lap nem „egy és két fő” tulajdonában van, hanem a „keresztyén magyar középosztály, az intelligencia kezébe került”.²⁷ 1923. szeptember végén hanyatlásnak

²⁴ Szilágyi Zoltán 1890. augusztus 23-án született Berettyóújfaluban. MNL HBML IV.465.h 3. k. 190. bejegyzés

²⁵ 1921 júliusától már a „Biharvármegyének, valamint a Biharvármegyeiek és Nagyváradiak Szövetségének Hivatalos Lapja” meghatározás volt olvasható a sajtóorgánum alcímeként, de 1921. szeptember 22-től ez tovább bővült „Biharmegyének, a Biharmegyeiek és Nagyváradiak Szövetségének, valamint a Biharmegyei Tűzoltó Szövetségnek Hivatalos Lapja” alcímmé. 1922 első lapszámában köszöntött be a megszűnésig tartó stabil állapot a fejléccet illetően, hiszen ettől kezdve csak „A Biharmegyeiek és Nagyváradiak Szövetségének Hivatalos Lapja” olvasható rendszeresen a cím alatt. A Bihari Újság 1921. 3. Vö.: Biharvármegye 1922. 1.

²⁶ Kemény 1942. 30.

²⁷ Kie a Bihari Újság 1921. 3.

indult a sajtótermék, „a folyton növekedő drágaságra való tekintettel” havi megjelenésre állt át az újság.²⁸ Végül az utolsó fennmaradt lapszám egy hónappal később, novemberben jelent meg, ebből arra következtethetünk, hogy a lap egyúttal meg is szűnt, mely mögött gazdasági nehézségek húzódhattak meg.

Bihar Népe

Az 1921. október 20-án útjára indított Bihar Népe törte meg a Bihari Újság közel másfél éves egyeduralmát a bihari sajtópiacon. Az alcímében önmagát politikai, társadalmi és gazdasági hetilapnak tituláló sajtótermék a berettyóújfalui Kéry Nyomdában látta meg a napvilágot, és már a kezdetektől támadta Szilágyi Lajos személyét, hisz eleve a Bihari Újság egyfajta ellenpólusaként jött létre.

A lap 1921-es alapításától 1922 októberéig a helyi arisztokrata, Barcsay Károly²⁹ vezette az újságot. Ebben az időben Bölöni Bakó Zoltán³⁰ segítette őt a szerkesztői munkálatokban, akinek cikkei mellett versei is megjelenhettek a hír-
lapban, míg Brózik Dezső, mint belső munkatárs vett részt a hetilap körüli te-
endőkben.³¹ A Bihar Népe szellemiségét ekkor főként a revizionizmus határoz-
ta meg, a kijelölt célnak Nagy-Magyarország újjáépítését tűzték ki, „az alatt a
szentelt zászló alatt, amelyet Horthy Miklós tart kezében”.³² Az 1922. október
5-i lapszám impresszumában már Karácsony Jenő³³ nevét olvashatjuk felelős

²⁸ Barátainkhoz 1923. 2.

²⁹ Barcsay Károly 1894. június 8-án született Zsákán. A Debreceni Református Kollégium után a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemen folytatta tanulmányait, újságírással már törvény-
széki joggyakornok korában foglalkozott. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének jogtaná-
csosa és más szervezetek elkötelezett híveként ismerték. 1944. szeptember 5-én Bihar vármegye
főispánjává nevezte ki a kormányzó, a kiugrási kísérlet után lemondott e tisztjéről. 1970-ben, 76
éves korában Budapesten hunyt el. Bagossyné 2018. 15–18.

³⁰ Bölöni Bakó Zoltán 1894-ben született Szolnokon, a kolozsvári unitárius kollégiumban érettsé-
gizett 1912-ben. Nagyvárad, Kecskemét és Debrecen jogakadémiáit végezte el. 1913 és 1915 között
több nagyváradi napilapban jelentek meg publikációi, versei, színházi kritikái. Török 2008. 31

³¹ Török 2008. 30–31.

³² Bihar népe 1921. 1.

³³ Karácsony Jenő a Bihar Népe szerkesztése előtt Hangya-tisztviselő és lakáshivatali elnök volt,
majd a Magyar Távirati Iroda berettyóújfalui kirendeltségének vezetőjeként dolgozott, 1922 de-
cemberében Mátészalkára helyezték át. Ld.: Karácsony 1922. 4. Áthelyezés 1922. 2. 1924-ben a
Szatmár és Bereg nyomdái és lapkiadó Rt. társasági tisztviselői jogkörrel ruházata fel. Központi
Értesítő 1924. 537.

szerkesztőként, ugyanezen szám címdalán üzent hadat a szerkesztőség a liberális sajtónak. Állandósultak a Bihari Újság elleni írások, és a zsidóellenesség is az addigiaknál nagyobb formát öltött.³⁴ 1923-tól Bölöny Andor³⁵ gondozta a kiadványt, aki elfogadta az elődjét ért bírálatokat, és új irányvonalat szánt a hírlapnak. Az újonnan kitűzött irányelvek között megjelent a fajvédelem, ami azonban nem tudott a lap meghatározó gondolatiságává előlépni.³⁶ 1925-től már a főszerkesztői tisztséget töltötte be Bölöny, illetve ismételtelen feltűnt a szerkesztőségben Barcsay Károly, aki felelős szerkesztőként segítette az újság működését, annak 1926-ban bekövetkezett megszűnéséig.

A lap előfizetési felhívása szerint „nem áll politikai érdekek szolgálatában, hanem a bihari nép, keresztyén magyarság egyetemes érdekét szolgálja. Dr. Barcsay Károly felelős szerkesztésében a legjobb tollú írók közreműködésével, gazdasági, társadalmi és kulturális téren azokat a hangokat szólaltatja meg, amelyek hűen fejezik ki mindnyájunk közös érdekét, kívánságát.”³⁷

Az állítólagos politikai függetlenség végül konkrét pártpolitikai elköteleződésbe csapott át, ezt az alcímben történő változtatás is szemlélteti. Az addigi önmeghatározást 1922. március 2. és 1924. szeptember 14. között „A biharvármegyei Keresztény-Keresztyén Kisgazda, Földműves és Polgári-párt hivatalos lapja” megnevezéssel egészítették ki a lap fejlécében, azonban az említett időszak után továbbra is az Egységes Párt³⁸ néven is ismert politikai tábor irányvonala határozta meg a sajtótermék szellemiségét. Tartalmát tekintve a kiadvány mindvégig változatlan maradt, a bel- és külpolitikai hírek mellett helyet kapott a sport- és gazdasági rovat, illetve irodalmi írások is megjelentek a Bihar Népe hasábjain.

³⁴ Izenet 1922. 1.

³⁵ dr. Bölöny Andor ügyvédként praktizált Berettyóújfaluban, később Bihar vármegye táblabírói főügyészi pozícióját töltötte be. 59 évesen hunyt el 1936 áprilisában. Bölöny 1936. 2.

³⁶ Magunkról 1923. 1. Ld. még: Fajvédelem 1923. 1.

³⁷ Hírek 1921. 2.

³⁸ A Keresztény-Keresztyén Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt már a korszakban is az Egységes Párt megnevezést használta. Bethlen István miniszterelnök és 19 fős holdudvara belépett a kisgazdapártba, ezáltal 1922. február 22-én hivatalosan is megalakult az új kormányzópárt. Vida 2011. 193–195.

1922 októberében nézeteltérés támadt a Kéry Nyomda és az akkor újonnan kinevezett felelős szerkesztő, Karácsony Jenő között. Kéry Imre nyomdatulajdonos a szerkesztő jóváhagyása nélkül közleményt helyezett el az 1922. október 26-i számban, mely szerint a nyomdász nem vállalja a felelősséget a Karácsony Jenő által felvett előfizetési és hirdetési összegekért,³⁹ és ennek eredményeképpen a következő, november 2-i szám már a debreceni Magyar Könyv- és Lapkiadóvállalatnál került nyomtatásra.⁴⁰ E lapszám címlapján megjelent írás szerint Kéry a bíróságon fog felelni a tettéért, de kiemelték, hogy „büntetlenül maradnak azonban a felbujtók, akik őt e lépésbe beugratták.”⁴¹ Bölöny Andor vezetésével a Bihar Népe visszatért Kéry nyomdájához, így az 1923. január 18-i szám már ismételten berettyóújfalui nyomdában készült.

Bár a Bihar Népe utolsó száma 1926 végén jelent meg, a szerkesztők nem hagytak fel a hírlapírással. Az 1927 elején alapított, így folytatólagosan megjelenő Bihar című hetilap a méltó előd által kijelölt úton haladt tovább és egészen 1938-ig szolgálta a csonka vármegyét. Barcsay Károly ebben az utódlapban folytatta főszerkesztői munkásságát, főmunkatársként pedig a Bihari Újság egykori szerkesztője, Nadányi Zoltán csatlakozott hozzá.

Választásokra készülve

Az 1920. február 16-án egybehívott nemzetgyűlés két évre szóló megbízatásának lejártá⁴² után elkezdődhetett a választások megszervezése. A berettyóújfalui mandátumot addig birtokló Szilágyi Lajos immár újra képviselőjelölti szerepben tűnhetett fel, ezúttal pártonkívüli ellenzékiként készült bejutni a parlamentbe.⁴³ Lapja, a Bihari Újság az ellenzéki pártok hivatalos lapjává kiáltotta ki magát a

³⁹ Nyílttér 1922. 3.

⁴⁰ MNL HBML IV.406.b 82. d. 3866/1922.

⁴¹ Olvasóinkhoz 1922. 1.

⁴² BK 1922. 567.

⁴³ Szilágyi Lajos 1916-ban a Nemzeti Munkapárt, 1920-ban a Nagyatádi Szabó István vezette Országos Kisgazda- és Földműves Párt színeiben szerzett mandátumot. Lengyel – Vidor 1931. 287–288.

választások időtartamára az 1922. február 23-i számban,⁴⁴ de valójában már az azt megelőző időszakban is Szilágyi Lajos propagandaeszközeként tekinthetünk rá. A politikus érdemeiről, korábbi parlamenti tevékenységeiről folyamatosan beszámolt a sajtótermék, valamint a választások közeledtével megjelentek a kampánycikkek, továbbá ő maga is állandó szerzőként tevékenykedett a hírlapnál. Az 1922. február 16-án felosztatott nemzetgyűlést értékelő összegzésében Szilágyi egykori pártját, a Kisgazdapártot illette kritikával, véleménye szerint ő a kisgazdaprogram valódi képviselője, attól Nagyatádi Szabó István és párttársai fordultak el. „Nyugodt a lelkiismeretem, hogy kötelességemet ebben az ülészakaszban is híven teljesítettem [...] a választóim között széjjelosztott kisgazdapárti programot úgy szóval, mint tettel de különösen a választásoknál mindenkor betartottam, azt soha meg nem szegtem.” – olvasható a bírálóban.⁴⁵

Ugyanezen lapszámban tették közzé a lehetséges Bihar vármegyei képviselőjelöltek névsorát az addig összegyűjtött információk alapján, e cikk szerint Szilágyinak biharkeresztesi, budapesti, debreceni, nádudvari és sárospataki választókerületi jelöltséget is felajánlottak, de ő kitartott a Berettyóújfaluban történő indulás mellett.⁴⁶ Más jelöltről a körzetből ekkor még nem volt tudomásuk, de számítottak arra, hogy a Bethlen István által vezetett kormánypárt „meg fogja kísérelni a parlamenti ellenzék e vezérének kibuktatását.”⁴⁷ Ezt követően vette kezdetét a helyi szervezkedés, és ekképpen jött létre az úgynevezett Szilágyi Lajos-párt, melynek elsődleges célja volt, hogy egy csoportba tömörítse a képviselőjelölt bizalmi embereit, akik a szavazás lebonyolításából, valamint a kampány körüli teendőkből vették ki a részüket.

A közelgő megmérettetés másik induló pártja, az Egységes Párt berettyóújfalui szervezete 1922. március 1-én alakult meg,⁴⁸ és a másnapi Bihar Népe számban tették egyértelművé a hetilaphoz fűződő viszonyukat is, hivatalosan

⁴⁴ Felhívás 1922. 1.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ A lehetséges debreceni indulásról tudósított a Világ című napilap is. Választási 1922. 2.

⁴⁷ Képviselőválasztási 1922. 1.

⁴⁸ Zászlóbontás 1922. 2.

Én a berettyóújfalusi kerület mandátumát ez alkalommal Görgey Józsefnek szántam, akinek kipróbált hazafiságára az új nemzetgyűlésben szükségünk van. Lehet, hogy a múltban itt-ott talán csalódtam azokban, akiket ajánlottam, de szentül meg vagyok győződve arról, hogy Görgey Józsefben csalódnai nem fogok de Ti sem tisztelt választók...”⁵⁶

A néhány megemlítésen, ajánlason túl az olvasók először a Bihar Népe április 27-i számában megjelent, életrajzi adatokat felsorakoztató, propagandafrázisokkal tarkított írásból ismerhették meg az Egységes Párt központilag kinevezett képviselőjelöltjét.⁵⁷

Görgey József berettyóújfalusi indítása mögött Gömbös Gyula sajátos politikai elképzelései is megfigyelhetők, aki ekkor az Egységes Párt ügyvezető alelnökéként irányította a választási kampányt, valamint tisztségéből adódóan ő kapta meg a képviselőjelölti ajánlások névsorát. A végső döntés bár Bethlen István kezében volt e tekintetben, Gömbös ezt a hatáskört kihasználva próbálta saját híveit a parlamentbe juttatni, Görgey is e csoportból került ki.⁵⁸ Kettőjük kapcsolatának egyik sarkalatos pillanata az 1919 januárjában megrendezett MOVE gyűlés volt a Gólyavárban, ahol a szervezet élére Gömbös Gyulát választották, Görgey pedig a vezetőségben kapott pozíciót,⁵⁹ illetve mindketten tagjai voltak a proletárdiktatúra időszakában Szegeden működő, Horthy Miklóst támogató, „tizenkét kapitány” néven ismert informális baráti körnek.⁶⁰

Hivatalos jelöltek azonban csak akkor lehettek a mandátumért versenybe szállók, ha a választóközrethoz tartozó választópolgárok 10%-a aláírta az induláshoz szükséges ajánlóíveket, melyeket május 22-ig a kerület választási biztosának kellett leadni.⁶¹ Ekkor vált biztossá, hogy a berettyóújfalusi képviselőségért Görgey és Szilágyi fog összecsapni.

⁵⁶ Nagyatádi 1922. 1–2.

⁵⁷ Képviselőjelöltünk 1922. 2.

⁵⁸ Vonyó 2018. 191–193.

⁵⁹ Dósa 1972. 46.

⁶⁰ Kovács 2009. 75.

⁶¹ Sipos 2020. 245.

A választójogi rendelet

Az 1922-es választást a Bethlen-kormány már nem az 1920-ban alkalmazott, széleskörű választójogi keretekkel⁶² kívánta lebonyolítani. Erről a kormányfőnek már januárban konkrét elképzelései voltak,⁶³ tervezetét január 24-én a belügyminiszter, Klebersberg Kunó terjesztette a minisztertanács elé.⁶⁴ A kormányzópárt által támogatott javaslat középpontjában a vidéken újra bevezetendő nyílt szavazás állt a törvényhatósági városok kivételével, ezzel szemben az ellenzék kitért az 1919-es Friedrich-féle választójogi rendelet törvényerőre emelése mellett. Ez utóbbi az általános, egyenlő és titkos választójog jellemzőit foglalta magába, az 1922-ben e kérdéstről vitázó parlament is ez alapján lett megválasztva.⁶⁵ A nemzetgyűlés végül anélkül oszlott fel, hogy elfogadták volna a betervezett választójogi törvényt, ezért Bethlen István miniszterelnök rendeletben határozott az ügyről, ennek eredményeképpen született meg a 2.200/1922. számú miniszterelnöki rendelet.⁶⁶

A megcsonkított ország választókerületi térképe is némi korrekcióra szorult, különösen azoknak a szétszakított vármegyék területén, ahol az 1914-es szabályozás⁶⁷ már nem volt alkalmazható. A választókerületek átszervezését szintén a 2.200/1922. számú rendelet volt hivatott szabályozni, amely alapul az 1914.

⁶² Az 1919-es Friedrich-féle választójogi rendelet alapján választójoggal rendelkezett minden 24 éven felüli férfi és nő, ha legalább hat éve magyar állampolgárok és fél éve állandó lakcímmel rendelkeznek. Azok a férfiak, akik háromhavi frontszolgálatot teljesítettek, 24 éves koruk előtt is szavazhattak, míg a nők esetében általános feltételként az írni-olvasni tudást szabták meg. A lakosság 40%-a rendelkezett így szavazati joggal, mely az európai térségben átlagosnak volt mondható európai szinten. Püski 2010. 97–98.

⁶³ Püski 2019. 389.

⁶⁴ Köpfler 2018. 111.

⁶⁵ Szabó 1999. 89.

⁶⁶ Az 1922. március 2-án kiadott rendelet értelmében minden 24 év feletti, 10 év magyar állampolgársággal rendelkező, 2 éve helyben lakó, 4 elemivel rendelkező férfi, valamint minden 30 év feletti, 10 év magyar állampolgársággal, 2 év helyben lakással és 6 elemivel rendelkező nő szavazhatott. Férfiak esetében kedvezményben részesült, aki felsőfokú végzettséggel, vitéségi érmekkel vagy Károly-csapatkereszttel rendelkezett, míg nők esetében a felsőfokú végzettség, a három gyermek, a saját jövedelem képezte a kedvezmény alapját. Köpfler 2018. 113–114.

⁶⁷ Eszerint a berettyóújfalui választókerületet Berettyószentmárton, Berettyóújfalú, Csökmő, Darvas, Esztár, Furta, Gáborján, Hencida, Pocsaj, Szentpéterszeg, Újiráz, Váncsod, Vekerd és Zsáka települések alkották, Berettyóújfalú székhellyel. BK 1914. 21.

évi állapotot fogadta el, ám ettől eltérően rendelkezett a budapesti, a „budapest-környéki” és az aránytalanul nagy vármegyék választókerületeivel kapcsolatban. Továbbá a csonka választókerületek fenntartásáról úgy határozott a rendelet, hogy azokat a szomszédos választókerületekből kell kiegészíteni úgy, hogy a választópolgárok száma elérje a kétezer főt.⁶⁸ A 3.100/1922. számú miniszterelnöki rendelet már a konkrét változtatásokat is tartalmazta, beleértve a Csonka-Bihar vármegyére vonatkozó végleges módosításokat is.⁶⁹ A berettyóújfalui választókerületet bár nem szakította ketté az újonnan meghúzott országhatár, mégsem maradt érintetlen a rendeletnek köszönhetően, hiszen az 1914-es viszonyokhoz képest egy településsel kevesebb tartozott a kerületbe. A szalárdi vagy másnéven kismarjai választókerülethez csatolták Váncsod települést, valamint a biharkezesi körzetből Bojt és Bedő településeket abból a célból kifolyólag, hogy a kerület választópolgárainak száma elérhesse a kétezer főt.

A rendelet megjelenése előtt az ellenzék a sajtó útján kezdte figyelemfelhívóan találgatni, hogy vajon, hogyan alakítják át a körzeteket. A Reggeli Hírlap című országos napilap 1922. március 7-i számában megjelent cikk szerint az ellenzéki jelöltek azért nem kezdték el kampányukat, mert a kormány a választókerületek taktikus átszervezése és az erős ellenzéki körzetek módosítása által kívánja megátalni az ellenzéki győzelmeket.⁷⁰ Hasonló tartalmú írás jelent meg az Uj Nemzedék szintén március 7-i számában, mely szerint a választókerületek új beosztása „az ellenzéki frontot fogják gyöngíteni”.⁷¹

Szilágyi Lajos sem rejtette véka alá véleményét a miniszterelnöki rendeletekkel kapcsolatban. A március 2-i Bihari Újság számban megjelent Lelkiismeretlen gonoszság címet viselő cikkében élesen bírálta a választójog átalakítását. „1920-ban be se eresztették volna a faluba azt a jelöltet, aki az általános és titkos szavazati jog ellen beszélt volna. Akkor minden programnak, de különösen a Nagyatádi Szabó István programjának sarkalatos pontja az általános, titkos szavazati jog. Ma 1922-ben világ csodálatára meg kellett érnünk, hogy a falura felesküdt, a

⁶⁸ Hollósi 2015. 118.

⁶⁹ BK 1922. 751.

⁷⁰ Reggeli Hírlap 1922. 2.

⁷¹ Uj Nemzedék 1922. 2.

faluból felküldött csizmás képviselők kormánya és pártja törli el az általános választói jogot” – érvelt lapjában a képviselőjelölt.⁷² Az ellenzéki orgánum március 9-én egy szűkszavú cikkben arról számolt be, hogy a választókerületek beosztásáról nem született konkrét döntés, de értesüléseik szerint Pocsaj és Esztár községeket fogják a szalárdi választókerülethez csatolni.⁷³ Március 30-án meglehetősen kivonatossan számolt be a hetilap az új választójogi rendeletről, de szükségesnek tartották az 1920-ban alkalmazott választójogi szabályozás összefoglalóját is közzétenni, érzékeltetve a kettő közötti különbségeket.⁷⁴ Az április 6-án megjelent számban a választókerületi változásokat tartalmazó rendeletet érte súlyos kritika, mondván, hogy Váncsod elcsatolásának háttérében állítólagos politikai okok húzódnak meg. A településen a hírlap állításai alapján Szilágyi Lajos esélyei „kiválóak”, ezzel szemben Pocsaj és Esztár bár szomszédosok Kismarjával, a pártonkívüli jelölt eddigi gyenge eredményei miatt maradhattak a berettyóújfalui körzetben.⁷⁵ Szilágyi sajátosan oldotta meg ezt a problémát: bejelentette, hogy mind a berettyóújfalui, mind a szalárdi választókerületben indul a választásokon, de leszögezte, hogy amennyiben mindkét körzetben győzedelmeskedik, a berettyóújfalui mandátumot fogja elfogadni.⁷⁶

A Bihar Népe az 1922-es választójogi rendelet kivonatát a március 9-én megjelent lapszámban közölte le. Ebben az egyoldalas összefoglalóban, mely „semiféle meglepetést nem tartalmaz”, a férfiak és a nők választójogával, a választhatósággal, a szavazás módjával és időpontjával kapcsolatos kérdésekre vonatkozó válaszokkal tájékoztatták az olvasó- és szavazóközöniséget. A Bihar vármegyét érintő választókerületi változásokat a pártlap április 6-i számában, míg a választóközösség összeírásáról az április 20-i számában tették közzé információikat. E szerint a berettyóújfalui választókerületben 10 016 választópolgár jogosult a szavazásra,⁷⁷ azonban a választójogi rendelet értelmében a nyílt szavazáson való

⁷² Lelkiismeretlen 1922. 2.

⁷³ Választókerületek 1922. 1.

⁷⁴ Jogfosztás 1922. 3.

⁷⁵ Szalmaszál 1922. 3.

⁷⁶ Jelölés 1922. 3.

⁷⁷ Választóinak 1922. 2.

részvétel nem volt kötelező.⁷⁸ Továbbá a Bihar Népe forrása Berettyóújfaluban 2681, Berettyószentmártonban 404, Csökmőn 1047, Darvason 311, Esztáron 636, Furtán 639, Gáborjánban 644, Hencidán 764, Pocsajon 965, Szentpétersze- gen 752, Újirázon 152, Vekerden 81, Zsákán 940 választásra jogosultról számolt be. A szavazáson csak az vehetett részt, aki szerepelt a választói névjegyzékben, melyet kötelező volt nyilvánosságra hozni egy jól látható helyen, ahol mindenki megtekinthette és jelezhetette esetleges észrevételeit.⁷⁹ A névjegyzéket 1922. április 24-én állapította meg Biharvármegye Központi Választmánya Berettyóújfaluban tartott ülésén, részben mutatva egyezést a Bihar Népe lapjain megjelent adatok- kal.⁸⁰

Bethlen választójogi rendeletének köszönhetően országosan az összlakosság mindössze 28%-a gyakorolhatta tovább szavazati jogát, az addigi 40% helyett. A változtatások Biharban is éreztették hatásukat, 1920-ban a lakosság 41,8%-a rendelkezett választójoggal, 1922-ben pedig már csak 29,4%-a. Látható, hogy a miniszterelnöki rendelet az országos adatokkal szinte egyenes arányosságban módosította a vármegye választópolgárainak számát, ha pedig összevetjük a két választási év bihari számait, akkor arra is fény derül, hogy 1922-ben közel 30%-al csökkent a helyi választójoggal rendelkezők száma az 1920-as viszonyokhoz képest.⁸¹

Politikai gyűlések a választókörzetben

Április 27-én jelölte ki a belügyminiszter rendeleti úton a választások napját a különböző vármegyei és városi törvényhatósági választókerületekben, Bihar vármegye esetében május 28-ától számított tíz napon belül kellett megtartani a

⁷⁸ A 2,200/1922 M.E. rendelet szerint csak Budapesten, a „budapestkörnyéki” városokban, illetve a törvényhatósági településeken folyhatott a szavazás titkosan, melyen a megjelenés kötelező volt.

⁷⁹ Paksy 2010. 92–93.

⁸⁰ Az összeírt választói névjegyzékek szerint Berettyóújfalun 2691, Berettyószentmártonon 403, Csökmő 1047, Darvas 311, Esztár 636, Furta 639, Gáborján 644, Hencida 763, Pocsaj 964, Szentpéterszeg 747, Újiráz 152, Vekerd 81, Zsáka 999 főnyi (összesen: 10077) választóközösséggel rendelkezett. MNL HBML IV.403.b 17–19. k. Képviselőválasztói névjegyzékek. 1922.

⁸¹ Statisztikai évkönyv 1926. 214.

választásokat.⁸² Ez alapján közel egyhónapos kampányra számíthattak a jelöltek, hiszen május 22-étől a gyülekezési jog átmeneti korlátozás alá került, a választások végéig nem tarthattak a jelöltek politikai gyűlést, de más népgyűlések és felvonulások is a tilalom hatálya alá estek.⁸³ Más esetekben ugyan szabadon szervezhettek gyűléseket, azonban kötelező volt az illetékes rendőrségi szervtől vagy a főszolgabírótól engedélyt kérni. A hatóság képviselője meg is jelent ezeken a fórumokon, aki félbeszakíthatta a szónokot vagy feloszlathatta a gyűlést, ha az elhangzottakban izgató tartalom volt felfedezhető, ezen felül részletesen, akár szó szerint be kellett számolniuk felettesüknek az előadó által érintett témákról.⁸⁴

A képviselőjelöltek elsőszámú kampánytevékenységének a nyilvános gyűlés tekinthető ebben az időszakban, melyekről a sajtó útján is tájékozódhattak a választópolgárok.⁸⁵ A vizsgálat tárgyát képező két hetilapban szép számmal jelentek meg az ehhez kapcsolódó tudósítások.

A Bihari Újság hamarabb engedhetett teret a kampánycikkeknek, hiszen az egykori képviselő jelöltsége már februárban, a nemzetgyűlés feloszlásakor borítékolható volt, míg a másik oldal az Egységes Párt bihari szervezeteinek márciusi megalakulása, illetve Görgey József jelöltségének áprilisi bejelentése után mozgósíthatta erőforrásait. Az ellenzéki jelölt és sajtóorgánuma ki is használta időbeli előnyét, Szilágyi a kétéves parlamenti működéséről tartott beszámolókat a berettyóújfalui kerület községeiben.

Március 5-én a megyeszékhelyen megrendezett összefoglalóbeszéd során Szilágyi már érintette a szavazás témáját. „A legközelebbi választásnál [...] senki se féljen az erőszaktól, mert gondoskodtunk mindenkinek a védelméről. A választásra lejövő idegeneket, valamint a választás alatt megjelenő újságközleményeket csak fenntartással fogadják.” – hangzott el a berettyóújfalui vármegyeházán a Bihari Újság vázlatos tudósítása alapján.⁸⁶ Március 14-én Szentpéterszegen, Gáborjánban és

⁸² BK 1922. 1019.

⁸³ BK 1922. 1084.

⁸⁴ Ignácz 2016. 67–68.

⁸⁵ Ignácz 2020. 147–148.

⁸⁶ Beszámoló 1922. 1.

Hencidán,⁸⁷ 17-én Zsákán és Furtán, 18-án Újirázon, Csökmőn és Darvason, 19-én Váncsodon és Berettyószentmártonban,⁸⁸ április 2-án Esztár és Pocsaj településeken folytatta a volt képviselő beszámoló körútját,⁸⁹ melyek során felmerült sikeres parlamenti eredmények akár kampányeszközként is szolgálhattak.

Ahogy az korábban említésre került, Görgey József jelöltségéről az Egységes Párt bihari lapjából értesülhetett először a választóközösség, majd személyesen is tiszteletét tette Berettyóújfaluban a képviselőjelölt. A településen való első tartózkodása rövid volt, a kormánypárt bihari szervezetének vezetői mellett helyi kisgazdákkal találkozott. A Bihar Népe szerint Görgey „személyes megjelenése a kerület társadalmának minden rétegében a legnagyobb rokonszenvet váltotta ki iránta.”⁹⁰

Ezt a rokonszenvet voltak hivatottak fokozni azok az országos politikából ismert személyek, akik Görgey József mellett tűntek fel a választókerület közsésein a kampány során. Többnapos kampánykörútra kísérte el a kormánypárt jelöltjét Patacsy Dénes volt államtitkár, április 30-án Berettyószentmártonban, Furtán, Zsákán, Darvason, Csökmőn, május 2-án Szentpéterszegen, Hencidán, Esztáron, Pocsajban, Gáborjánban tartottak gyűléseket. „Különös érdekességet kölcsönzött a körútnak az a körülmény, hogy Görgeyékét minden községben hűségesen követte az ellenjelölt, Dr Szilágyi Lajos, aki Péterszegen közbeszólással is iparkodott magára vonni a figyelmet meglehetősen siker nélkül.” – számolt be a Bihar Népe a szokatlan módszerről. Május 4-én a berettyóújfalui nagyközönség előtt is bemutatkozhatott Görgey, szintén Patacsy társaságában, ahol az államtitkár párttársát ajánló beszédében nagy hangsúlyt fektetett a korábbi képviselő hiteltelenítésére, érintve a királykérdésben foglalt álláspontját, valamint a Kisgazdapárt cserbenhagyását. A pártlap tudósítója még hozzátette, hogy a két politikus a gyűlés után maradt beszélgetni az érdeklődőkkel a „szűnni nem akaró, zajos taps és éljenzés” után.⁹¹

⁸⁷ Képviselői beszámoló 1922. 2.

⁸⁸ Beszámoló körút 1922. 3.

⁸⁹ Körúton 1922. 3.

⁹⁰ Görgey 1922. 1.

⁹¹ Zászló 1922. 1–2.

1922. május 7-én az Egységes Párt politikusainak élvonalát is bevette Berettyóújfaluban egy nagyszabású, tiszántúli országjárás keretében. Elsőként Gömbös Gyula érkezett meg a nagyközségbe, hogy az Iparoskör tagjaival találkozzon a Lisztes-féle vendéglőben, ahova vele tartott két barátja is, Görgey József, valamint a derecskei mandátumért induló Zsilinszky Endre. A délután 5 órakor kezdődő fogadáson a párt alelnöke az iparosság nélkülözhetetlenségéről beszélt, valamint megemlítette a Szilágyi Lajos és a közte lévő elvi különbségeket, majd rátért a két jelölt támogatására. „Ilyen harcosokat adjanak önök nekünk, akinek a mandátum nem ugródeszka a következő állásra, hanem megbízás a nemzet üdve érdekében végzendő munkára.” – továbbította Gömbös szavait a Bihar Népe május 14-i száma.⁹²

Maga a miniszterelnök, Bethlen István is aktívan részt vett a választási kampányban, hogy az Egységes Párt jelöltjeit támogassa.⁹³ E kötelezettsége során vele tartott Nagyatádi Szabó István, és Berettyóújfaluban csatlakozott hozzájuk Gömbös Gyula is. Este 6 óra 20 perckor érkezett meg a miniszterelnök különvontata a településre, az állomáson az éljenző tömeg mellett a vármegyei apparátus kiemelkedő személyiségei fogadták a vendégeket. A „városháza előtti térre hajtottak, ahol az összegyűlt több ezer főnyi hallgatóság lelkes éljenzése közben Balogh Tihamér⁹⁴ pártelnök üdvözölte őket.” – olvasható a Bihar Népe május 11-i vezércikkében.⁹⁵ Bethlen beszédében általános témákat érintett, kihangsúlyozta a munkaképes parlament szükségességét, továbbá az Egységes Párt megalakításának okaira is rávilágított a miniszterelnök, aki szózata zárásaként a Görgey József melletti voksolásra biztatta a megyeszékhely választópolgárait. Nagyatádi Szabó István kifejezetten az ellenjelölttel, Szilágyival foglalkozott mondanivalójában. „Most 2 éve én ajánlottam Szilágyi Lajost képviselőnek. Ma sem vagyok én neki személyes ellensége, de a politikáját nem helyeselhetem.” – idézte a kisgazda vezető szavait a kormánypárti hírlap. Egyrészt azt róttá fel Szilágyinak, hogy nem

⁹² Gömbös Gyula 1922. 2.

⁹³ Sipos 2014. 303.

⁹⁴ Balogh Tihamér 1870-ben született berettyóújfalui földbirtokos. A dualizmus évei alatt, 1910-ben és 1913-ban is harcba szállt a berettyóújfalui mandátumért, de nem sikerült parlamentbe jutnia. Személyi adattár 1938. 6–7. Nyakas 1981. 306.

⁹⁵ Bethlen 1922. 1.

szavazta meg a békeszerződés ratifikálását, másrészt Nagyatádi az ellenzéki jelölt legitimizmusát kritizálta. Gömbös Gyula nem kívánt Szilágyival foglalkozni, ehelyett arra ösztönözte az egybegyűlteket, hogy ne az ígérek alapján válasszanak képviselőt, és amellet érvelt, hogy „a lényeg nem a személy, hanem a program, mert a személy mulandó, de a program örökkévaló kell, hogy legyen.”⁹⁶

Másként tájékoztatta olvasóit a kivételes eseményről Szilágyi Lajos lapja. A május 11-i számában egy módfelett negatív visszhangú írásban foglalták össze a miniszterelnök látogatását, melyben Nagyatádi és Gömbös jelenléte említésre sem került. Bethlen „sovány, üres és tartalom nélküli” szónoklatát hatástalannak ítélték és tudósításuk szerint a lakosság nagy része nem jelent meg.⁹⁷ Nagyobb teret kaptak azonban ugyanezen számban azok a május 7-re tervezett gyűlések, melyeket a kormányfő látogatására hivatkozva nem engedélyezett Czeglédy Domokos főszolgabíró. Az erről szóló határozat is megjelent az ellenzéki orgánumban, ám egy fontos részletet kihagytak az átiratból.⁹⁸ A Bihari Újság híradása szerint berettyószentmártoni, furtai, zsákai, darvasi és csökmői lakosok jelentették be, hogy Szilágyi Lajos az érintett településeken programbeszédet tervez mondani a délelőtti órákban, de a főszolgabíró visszautasító határozatot hozott az ügyben. Állásfoglalása alapján „a népgyűlés megtartására az engedély mind két nemzetgyűlési képviselő jelölttel szemben megtagadandó volt azért, mert a berettyóújfalui választókerületbe a kérdéses napon gróf Bethlen István miniszterelnök Úr Ónagyméltósága és kíséretében Nagyatádi Szabó István volt földm. ügyi miniszter Óméltósága és Gömbös Gyula ny. államtitkár Óméltósága érkezik le és tart beszédet.”⁹⁹ A hivatalos iratot szándékosan úgy jelentette meg az ellenzéki hírlap, mintha csak Szilágyi Lajos tervezett gyűléseire vonatkozna, de az indoklásból kiderül, hogy Balogh Tihamér és társai szintén kérelmet nyújtottak be Görgey József kampánybeszédének Berettyószentmártonban, Furtán, Zsákán és Vekerd községben történő elmondására. „...a miniszter elnök úr Ónagyméltóságának az ország helyzetét illető páratlan, s a valóságnak minden tekintetben

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Miniszterelnök 1922. 1.

⁹⁸ Népgyűlések 1922. 1.

⁹⁹ MNL HBML IV.406.b. 82. d. 400/1922.

megfelelő kijelentéseivel szemben, nem tartottam megengedhetőnek a kérdéses napon egy párt keretében tartható program beszéd megtartását, annyival kevésbé, mert ritkán van alkalmunk arra, hogy a helytelenül kiélezett politikai helyzetről a nagy közönség tiszta képet alkosson.”¹⁰⁰ – érvelt az elutasító döntés mellett a főszolgabíró.

Bár nem Szilágyi Lajos kapta az elutasító határozatot, mégis a képviselőjelölt fellebbezésével folytatódott az ügy, melyben azt kifogásolta, hogy Bethlen, mint pártvezér érkezik, számára közömbös, hogy milyen kijelentéseket tesz, továbbá a pártonkívüli az ellen is tiltakozott, hogy választópolgárainak kérelmét azonos bíráló alá vonták az Egységes Párt gyűléseinek szervezőivel. Az alispán a fellebbezést azzal az indokkal utasította el, hogy „a mindenkori Miniszterelnök, az államhatalomnak úgy ki mint befelé reprezentáns képviselője az ország állampolgárainak, a Magyar állam kül- és belpolitikai helyzetéről felvilágosító kijelentéseket tesz, a közvetlen ezen kijelentések előtt tartott népgyűléseken izgalomba könnyen hozható turbulens elemek” könnyen megzavarhatják. Ez a rendelkezés már hitelesen került a Bihari Újság május 11-i számának címlapjára.¹⁰¹

Berky Gyula, a sarkadi kerület képviselőjelöltje és egykori képviselője, a berettyóújfalusi választókerületben is tevékeny részt vállalt az Egységes Párt mandátumszerzésének érdekében. Május 12-én Gáborján főterén ismertette pártja programját, május 13-án pedig Berettyóújfalu főterén tartott népgyűlést, ahol a Bihar Népe közlése szerint Berky a földreform kérdésével, a választójoggal és a zsidókérdéssel foglalkozott, Szilágyival kapcsolatban pedig elmondta, hogy bár 1920-ban őt ajánlotta a választóknak, azóta gátolja a nemzetépítő munkát.¹⁰² A választások előtti lapszámban a Bihari Újság is megemlékezett Berky ezen előadásáról, kiemelve, hogy az 1920-as szavazáson a sarkadi jelölt a berettyóújfalusi ellenzékit kérte meg, hogy ajánlja választóközönségének.¹⁰³

¹⁰⁰ MNL HBML IV.406.b. 82. d. 400/1922.

¹⁰¹ MNL HBML IV.406.b. 82. d. 3425/1922. Ld. még: Népgyűlések 1922. 1.

¹⁰² Berky 1922. 1–2.

¹⁰³ Politika 1922. 3.

Önálló gyűléseket Görgey május 14-én tartott Zsáka, Darvas, Furta, Szentpéterszeg, Esztár, Hencida és Berettyószentmárton községekben a kormánypárt helyi alakjaival karöltve, de hamarosan újból rangos segítség érkezett a választóközrbe.¹⁰⁴ A kampány hajrájában Berky Gyula mellett Mayer János földművelésügyi miniszter érkezett a berettyóújfalui választókerületbe, hogy népszerűsítse a kormánypárt programját és a mandátumért küzdő jelöltjét. Május 18-án, Csökmonn tartott gyűlést a három politikus, melyen először Görgey József szólalt fel. Beszédének tartalmát a Bihar Népe részletesen ismertette, ebben kihangsúlyozta Bethlen és Nagyatádi összefogásának hasznosságát, illetve Szilágyira is burkolt utalásokat tett. „Aki részletkérdésekben ígéretésekkel akar a választópolgárságra hatni, aki személyeskedésekkel hozakodik elő és öndicséretekkel halmozza el magát, az ha még olyan hangos is, nem valósít meg semmit az ország érdekében.” – idézte az Egységes Párt jelöltjét a lap. A tervek szerint másnap, május 19-én Berettyóújfaluban folytatták volna a kampányt, azonban a miniszternek váratlanul sürgősen vissza kellett térnie Budapestre, így csak helyi hivatalos személyekkel és a földnélküliek küldöttségével tudott találkozni, nyílt gyűlésre nem került sor.¹⁰⁵ Más indokot talált Mayer hirtelen távozása mögött a Bihari Újság, írásuk alapján a kihirdetett gyűlés végül azért maradhatott el, mert mindössze 40-50 ember jelent meg a helyszínen, amit a pártvezetés kudarcnak könyvelhetett el.¹⁰⁶

Utolsó gyűlését 1922. május 21-én tartotta Görgey József a megyeszékhelyen, melyen szintén részt vett Berky Gyula képviselőjelölt, aki ismét élesen bírálta Szilágyi Lajos politikai múltját. A kormánypárti tudósítás szerint ekkor a „Szilágyi párt által ez alkalomra mozgósított, nagyrészt holtrészeg emberek” megzavarták Berky beszédét, „Le a burzsujokkal!” bekiabálásaik után a rendbontók gyorsan szétszéledtek.¹⁰⁷ Az eset a Bihari Újság hasábjain is helyet kapott, magyarázatokban az ellenzéki szavazók közé furakodott, felbérelt idegeneket jelölték meg elkövetőként, akik a „kommunista ízű közbeszólás” révén próbálták rossz színben feltüntetni Szilágyi Lajost és pártját. „Vigyázzunk! Vasárnap a szavazásnál ne

¹⁰⁴ Görgey körútja 1922. 1.

¹⁰⁵ Mayer 1922. 3.

¹⁰⁶ Politika 1922. 3.

¹⁰⁷ Programbeszéd 1922. 1.

tűrjünk magunk között rendetlenkedő felbérelt méregkeverőket!” – tanácsolta a Bihari Újság cikkük végén.¹⁰⁸ Az ellenzéki sajtó beszámolója szerint ennek ellenére a tömeg Szilágyit éljenezve oszlott szét, miután Berky kijelentette, hogy „ha Újfalú választóközönsége meg is fog pukkadni, Szilágyi Lajos akkor sem lesz képviselő Újfaluban.”¹⁰⁹

Szilágyi május 18-án előbb Berekböszörménybe utazott, hogy Baksay Miklós, Andrásy-Friedrich párti jelöltet ajánlja a biharkeresztesi választókerület szavazóinak, majd Gáborjánban már saját kampányát folytatta. Ezt követően május 20-án Pocsaj és Szentpéterszeg községekben tartott népgyűlést az ellenzéki jelölt, hogy felkészítse választóit az utolsó héten várható eseményekre.¹¹⁰ Utóbbi helyszínre délután fél négykor érkezett meg Szilágyi, de senkit nem talált a község főterén, hiszen a jegyző a berettyóújfalui főszolgabírótság értesítése alapján déltájban kidoboltatta a faluban, hogy Szilágyi gyűlését este 7 órakor tartják meg, amikor valójában az Egységes Párt szervezett Szentpéterszegre kampánybeszédet. A pártonkívüli követelésére kihirdették, hogy a gyűlést azonnal megtartják, és fél órán belül már lelkes tömeg hallgatta Szilágyit, az este megérkező kormánypártiak azonban nem jártak ilyen szerencsével, a község lakói ugyanis nem jelentek meg az előre beharangozott népgyűlésen.¹¹¹

Május 20-án, este, a berettyóújfalui templomtéren tartotta záróbeszédét az ellenzéki jelölt, mely során érintette az iparosokat és kereskedőket érdeklő kérdéseket, a tisztviselők helyzetét, a földreform ügyét, illetve ígéretet tett, hogy a választások okán megszervezett pártját a szavazás napja után is tovább működteti.¹¹² A főszolgabírónak két ízben is félbe kellett szakítani a szónokot, és figyelmeztette, amiért Szilágyi a tisztviselői áthelyezéseket oly módon közölte, hogy a hatóságok és a tisztviselők tekintélyét „aláássa és nevetségessé” tegye, később pedig a földbirtokreform törvényét mutatta be úgy a publikumnak, mintha

¹⁰⁸ Vigyázzunk 1922. 2.

¹⁰⁹ Politika 1922. 3.

¹¹⁰ Szilágyi körútja 1922. 2.

¹¹¹ Kitiltás 1922. 4.

¹¹² Záróbeszéd 1922. 3.

soha nem kerülne megvalósításra.¹¹³ Ezt követően a zsidókérdésről beszélt, mindemellett ismertette a kormány népgyűlésekre vonatkozó tilalmát, és tájékoztatta a megjelenteket, hogy az egyhetes kampánycsend ideje alatt a hamis hírek, plakátok, röpiratok és újságok rágalmai ellen teljesen védtelen lesz a pártonkívüli jelölt. „Kéri a választókat, értsék meg, hogy a 28-iki választásnál nem a személyek sorsáról, hanem a saját sorsukról döntenek.” – tolmácsolta Szilágyi szózatát a Bihari Újság. Az írás arról is beszámolt, hogy a gyűlés után a tömeg egészen lakásáig kísérté Szilágyit, ami a cikk írója szerint „Berettyóújfaluban emberemlékezetek óta sohasem fordult elő”, és „valósággal pánikot idézett elő az ellenpárt soraiban.”¹¹⁴ A Bihar Népe mindössze erre az egy ellenzéki gyűlésre reflektált, program nélküli, öndicsérő szónoklatnak minősítették azt, bár valójában nem a beszéd során elhangzottak alkották a tudósítás alapját, sokkal inkább Szilágyi legitimizmusát próbálták bebizonyítani. „Mert tudjuk, hogy múlt évben Anna napkor mulatozásokozben kedvenc nótáját kívánta hallani s mikor nem tudva ízlését megkérdezték tőle, melyik hát a kedvenc nóta, azt felelte: »A Gott erhalte!«¹¹⁵ A Gotterhalte pedig nem fér össze a nemzeti királyság fogalmával!” – érvelt a Bihar Népe munkatársa.¹¹⁶

Nem a berettyóújfalui gyűlés lett volna az utolsó kampányeseménye a volt képviselőnek, hiszen május 21-én Furta, Zsáka, Vekerd, Darvas, Csökmő és Újiráz községekre látogatott volna el a pártonkívüli ellenzéki, azonban előző éjszaka a főszolgabíró betiltotta ezeket a korábban bejelentett és tudomásul vett gyűléseket. Szilágyi ellen eljárás indult „az állam, a törvények és a hatóságok elleni izgatás címén”, melyet május 17-én Váncsod, május 18-án Gáborján, május 20-án Szentpéterszeg községekben követett el beszéde alatt. Ezen felül a május 20-án megtartott pocsaji gyűlésének engedélykérő lapján a négy aláírásból hármat hamisnak ítélte az alispán.¹¹⁷ Szilágyinak este 11 órakor kézbesítették a végzést, melyből kiderült, hogy a képviselőjelölt mozgási szabadságát Berettyóújfalu községre

¹¹³ MNL HBML IV.406.b 83. d. 4491/1922.

¹¹⁴ Záróbeszéd 1922. 3.

¹¹⁵ Az osztrák császári himnusz.

¹¹⁶ Észrevételek 1922. 1–2.

¹¹⁷ MNL HBML IV.406.b 83. d. 4491/1922. Ld. még: Utolsó hét 1922. 2. Vö.: Eljárás 1922. 2.

korlátozták. Az Est című országos lap munkatársának tett nyilatkozata szerint az ellenzéki jelölt nem izgatott, inkább megfékezte az elkeseredést, amit a hatóságok váltottak ki a választási időszak során. „Ha beszédeim, amelyeknél a főszolgabíró mindig jelen volt, izgatólag hatottak, a főszolgabírónak kötelessége lett volna azokat betiltani és nem napok múlva intézkedni azoknak alapján.” – jegyezte meg Szilágyi az újságírónak.¹¹⁸

Kampány a sajtón keresztül

Szemben a korlátozott kampánytevékenységekkel, a sajtó nem került külön szabályozás alá. Az egyébként is érvényben lévő, általános kontroll állt fenn, tehát akkor is megjelenhettek politikai tartalmú írások, mikor maguk a képviselőjelöltek nem tarthattak népgyűlést, nem tájékoztathatták a választóközönséget. Ezt kihasználva a májustól júniusig addig hetente egyszer megjelenő Bihar Népe már heti két számmal is segítette a kormánypárti kampányt.¹¹⁹

Ellenzéki politikusok kampányát a kormányzat egy titkos belügyminisztériumi határozat útján is akadályozni próbálta, a 604/res. 922. számú rendelet alapján Szilágyi Lajost és más politikailag kifogásolhatónak titulált személyek titkos rendőri megfigyelésére utasították a hatóságokat.¹²⁰ Az ügyet néhány napig tartotta napirenden az országos és az emigráns ellenzéki sajtó¹²¹, de a kormánypárti fajvédő Szózat című lap is megszólalt az ügyben, kiállva a szenzáció valótlanúsága mellett.¹²² A Bihari Újság címdalán jelentette meg Szilágyi Lajos: Aki engem megfigyeltet című írását az esettel kapcsolatban, aki megérezve a helyzet kampányértékét, biztosította választóközönségét arról, hogy a megfigyelés alá helyezés oka csak az lehetett, hogy ő „a jelenlegi kormánynak a legveszedelmesebb ellenfele”.¹²³

¹¹⁸ Győzelem 1922. 4.

¹¹⁹ Hírek 1922. 3.

¹²⁰ Paksy 2010. 101. L. Nagy 1980. 54.

¹²¹ Jövő 1922. 4. Munkás 1922. 2.

¹²² Szózat 1922. 4.

¹²³ Megfigyelés 1922. 1. Szilágyi egy 1923-as interpellációja során is felelevenítette az esetet. Nemzetgyűlési Napló, 1922–1926. 16. k. 1923. augusztus 30. 271–272.

Egy hatoldalas különszámmal is segítette az ellenzéki jelölt kampányát a Bihari Újság, ami Szilágyi Lajos 44 parlamenti interpellációjának¹²⁴ kivonatát tartalmazta. Az április 16-án megjelent rendkívüli kiadás a hetilap szerint nemcsak beszámoló, hanem kész program is.¹²⁵ A konkurens Bihar Népe, válaszolva az ellenzéki kampányfogásra, szintén egy lapszámot szentelt látszólag ugyanarra a 44 interpellációra, melyek a Bihari Újság különkiadásában szerepeltek. Ez a külsőségeiben nagyon hasonló, ám tartalmát tekintve ellentétes tartalmú kiadvány már a választás napjához közel, május 25-én jelent meg. Ebben a Bihari Újság és Szilágyi állítólagos ferdítéseire próbálták felhívni a figyelmet, és néhány esetben szükségesnek tartották feltüntetni, milyen körülmények között szólalt fel az ellenjelölt, hogy a választópolgárok „tárgyilagos, elfogulatlan ítéletet” alkothassanak. A Bihar Népe 10 beszédről pozitív hangnemben nyilatkozott, azokat helyénvalónak és indokoltnak találták, azonban 6 teljesen kimaradt az ismertetésből, míg 28 esetben külön megjegyzésekkel látták el a kivonatokat. A kormánypárti lap az írás végén külön kiemelte azokat a beszédeket, amelyek nem jelentek meg a Bihari Újság összesítésében, és hogy negatívabb színben tűntessék fel az ellenjelöltet, a napirendi pontokra történő reagálásai mellett a bekiabálásairól is elutasítóan írtak.¹²⁶

A Bihari Újság ravasz megoldásokat sem nélkülözött alapítója mandátumszerzésének reményében. Az 1922. május 11-én megjelent számban két kormánypárt-hoz köthető, Szilágyit támogató cikk is napvilágot láthatott, melyek eredetileg az 1920-as választást megelőzően keletkeztek. Lássuk csak ki is az a Szilágyi Lajos? címen adták közre a Keresztyén Kisgazda és Földművespárt 1920. március 30-án kelt felhívását. Ekkor még a berettyóújfalui jelöltet a Kisgazdapárt végrehajtó bizottságának tagjaként tartották számon, elismerően nyilatkoztak parlamenti

¹²⁴ Szilágyi Lajos 1920. július 22. és 1922. február 16 között 53 alkalommal intézett interpellációt a nemzetgyűléshez, de a bihari politikus számos alkalommal rövid felszólalásokkal, olykor bekiabálásokkal is hallatta hangját. A parlament aktív tagjaként tartották számon, szinte nem volt olyan téma, melyben ne fejtette volna ki álláspontját. Például nagy vitát váltottak ki a MOVE ellen megfogalmazott súlyos vádjai. Ld.: Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922. 4. k. 506–522.

¹²⁵ 44 beszéd 1922. 2.

¹²⁶ Berettyóújfalui választókerület 1922. 1–3.

tevékenységéről.¹²⁷ Hasonló elgondolással került sajtó alá H. Pozsár István¹²⁸, az egykori helyi kisgazda pártelnök 1920. május 15-én írott levele, melyben Nagyatádít kérte a berettyóújfalui választókerület polgársága nevében, hogy Szilágyi Lajost fogadja el a párt jelöltjeként.¹²⁹ A Bihar Népe ezutóbbi cikke már reagálni kényszerült, a Szilágyi Lajos sáfárkodása című közlésben tagadták a levél valódiságát. A cáfolat szerint a levél megfogalmazása a Bihari Újság egyik munkatársának stílusát idézte, ugyanakkor beismerésre került, hogy H. Pozsár István egykor valóban bizalommal volt Szilágyi iránt. A cikk a továbbiakban a berettyóújfalui Gazdakör szerepét tárgyalja Szilágyi megválasztásával kapcsolatban, felelevenítve a képviselő ellen indított bizalmatlansági eljárást, mely a kisgazdapártból történő kilépése után zajlott.¹³⁰

A Bihar Népe a politikai kereteken túl is próbálta rombolni Szilágyi nimbuszát, május 18-án egy gúnyos hangvételű cikkben vonták kérdőre első világháborús érdemeit. A József-utcai front hőse című írás keletkezési körülményeiről maga a név nem felfedő szerző számolt be, „az émelyítő öndicséretetek után, amelyeket lépten-nyomon elkövet szóban, és házi hírlapja útján írásban” szükségesnek látta rávilágítani az ellenzéki jelölt katonai szerepvállalásaira. Szilágyi a világháború alatt a budapesti honvédkerületi parancsnokság vezérkari főnöke volt, mely a 8. kerületi József utcában működött, majd 1917-ben többszöri kérelmezés útján a délnyugati hadszíntérre, az Isonzo-fronton harcoló egyik tábori zászlóalj parancsnokává osztották be.¹³¹ A Bihar Népe munkatársa megjegyezte, hogy „nagyon sokan akadtak, akik a József-utcát nem tartották megfelelő terepnek a háborús tapasztalatok gyűjtésére s félreérthetetlenül figyelmeztették, hogy – háború van.”¹³²

¹²⁷ Lássuk 1922. 1–2.

¹²⁸ H. Pozsár Istvánt 1911-ben községi főbíróként a Berettyóújfalui Hitelszövetkezet igazgatósági tagjává választották. Központi Értesítő 1912. 414. A berettyóújfalui Gazdakör 1922-ben választotta elnökévé. Közbirtokosság 1922. 1.

¹²⁹ H. Pozsár 1922. 3.

¹³⁰ Sáfárkodás 1922. 2–3.

¹³¹ Budapesti Hírlap 1917. 6.

¹³² József utca 1922. 3.

Utolsó szó a választás előtt címmel jelent meg Szilágyi írása a Bihari Újság május 25-i vezércikként, melyben a jelölt háláját és köszönetét fejezte ki híveinek, higgadtságát bizonyítva ígérte meg a választási győzelmet. Ugyanakkor az alkalmat megragadva kérte a szimpatizánsait, hogy „ne bízzák el magukat és ne ragadtassák el magukat”. Arra is felhívta a figyelmet az ellenzéki jelölt, hogy aki elkésik, vagy kimarad a szavazásból, az közös ügyük „árulója”. Szilágyi továbbá kihangsúlyozta, hogy „nyugalom, csend, rend és fegyelem” engedhető csak meg a nyílt szavazásnál, és külön kiemelte, hogy a reggel 7 órai kezdés és a szavazás hosszúsága okán mindenkinek gondoskodnia kell a megfelelő mennyiségű élelemről.¹³³

A választás napján, május 28-án a Bihar Népe még egy lapszámmal segíteni próbált Görgey kampányán. Berettyóújfalu híres fogásza, az Iparoskör elnöke, Kiss Antal egy tartalmas, nyílt levélben próbálta az Egységes Párt melletti kiállást népszerűsíteni az iparosok és kereskedők között. Az írás az újságban is közlésre került, ebben a szerző biztosította Szilágyit tiszteletéről, de kijelentette, hogy nem ért egyet a kisgazdapárttal történő szakításával. Egyúttal a kor ellenzékének azt rótta fel a fogász, hogy régen a Habsburgok ellen léptek fel, 1922-ben pedig a Habsburgok mellett. A szavazásról, mint a jó és a rossz közti választásról írt, sorai zárásaként, utolsó érvként azt kérte, hogy tegyenek a választók tanúbizonyságot arról, hogy jobban szeretik nemzetüket, mint önmagukat.¹³⁴

Nemcsak politikai és katonai érdeket kérdőjelezett meg a Bihar Népe, a Bihari Újság is többször riválisának célkeresztjében állt. „A »Bihari Újság« című Szilágyi Lajos féle lapban a tények ferde és valótlan beállításai már megszokott és köztudomású. Jóformán egyetlenegy cikket sem közöl, mely ki tudná állani az objectív bírálatot.” – fejtette ki véleményét a cikk szerzője.¹³⁵ A helyi lapok közötti vetélkedés részben a mottóra is kiterjedt, hiszen a Bihari Újság április 20-i számában a „Bihar népe csak Bihari Újságot olvas” mondattal próbálta hitelességét bizonyítani. A frappáns szlogen nem tűnt fel többet az ellenzéki lapban,¹³⁶ míg

¹³³ Utolsó szó 1922. 1.

¹³⁴ Iparosok 1922. 2–3.

¹³⁵ Sáfarkodás 1922. 2–3.

¹³⁶ Bihari Újság 1922. 3.

a Bihar Népe a „Bihar népe bihari újságot csak a Bihar Népében olvas!” rövid jelmonddal vágott vissza, ami tartósabbnak bizonyult a lap működése során.¹³⁷

A pártok és a jelöltek népszerűsítésében a plakátok és röpiratok használata sem volt szokatlan jelenség, az ilyenfajta módszerek azonban jelentős kiadást jelentettek a hirdetni kívánóknak. Ezt tette szóvá lapjában Szilágyi Lajos is április végén, felhívva a figyelmet arra, hogy az Egységes Párt ezen a területen is előnyt élvezett, hiszen a Görgey Józsefet támogató párt falragaszai nagy számban voltak megtalálhatóak a berettyóújfalui körzetben, míg az ellenzéki jelölt ekkor anyagi okokra hivatkozva magyarázta meg e téren való lemaradását.¹³⁸

A politikai célú plakátkihelyezést a sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvénycikk szabályozta ezen a választáson, ennek fontosságára külön felhívták a vármegyei alispánok, főszolgabírók figyelmét az 56203/1922. számú belügyminiszteri körrendeletben. A törvénycikk előzetes engedélyhez kötötte a falragaszok, röpívek, plakátok nyilvános elhelyezését, az engedély nélkül közszemlére tett hirdeteműnyeket a hatóságok eltávolíthatták.¹³⁹

A választás

1922. május 28-án zajlott a szavazás a berettyóújfalui választókörzet 13 településének 19 szavazókörében. Négy szavazókört alkotott a megyeszékhely, Csökmő, Pocsaj és Zsáka községek két-két szavazókörbe tartoztak, míg a körzet többi települése egy-egy szavazókört jelentett.¹⁴⁰ A választói névjegyzékben szereplők száma a szavazás napjára 9963-ra módosult, ezáltal Csonka-Bihar legnagyobb választókerülete volt a berettyóújfalui, részvételi adatokat tekintve viszont az utolsó helyen végzett a körzet vármegyei szinten. A választópolgárok 59,5%-a adott le érvényes szavazatot, azaz 5928 fő döntötte el melyik jelölté legyen a mandátum.¹⁴¹

¹³⁷ A Bihar Népe mottója az 1922. május 11-i és 1922. november 16-i száma között jelent meg rendszeresen a hirdetések között.

¹³⁸ Plakát 1922. 2. Ld. még: Plakátok tengere 1922. 2.

¹³⁹ A sajtóról szóló 1914. évi XIV t.-cz. egyes rendelkezéseinek végrehajtása. MNL HBML. IV.406.b 136. d. 2769/1925.

¹⁴⁰ Az ezer választópolgárnál többel rendelkező települések esetében a szavazókörök megállapítása a belügyminiszter jogköre volt a 2.200/1922. M. E. szövege alapján. A konkrét szavazóköri kijelöléseket a 35.341/1922. B. M. tartalmazta. BK 1922. 616.

¹⁴¹ Hubai 2001. 41.

Berettyóújfalu három szavazókörében a nyílt szavazás reggel 8 órakor kezdődött, az I. szavazókör ismeretlen oknál fogva 8 óra 33 perckor nyílt meg a szavazók előtt. A választási jegyzőkönyvek nem számolnak be olyan mozzanatról, melyek a szavazást hosszabb időre félbe szakították volna, mindössze fél órára függesztették fel a voksolást a III. szavazókörben, mert a névjegyzékből hiányoztak az M és N betűvel kezdődő nevek. A szavazatszedő küldöttség elnöke visszatartathatta azok szavazatát, akik nem szerepeltek a választói névjegyzékben, vagy nem tudták személyazonosságukat igazolni. Berettyóújfaluban ez 176 esetben történt meg. Ebből 171 személy Szilágyi Lajosra, 4 Görgey Józsefre kívánt volna szavazni, 1 darab szavazatot pedig értelmetlennek ítélt az elnök. A szavazóköröket az esti órákban zárták le 8 és 9 óra 40 perc között, és a jegyzőkönyvek alapján a választás nyugodt légkörben zajlott mindvégig.¹⁴²

A különböző országos lapok kiemelt figyelemmel követték a bihari eseményeket, a kivezényelt tudósítók megemlézték, hogy a községben már a kora reggeli órákban megjelentek a csendőrsztagok és a gépfegyveres katonák.¹⁴³ Ennek oka többek között, hogy Czeglédy Domokos főszolgabíró még május 25-én a kerületben zajló izgatásokra hivatkozva katonai segítséget kért Berettyóújfalu, Csökmő, Szentpéterszeg és Zsáka településekre.¹⁴⁴ A Magyar Távirati Iroda értesülései alapján a szavazás napján az ellenzéki jelölt hívei terrorizálták a kormánypárti szavazókat, akik „nem merték házaikat elhagyni, mert Szilágyi Lajos emberei azzal fenyegették meg őket, hogy házaikat rájuk gyűjtják. Egyeseket meg is vertek.”¹⁴⁵ Ezzel szemben Szilágyi akképpen nyilatkozott, hogy ellene a „legféltelenebb terrort fejtették ki [...] közigazgatásilag is, az utolsó napokban már csendőrökkel”.¹⁴⁶

Görgey és az Egységes Párt emberei a helyi gőzmalomban alakították ki központjukat, míg az ellenzékiek a Bihari Újság székhelyeként is ismert Szilágyi-

¹⁴² Berettyóújfalusi választási jegyzőkönyvek. MNL HBML IV.403.b 10 d. 1922. A–V.

¹⁴³ Magyarország 1922. 4. Ld. még: Győzelem 1922. 4.

¹⁴⁴ Sipos 2014. 330.

¹⁴⁵ MTI, Napi hírek, 4. kiadás. 1922. május 28.

¹⁴⁶ Magyarország 1922. 4

kúriában várták a választással kapcsolatos legfrissebb híreket.¹⁴⁷ Az aktuális helyzetjelentések mellett többek között a szavazatok visszautasításáról is értesítették az ellenzéki jelöltet, akinek bár a szavazást megelőző este feloldották internálását, erről hivatalos tájékoztatást nem kapott.¹⁴⁸ A szavazókhoz röpcédulákon jutottak el a választókerületi részeredmények, amelyek Görgey főlényes vezetését állították, és a Magyar Távirati Iroda is átvette ezen információkat.¹⁴⁹

Végeredményt tekintve, 1922-ben a berettyóújfalui választókerület mandátumát Szilágyi Lajos nyerte el, aki az érvényes szavazatok 60,4%-ával, azaz 3581 szavazattal győzedelmeskedett, Görgey József pedig mindössze 39,6%-ot, azaz 2347 szavazatot szerzett.¹⁵⁰ Berettyóújfalunagyközségben a választásra jogosultak 62,7%-a vett részt a szavazáson, és ennek az 1680 szavazatnak 69,6%-át kapta meg a helyi pártonkívüli.

A helyi sajtóorgánumok a maguk módján értékelték az eseményeket a szavazás után. A Bihari Újság több számon keresztül napirenden tartotta mind a helyi, mind az országos eredmények értékelését, a Bihar Népe ezzel szemben hamar visszatért az általános helyi témákat érintő hírlapíráshoz.

A választás győztese saját lapjában osztotta meg véleményét a szavazásról és az azt megelőző időszakról. „Hónapok éjjel-napallátevő munkája, gyűlölködő lázas munkája, gyűlölködő, irigykedő gonosz lelkek hazudozása, sértegetése és rágalma, pénz, evés és ivás, erőszak és fenyegetés mindhiába volt: bukott a terror, győzött az igazság.” – így értékelte Szilágyi az ellenpárt alulmaradását néhány nappal a mandátumszerzést követően.¹⁵¹ Írásában a megválasztott képviselő továbbá felsorolta azokat a hazugságokat, amelyekkel személyét támadták meg, külön cikket is szánt a kiadvány Szilágyi császárbarátnak és kommunistának való megbélyegzésére, melynek konklúziója, hogy a „korteskedésnek ez az arcátlan elfajulása egymaga elég bizonyíték arra, hogy itt milyen eszközökkel harcoltak.”¹⁵²

¹⁴⁷ Uo.

¹⁴⁸ Az eset Apponyi Albert közbenjárásával oldódott meg, aki a belügyminisztert kereste fel Szilágyi szabadon bocsátása érdekében. Miskolci Napló 1922. 1.

¹⁴⁹ MTI, Napi hírek, 4. kiadás. 1922. május 28. Ld. még: Győzelem 1922. 4.

¹⁵⁰ Hubai 2001. 41.

¹⁵¹ Hiába 1922. 1.

¹⁵² Császárlabanc 1922. 3.

A Bihari Újság arra is megpróbálta felhívni a figyelmet, hogy miközben üres az államkassza, a kormánypárt milliókat költhetett el Bihar vármegyében a „népakarat kijátszására”.¹⁵³ A június 1-i címlapra nem kerülhetett más, mint a településeken elért eredmények elemzése, azonban a nyertes fél e helyen azt is hozzátette, hogy sokak szavazatát visszautasították, vagy nem jutottak el a szavazás helyszínére.¹⁵⁴

Szilágyi Lajos megválasztásáról a kormánypárti sajtótermék olvasói a helyi hírlapból nem szerezhettek tudomást, bár a június 1-i szám meglepő módon győzelemről számolt be, de nem a berettyóújfalui választókerületet illetően. „Győzött a Magyarországot egyenes úton újjáépíteni akaró keresztény nemzeti gondolat!” – adta hírül a Bihar Népe vezércikke.¹⁵⁵ Az 1922. május 28-án lezajlott választásokon összesen 141 mandátumról döntöttek, melyből 86-ot az Egységes Párt könyvelhetett el sikerként.¹⁵⁶ Országos szinten ez alapján valóban kiemelkedő győzelmet szerzett a Bihar Népe politikai tábora, de a berettyóújfalui vereség feltételezhetően kellemetlenül érintette a szerkesztőséget, ugyanis Szilágyi Lajos neve mellett Görgey József neve sem szerepel ebben az ünnepélyes hangvételő Bihar Népe számban.

Nemcsak országos, de vármegyei viszonylatban is nagy arányban szereztek mandátumot az Egységes Párt jelöltjei. A pótválasztások utáni végeredmény alapján 8 körzetből mindössze 2 helyen tudott nyerni ellenzéki induló. A Bihar Népe június 8-i számában már megjelentek a képviselőválasztási eredmények név szerint is, ebben már Szilágyi neve is szerepelhetett, mint a berettyóújfalui mandátum régi-új birtokosa.¹⁵⁷

A Bihari Újság június 8-i száma még ugyanazzal a lendülettel támadta a kormánypártot, amely a választási kampány során is jellemző volt rá. A gonoszok megcsinálhatják a mérleget című cikkben amellet érvelt a hírlapíró, hogy felesleges erőpazarlás volt Szilágyi Lajos ellen jelöltet keresnie az Egységes Pártnak,

¹⁵³ Balásházy Iván bihari főispán Bethlennek küldött táviratából kiderül, hogy május 25-ig Görgey József 200 000 koronát használt fel kampánytevékenységre. Sipos 2020. 275. Milliók 1922. 3.

¹⁵⁴ Eredmény 1922. 1.

¹⁵⁵ Győzött 1922. 1.

¹⁵⁶ Szabó 1999. 101.

¹⁵⁷ Választások 1922. 1.

hiszen a győztes képviselő értékes munkát végez az országnak. Az írás továbbá megemlíttette azt is, hogy bár jelentkeztek olyanok, akik személyes ellentétből vagy bosszúból indultak volna Szilágyi ellen, de végül Gömbös Gyula felülről küldött egy ismeretlen jelöltet, és ezért „teljesen hasztalanul és teljesen reménytelenül felforgatták 13 falu nyugalmát”.¹⁵⁸ Emellett a választási jegyzőkönyvekben szereplő visszautasításokat is megjelentették kivonatosan ebben a számban a 19 szavazókörre lebontva. 469 szavazatot találtak a választási elnökök érvénytelennek, de az ellenzéki lapban kitértek arra is, hogy nagyságrendileg 3500 választásra jogosult nem jutott el a szavazás helyszínére „különböző erőszakos intézkedések, félrevezetés és erőszak” miatt.¹⁵⁹

„A sárga rózsza Biharban nyílt ki...” – értékelte a berettyóújfalui eseményeket a Világ című fővárosi napilap,¹⁶⁰ utalva a sárgarózsára, ami Szilágyi Lajos választási jelképeként szolgált. Országos viszonylatban Berettyóújfalun az ellenzéki győzelem mintaképévé lépett elő, számos újságcikk foglalkozott az eredmény megszületése után a kerület bizalmát ismét elnyerő képviselővel. A Pesti Napló munkatársa még interjút is készített a győztesrel, aki így szélesebb közönség előtt is feltárhatta milyen törvénytelenségek zajlottak a szavazás során, és jótanácsokkal látta el a pótválasztások ellenzéki résztvevőit.¹⁶¹

Összegzés

1922-ben 245 mandátum sorsáról döntöttek a választók, melyből 140-et az Egyeséges Párt politikusai, 26-ot más, kormányt támogató jelöltek kaptak meg, valamint 3 közömbös pártonkívüli is bekerült a nemzetgyűlésbe. Szilágyi Lajos egyike volt annak a 76 ellenzéki képviselőnek, akik a választási rendszer egyenlőtlenségei miatt kisebb-nagyobb mértékű hátrányból indulva, de legyőzték a kedvező helyzetből induló ellenfeleket.¹⁶² A bizonyos helyeken történő nyílt szavazás újra bevezetése egyedüli példaként szolgált Európában, 195 esetben zajlott ekképpen

¹⁵⁸ Gonoszok 1922. 1.

¹⁵⁹ Böngészés 1922. 1–2.

¹⁶⁰ Sárga rózsza 1922. 5.

¹⁶¹ Kiskáté 1922. 2.

¹⁶² Szabó 1999. 104.

a voksolás, a Bethlen-féle választójogi rendelet pedig 1925-ben további korlátozásokat magába foglalva törvényerőre emelkedett.¹⁶³

A Berettyóújfaluban alkalmazott eszközök nem vezették győzelemre a központilag jelölt Görgey Józsefet és az Egységes Pártot, pedig lényegesen több erőforrást áldoztak fel, mint az ellenjelölt. Szilágyi jóval kevesebb helyen tarthatta meg beszédeit, az ő ajánlására nem utaztak a körzetbe országosan ismert politikusok, szabadságát is korlátozták. A Berettyóújfaluban született pártonkívülit már harmadjára választotta meg a kerület, nevével folyamatosan találkozhattak nemcsak a helyi lapokban, hanem a bihari közéletben is. A választási eredményekkel a Bethlen István által vezetett kormánypárt célja az volt, hogy nagy támogatottságot mutassanak fel, melyen keresztül megerősíthették legitimációjukat.¹⁶⁴ Ennek érdekében a mandátumszerzés módszereinek széles skáláját bemutatták, ám ezek regionálisan eltértek. Általánosan elmondható, hogy a közigazgatás is szándékosan akadályozta az ellenzéki politikusok működését¹⁶⁵, valamint számos megyében lecseréltek az apparátus embereit a választásokra készülve a kormánypárt híveire. Akadtak azonban olyan választókerületek, ahol még durvább metódust alkalmaztak, például a korábban említésre került, szomszédos derecskei körzetben, ahol a lezajlott választási kampány és szavazás botrányokkal teli időszakában erőszakos kortesnóakkal éltették a kormánypárti jelöltet, házkutatásokat tartottak, a lovasságot is bevetették, ez viszont meghozta a sikert Zsilinszky Endrének.¹⁶⁶

Ahogy az bemutatásra került, a két orgánus különböző módon segítette saját jelöltjét, más szempontok szerint állították hadrendbe újságírói eszköztárukat. A Bihari Újság és minden bizonnyal maga Szilágyi Lajos is inkább magát az Egységes Pártot tekintette ellenfélnek, nem annak kirendelt jelöltjét. A Bihar Népeinek egyszerre kellett magasba emelnie Görgey Józsefet, és alkalmatlannak mutatni Szilágyit. Mindkét kiadványban fajsúlyosabb a propaganda, mint a tájékoztatás és a hiteles beszámoló, a cél pedig szentesíthette ezt az eszközt.

¹⁶³ Püski 2010. 100.

¹⁶⁴ Ignácz 2016. 58.

¹⁶⁵ Ignácz 2016. 73–74.

¹⁶⁶ Bartha 2020. 117–125.

A bihari megyeszékhely abból a szempontból mindenképpen szerencsésnek tekinthető, hogy az újságkínálat lefedte mindkét jelölt politikai hátterét és táborát, hiszen míg a fővárosban megszokott volt a bőséges választék, addig a kisebb településeken általában csak a kormánypárt által fenntartott sajtótermékek jelentek meg. Bár annak ellenére, hogy a berettyóújfalui mandátumot 1922-ben ismételten Szilágyi Lajos szerezte meg, a lapok közötti versenyt a vele szemben álló Bihar Népe nyerte meg, ami a Bihar Újság megszűnését követően még három évig meg tudott jelenni. A harcos hangvétel ugyan látszólag békére lelt, de célkeresztjében továbbra is Szilágyi Lajos politikája állt.

Források és irodalom

Kéziratok források

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen (MNL HBML)

IV.403.b Bihar Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi választmányának iratai.

IV.406.b Bihar vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok.

IV.465.h Bihar vármegye református egyházi anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye (1826–1895). Berettyóújfalui (1837–1894)

Nyomtatott források

BK 1914

Belügyi Közlöny, 19. (1914), 15. 1914. március 31.

BK 1922

Belügyi Közlöny, 27. (1922), 11–24.

MSK Ús. 69. k.

Az 1920. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb demográfiai adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Bp. 1923. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 69.)

MTI, Napi hírek

Magyar Távirati Iroda, Napi tudósítások 1920–1944. 1922. május

Nemzetgyűlési Napló 1920–1922

Az 1920. február 16-ára összehívott nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló. IV–XVII. kötet. Bp., 1920–1922.

Nemzetgyűlési Napló 1922–1926

Az 1922. június 16-ára összehívott nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló. XVI. kötet. Bp. 1923.

Statisztikai Közöny 1926

A M. Kir. kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1926.

Szakirodalom

Bagdi 2021.

Bagdi László: „A világ közepe” – Berettyóújfalu vármegyeszékhelyé alakulása 1920–1928. In.: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, (2021). 7–52.

Bagdi – Török 2021.

Bagdi László – Török Péter: „Hazádnak rendületlenül”... Egy korszakos közszolga ünnepi beszédének margójára. In.: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, (2021). 53–78.

Bagossyné 2018.

Bagossyné Körtvélyesi Mária: Dr. Barcsay László családjának története. In.: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIII. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, (2018). 9–29.

Bakó 2001.

Bakó Endre: Írók, költők Újfalu vonzásában. Berettyóújfalu, 2001. (Bihari füzetek 11.)

Bakó 2006.

Bakó Endre: Néhány dokumentum Nadányi Zoltán közszerepléséhez. In.: A Bihari Múzeum évkönyve X–XI. Szerk.: Kállai Irén. Berettyóújfalu, (2006). 117–126.

Bartha 2010.

Bartha Ákos: Berettyóújfalu sajtóéletének szépirodalmi értékei 1920 előtt. In.: Bihari Diéta VI–VII. Szerk. Kolozsvári István – Török Péter. Berettyóújfalu, 2010. 145–159.

Bartha 2011.

Bartha Ákos: Élet Berettyóújfaluban a dualizmustól a rendszerváltozásig. In.: Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2011. 50–78.

Bartha 2019.

Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet. Bp. 2019.

Dósa 1972.

Dósa Rudolfné: A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918–1944. Bp. 1972.

Dékány 1938.

Dékány István: A sajtó szerepe természetes és mesterséges közvélemény alakításában. A Sajtó, 12. (1938) 3–4. 1–19.

Dúró 2014.

Dúró Ferenc: „Faluváros”, avagy Berettyóújfalu kortárs percepciója a XX. század első felében. In.: A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2014. 51–69.

Gyáni 2006.

Gyáni Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából. Médiakutató, 7. (2006) 1. 189–196.

Gyöngyösi 1996.

Gyöngyösi László: A „maradék” Biharország fővárosa: Berettyóújfalu. Tér és Társadalom, 10. (1996) 2–3. 77–90.

Hollósi 2015.

Hollósi Gábor: Országgyűlési választási rendszer és választójog a Horthy-kori Magyarországon. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás: a Nemzeti Közszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi szakmai folyóirata, 3. (2015) 1. 115–133.

Hubai 2001.

Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza, 1920–2000. II. kötet. Bp. 2001.

Ignác 2016.

Ignác Károly: Korlátozás és ellenőrzés – választási kampányok a Horthy-korban. In.: Parlamenti választási kampányok Magyarországon. Szerk. Feitl István. Bp. 2016. 57–76.

Ignác 2020.

Ignác Károly: A köztér mint politikai csatatér. Az utca szerepe a választási kampányokban Budapesten, 1920–1939. In.: Urbs: Magyar Várostartörténeti Évkönyv XIV. 2020. 143–169.

Kemény 1942

Kemény György: Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig. I. kötet. 1942. https://mek.oszk.hu/11700/11792/pdf/11792_1.pdf (utolsó letöltés: 2022. 07. 13.)

Kilián 1981.

Kilián István: Adatok Berettyóújfalu közoktatás-, könyvtár- és sajtótörténetéhez. In.: Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 339–379.

Kocsis 1999.

Kocsis Csaba: Berettyóújfalu híres nyomdája. Berettyóújfalu, 1999. (Bihari füzetek 5.)

Korompainé 1973.

Korompainé Szalaci Rác Mária: Hajdú-Bihar megye sajtóbibliográfiája 1843–1970. Debrecen, 1973.

Köpfler 2018.

Köpfler Balázs: Friedrich István és az 1922-es választójogi rendelet. Közép-Európai Közlemények 11. (2018) 4. 101–123.

Kovács 2009.

Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise 1919–1921. Múltunk – politikatörténeti folyóirat, 54. (2009) 2. 64–92.

L. Nagy 1980.

L. Nagy Zsuzsa: Bethlen liberális ellenzéke. A liberális polgári pártok 1919–1931. Bp., 1980.

Lengyel – Vidor 1931.

Magyar Országgyűlési Almanach 1931–1936. Ötszáz magyar élet. Szerk. Lengyel László–Vidor Gyula. Bp., 1931.

Nesher 2001.

Berettyóújfalu és környéke zsidóságának emlékkönyve. Szerk. Nesher Dávid – Gerő Zsuzsa. Haifa, 2001.

Nyakas 1981.

Nyakas Miklós: Berettyóújfalu politikai és társadalmi élete a polgári korszakban. In.: Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 299–321.

Paál 2014.

Előszó. In.: A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok. Szerk. Paál Vince. 7–8.

Paksy 2010.

Paksy Zoltán: Választások Bethlen módra – 1922. In.: Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Szerk. Földes György–Hubai László. Bp., 2010. 83–109.

Püski 2010.

Püski Levente: A Horthy-korszak, 1920–1941. Bp. 2010.

Püski 2019.

Püski Levente: Végjáték és kezdet. Az első nemzetgyűlés pártstruktúrája 1922 első felében. Századok, 153. (2019) 2. 379–401.

Sándor – Török 2011.

Sándor Mária–Török Péter: Adatok Berettyóújfalu két világháború közötti infrastrukturális fejlődéséhez. In.: Bihar vármegye a múltó időben/Comitatul Bihor in timpul trecator. Szerk. Varjasi Imre. Debrecen, 2011. 53–74.

Sipos 2011.

Sipos Balázs: Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Bp. 2011.

Sipos 2014.

Sipos József: Bethlen, Nagyatádi és Gömbös tiszántúli 1922. májusi választási körútja és annak eredményei. In.: A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 56. Szerk. Istvánovits Eszter. Nyíregyháza, 2014. 303–333.

Sipos 2020.

Sipos József: A bethleni kétharmad. A Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése és az 1922-es választások. Szeged, 2020.

Szabó 1999.

Szabó Ágnes: A konszolidáció kezdete – 1922. In.: Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Szerk. Földes György–Hubai László. Bp. 85–104.

Személyi Adattár 1938.

Bihar vármegye. (Magyar Városok és Vármegyék Monografiája XXV.) II. rész. Szerk. Nadányi Zoltán. Bp. 1938.

Szűts-Novák 2020.

Szűts-Novák Rita: Vass Jenő népművelési törekvései a dualizmus kori (1870–1883) Berettyóújfalun a korabeli sajtó tükrében. In.: Korunk, III. folyam, (2020) 31. 84–93.

Török 2008.

Török Péter: Két életrajz Gulyás Pál gyűjteményéből – Bölöni Bakó Zoltán, Brózik Dezső. Rálátás. Zsákai helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató. 9. (2008) 4. (negyedik negyedév). 28–33.

Vida 2011.

Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010) I. kötet. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok. Szerk. Vida István. Bp. 2011.

Vonyó 2018.

Vonyó József: Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt. Pécs, 2018.

Sajtóforrások

44 beszéd 1922.

Szilágyi Lajos 44 parlamenti beszéde. Bihari Újság, 3. (1922), 18. 1922. május 4. 2.

A Bihari Újság 1921.

A Bihari Újság és a vármegye. Bihari Újság, 2. (1921), 52. 1921. december 29. 3.

Áthelyezés 1922.

Karácsony Jenő áthelyezése. Bihari Újság, 3. (1922), 49. 1922. december 7. 2.

Barátainkhoz 1923.

Barátainkhoz. Bihari Újság, 4. (1923), 39. 1923. szeptember 27. 2.

Berettyóújfalui választókerület 1922.

A berettyóújfalui választókerület lakosságához! Bihar Népe, 2. (1922), 25.
1922. május 25. 1–3.

Berky 1922.

Berky Gyula volt sarkadi képviselő a berettyóújfalusi kerületben. Bihar Népe, 2.
(1922), 23. 1922. május 18. 1–2.

Beszámoló 1922.

Dr Szilágyi Lajos beszámolója. Bihari Újság, 3. (1922), 10. 1922. március 9. 1.

Beszámoló körút 1922.

Képviselői beszámoló körút. Bihari Újság, 3. (1922), 12. 1922. március 23. 3.

Bethlen 1922.

Gróf Bethlen István miniszterelnök, nagyatádi Szabó István és Gömbös Gyula
Berettyóújfaluban. Bihar Népe, 2. (1922), 21. 1922. május 11. 1.

Bihar népe 1921.

Bihar népe. Bihar Népe, 1. (1921), 1. 1921. október 20. 1.

Bihari Újság 1922.

Bihari Újság, 3. (1922), 16. 1922. április 20. 3.

Biharvármegye 1922.

Biharvármegye Hivatalos Lapja, 1./20. (1922), 1. 1922. január 5. 1.

Bölöny 1936.

Dr. Bölöny Andor halála. Bihar, 10. (1936), 16. 1936. április 16. 2.

Böngészés 1922.

Böngészés a visszautasított szavazók névjegyzékében. Bihari Újság, 3. (1922),
23. 1922. június 8. 1–2.

Budapesti Hírlap 1917.

Budapesti Hírlap, 37. (1917), 233. 1917. szeptember 19. 6.

Császárlabanc 1922.

Császárlabanc és kommunista. Bihari Újság, 3. (1922), 22. 1922. június 1. 3.

Eljárás 1922.

Bűnvádi eljárás Szilágyi Lajos ellen. Bihar Népe, 2. (1922), 26.
1922. március 28. 2.

Eredmény 1922.

A választás eredménye számjegyekben. Bihari Újság, 3. (1922), 22.
1922. június 1. 1.

Észrevételek 1922.

Észrevételek Szilágyi Lajos ügynevezett programmbeszédéhez. Bihar Népe, 2.
(1922), 24. 1922. május 21. 1–2.

Fajvédelem 1923.

Fajvédelem. Bihar Népe, 3. (1923), 31. 1923. augusztus 9. 1.

Fejléc 1922.

Lapunk fejlécének változása. Bihar Népe, 2. (1922), 9. 1922. március 2. 3.

Felhívás 1922.

Felhívás a b.-ujfalui választókerület választópolgáraihoz! Bihari Újság, 3. (1922),
8. 1922. február 23. 1.

Gonoszok 1922.

A gonoszok megcsinálhatják a mérleget. Bihari Újság, 3. (1922), 23.
1922. június 8. 1.

Gömbös 1922.

Gömbös Gyula látogatása az iparosok körében. Bihar Népe, 2. (1922), 22.
1922. május 14. 2.

Görgey 1922.

Görgey József Berettyóújfaluban. Bihar Népe, 2. (1922), 18. 1922. április 27. 1.

Görgey körútja 1922.

Görgey József körútja kerületében. Bihar Népe, 2. (1922), 23. 1922. május 18. 1.

Győzelem 1922.

Szilágyi Lajos nagy győzelme Berettyóújfalun. Az Est, 13. (1922), 121.
1922. május 30. 4.

Győzött 1922.

Győzött. Bihar Népe, 2. (1922) 27. 1922. június 1. 1.

H. Pozsár 1922.

H. Pozsár István Szilágyi Lajosról. Bihari Újság, 3. (1922), 19. 1922. május 11. 3.

Hiába 1922.

Hiába volt minden. Bihari Újság, 3. (1922), 22. 1922. június 1. 1.

Hírek 1921.

Hírek. Előfizetési felhívás! Bihar Népe, 1. (1921), 1. 1921. október 20. 2.

Hírek 1922.

Hírek. Bihar Népe, 2. (1922), 20. 1922. május 7. 3.

Iparosok 1922.

A berettyóújfalui Iparosok és Kereskedők társadalmához! Bihar Népe, 2. (1922), 26. 1922. május 28. 2–3.

Izenet 1922.

Izenet. Bihar Népe, 2. (1922), 45. 1922. október 5. 1.

Jelölés 1922.

Szilágyi Lajos jelölése. Bihari Újság, 3. (1922), 14. 1922. április 6. 3.

Jogfosztás 1922.

Egykor és most. Az eddig példátlan jogfosztás. Bihari Újság, 3. (1922), 13. 1922. március 30. 3.

József utca 1922.

A József-utcai front hőse. Bihar Népe, 2. (1922), 21. 1922. május 11. 3.

Jövő 1922.

Rendőri felügyelet alatt az ellenzéki vezérek. Jövő, 2. (1922), 70. 1922. március 23. 4.

Karácsony 1922.

A nap, a vaj és Karácsony Jenő. Bihari Újság, 3. (1922), 39. 1922. szeptember 28. 4.

Képviselői beszámoló 1922.

Képviselői beszámoló. Bihari Újság, 3. (1922), 11. 1922. március 16. 2.

Képviselőjelöltünk 1922.

Nemzeti képviselőjelöltünk: Görgey József. Bihar Népe, 2. (1922), 18. 1922. április 27. 2.

Képviselőválasztási 1922.

Képviselőválasztási mozgalmak. Bihari Újság, 3. (1922), 8. 1922. február 23. 1.

Kié a Bihari Újság 1921.

Kié a Bihari Újság? Bihari Újság, 2. (1921), 36. 1921. szeptember 8. 3.

Kimutatás 1922.

Kimutatás. Bihari Újság, 3. (1922), 12. 1922. március 23. 2.

Kiskáté 1922.

Választási kiskáté ellenzéki képviselőjelöltek számára, elmondja: Szilágyi Lajos. Pesti Napló, 73. (1922), 122. 1922. május 31. 2.

Kitiltás 1922.

Szilágyi Lajost kitiltották kerületének községeiből. Az Est, 13. (1922), 116. 1922. május 23. 4.

Körúton 1922.

Beszámoló körúton. Bihari Újság, 3. (1922), 14. 1922. április 6. 3.

Közbirtokosság 1922.

Közbirtokosság Berettyóújfaluban. Bihar Népe, 2. (1922), 16. 1922. május 18. 1.

Központi Értesítő 1912.

Központi Értesítő, 37. (1912/1), 16. 1912. február 25. 414.

Központi Értesítő 1924.

Központi Értesítő, 49. (1924), 1. félév 14. 1924. április 3. 537

Küldöttségünk 1922.

Küldöttségünk Budapesten. Bihar Népe, 2. (1922), 17. 1922. április 20. 1.

Lássuk 1922.

Lássuk csak ki is az a Szilágyi Lajos? Bihari Újság, 3. (1922), 19. 1922. május 11. 1–2.

Lelkiismeretlen 1922.

Lelkiismeretlen gonoszság. Bihari Újság, 3. (1922), 9. 1922. március 2. 2.

Magunkról 1923.

Magunkról. Bihar Népe, 3. (1923), 1. 1923. január 18. 1

Magyarország 1922.

Hogyan győzött Szilágyi Lajos? Magyarország, 29. (1922), 121. 1922. május 30. 4.

Mayer 1922.

Mayer János miniszter Görgey József és Berky Gyula kerületében. Bihar Népe, 2. (1922), 24. 1922. május 21. 3.

Megfigyelés 1922.

Aki engem megfigyeltet. Bihari Újság, 3. (1922), 13. 1922. március 30. 1.

Milliók 1922.

Milliókat költöttek el. Bihari Újság, 3. (1922), 22. 1922. június 1. 3.

Ministerelnök 1922.

Ministerelnök Újfaluban. Bihari Újság, 3. (1922), 19. 1922. május 11. 1.

Miskolczi Napló 1922.

Miskolczi Napló, 22. (1922), 119. 1922. május 27. 1.

Mozgalmak 1922.

Választási mozgalmak. Bihar Népe, 2. (1922), 11. 1922. március 16. 2.

Munkás 1922.

A jogvédő liga tiltakozása a belügyminiszteri titkos rendelet ellen. Munkás, 2. (1922), 70. 1922. március 25. 2.

Nagyatádi 1922.

Nagyatádi Szabó István nyílt levele. Bihar Népe, 2. (1922), 17. 1922. április 20. 1–2.

Népgyűlések 1922.

Betiltott népgyűlések. Bihari Újság, 3. (1922), 19. 1922. május 11. 1.

Nyílttér 1922.

Nyílttér. Nyilatkozat. Bihar Népe, 2. (1922), 48. 1922. október 2. 3.

Nyomdász-évkönyv 1923.

Nyomdász-évkönyv és úti kalauz 1920–1923, 22–23. (1923) 78.

Olvasóinkhoz 1922.

Olvasóinkhoz! Bihar Népe, 2. (1922), 49. 1922. november 2. 1.

Passzivitás 1922.

Ujból kísért a passzivitás gondolata. Világ, 13. (1922), 81. 1922. április 8. 1.

Plakát 1922.

Plakát a nemzethez. Bihari Újság, 3. (1922), 11. 1922. március 16.

Plakátok tengere 1922.

Plakátok tengere. Bihari Újság, 3. (1922), 16. 1922. április 26. 2.

Politika 1922.

A politika eseményei Berettyóújfaluban. Bihari Újság, 3. (1922), 21.
1922. május 25. 3.

Programbeszéd 1922.

Görgey programbeszéde Berettyóújfaluban. Bihar Népe, 2. (1922), 26.
1922. május 28. 1.

Reggeli Hírlap 1922.

A kormány taktikája akadályozza az ellenzéki agitációt. Reggeli Hírlap, 31.
(1922), 54. 1922. március 7. 2.

Sáfárkodás 1922.

Szilágyi Lajos sáfárkodása. Bihar Népe, 2. (1922), 23. 1922. május 18. 2–3.

Sárga rózsa 1922.

Sárga rózsa. Világ, 13. (1922), 126. 1922. június 4. 5.

Szalmaszál 1922.

A szalmaszál után kapkodnak. Bihari Újság, 3. (1922), 14. 1922. április 6. 3.

Szilágyi körútja 1922.

Dr Szilágyi Lajos körútja. Bihari Újság, 3. (1922), 21. 1922. május 25. 2.

Szózat 1922.

Az ál-martirok. Szózat, 4. (1922), 68. 1922. március 23. 4.

Uj Nemzedék 1922.

Három vagy öt lajstromos kerület lesz Budapesten. Uj Nemzedék, 4. (1922), 54.
1922. március 7. 2.

Utolsó hét 1922.

Az utolsó hét eseményei. Bihari Újság, 3. (1922), 21. 1922. május 25. 2.

Utolsó szó 1922.

Utolsó szó a választás előtt. Bihari Újság, 3. (1922), 21. 1922. május 25. 1.

Választási 1922.

Választási mozgalmak. Világ, 13. (1922), 52. 1922. március 4. 2.

Választások 1922.

A képviselő választások. Bihar Népe, 2. (1922), 28. 1922. június 8. 1.

Választóinak 1922.

Biharvármegye választóinak. Bihar Népe, 2. (1922), 17. 1922. április 20. 2.

Választókerületek 1922.

A választókerületek új beosztása. Bihari Újság, 3. (1922), 10. 1922. március 9. 1.

Vigyázzunk 1922.

Vigyázzunk a pártunk közé furakodó idegenekre. Bihari Újság, 3. (1922), 21.
1922. május 25. 2.

Záróbeszéd 1922.

Dr Szilágyi Lajos záróbeszéde Újfaluban. Bihari Újság, 3. (1922), 21.
1922. május 25. 3.

Zászló 1922.

A Keresztény-Keresztyén Kisgazda, Földmíves és Polgári párt zászlóbontása
Csonka Biharme gyében. Bihar Népe 2. (1922), 20. 1922. május 7. 1–2.

Zászlóbontás 1922.

Zászlóbontás. Bihar Népe, 2. (1922), 9. 1922. március 2. 2.

Addendum to the history of press and elections of Berettyóújfalu – The 1922 Berettyóújfalu election

The study presents the 1922 election events of the Berettyóújfalu constituency, and highlights press as a means of persuading voters. Both newspapers of Berettyóújfalu, “Bihari Újság” and “Bihar Népe” were committed to a candidate. The candidates were Lajos Szilágyi representing the local opposition and József Görgey from the governing party; the contest for the office was followed even by the national press during the campaign. There were several violations across the country during the 1922 election due to the reintroduction of open voting, and also the government made inequalities possible at the administrative level. Constituencies were changed by an order resulting that one settlement was excluded from the Berettyóújfalu constituency compared to the 1920 election.

Seres István

Véres leszámolás Békésen –

Újabb források a Balogh Tógyer-féle betyárbanda történetéhez

A betyár- és pandúrvilág mindig is központi szerepet játszott a hazai és a nemzetközi népköltészetben egyaránt. A betyárokról fennmaradt népmondák többnyire furfangos lólopások vagy éppen legendás megmenekülések történetét örökítik meg, a közkedvelt és széleskörben elterjedt népdalok, balladák viszont leginkább a betyár elfogását, sanyarú börtönbüntetését éneklik meg.

Ugyanakkor viszonylag ritkák a két fél fegyveres összecsapásairól szóló híradások, s ami különösen érdekes: még az egykori jelentések, nyomozati és bírósági akták is csak szűkszavúan vallanak ilyen esetekről. Az alkalmak többségében a rend őrei kerültek ki győztesen, viszont nem egy olyan esetet is ismerünk, amikor éppen az üldözöttek arattak „győzelmet” az őket elfogni szándékozó pandúrokon vagy katonákon. Ezek egyike éppen városunkban, Békésen következett be, s ma már szinte a legapróbb részletekig ismerjük az ominózus történetet.

Az alábbi adatok viszont a bihari-békési Balogh Tógyer-féle betyárbandáról szólnak, magyar és román betyárokról. 2014-ben jelent meg a kismonográfiám románul az Izvorul sorozatban.¹ A tanulmány románul van, de a források eredetiben, magyarul vannak közölve. Azóta viszont beható kutatásokat végeztem Gyula, Békés, Mezőberény, Nyíregyháza, Szarvas városok levéltáraiban, és sok új adat került elő. A kötetet természetesen szeretném magyarul is megjelentetni. Jelen tanulmányomban és forrásközleményemben a friss forrásokat mutatom be rövid előtanulmánnyal.

Balogh Tógyer stílusos betyár volt, körvadászokat rendezett, a Gulyori csárdában húzatta a cigányokkal, mulattak, gúlába voltak rakva a fegyverek, és odakint őrt álltak a betyárok. Nem átalotta Belliczay József gyulai földesúr boroshordóit

¹ Seres 2014.

is lepakoltatni a csárda előtt, és elismervényt írt, hogy annak idején törleszti a tartozást! Állítólag Rózsa Sándorral is jó kapcsolatot ápolt. 1849. október 12-én két társával, a gyulai Jovucó Iliával és a békési Varga Pistával megtámadták a kondorosi csárdát, és kiraboltak négy átutazó dúsgazdag Mózes-hitű vállalkozót. Ezután két vármegye (Bihar és Békés) pandúrjai császári serezekkel üldözték őket.² 1849 októbere végén Kálló József gyulai csendbiztos hírt kapott, hogy a betyárok Békésen tartózkodnak, Varga Pista házában. 30-án, éjfél tájban bekerítették a házat, és nagy lövöldözés tört ki. A betyárok agyonlőtték két gyulai pandúrt, és súlyosan megsebesítették a csendbiztos. Ezután gyakorlatilag mezítenül, szűrt, gúnyát, fegyvereket hátrahagyva elmenekültek gyalog a békési Rosszerdő felé. Ott két ismerősük vette őket pártfogásba, és átvitték őket Méhkerékre. Tógyert és Pistát ott fogták el, miközben Tógyert arcon lőtték. Ilia az édesapja gyulai tanyájára menekült, ott kerítették be. Mivel nem akarta megadni magát, rágyújtották a tanyát, s kénytelen volt kiugrani. Mindhármukat rövid úton kivégezték, de sok rokonukat, barátjukat Nagyváradra hurcolták. Varga Pista egész családját Gyulára vitték a pandúrok a véres lövöldözés után. A történet érdekessége, hogy a néphagyomány szerint a békési Rosszerdőn tanyáztak a betyárok, és ott ültették a legendás Betyárfákat is. Békés városa nagyon megszenvedte az esetet, mert az ártatlan és ijedt lakosságot vádolták meg, hogy nem segítettek a pandúroknak, és a városnak kellett elégtételt fizetni a két halott pandúr családjának.

Forrásközlés

MNL BÉML V.204.a 2. k.

1.

59. Fő Szolga Bírói jegyzőkönyv 157. szám alatt megküldetik azon rablók leírása, melyek folyó hó 12-én éjjeli 11. óra tájban N.]Kondoroson Englander Ármin és Ephstein nevű 2 testvéreket kirabolták, közöltetik egyszersmind az elrabolt holmik leírása.

² Megírtam a történetüket, de közben sok új adat is előkerült. Békés város levéltára sokat vándorolt, a szabadságharc-korabeli anyag nincs is nálunk, és utólag vettem észre, hogy a tanácsülési jegyzőkönyvek mennyi anyagot tartalmaznak.

[Döntés:]

Mind a' rablók, mind az elvesztett holmik leírása szükséges tudás, kutatás, és a találandókról való jelentéstétel végett közhírré teendő.

2.

1849. október 30.

87. Balog Tógyer és haramia társainak mai éjféli 12. óra tájban való elfogatását Megyei Csend Biztos Kálló József megkísértve, s a' városban eső tartózkodási helyüket körül vétetve s minek utána Kálló csend Biztos mellén megsebesített két persecutor pedig agyonlövetett, a' fegyvertelen félénk nép kevés munkásságot fejtve ki, a' haramiák elfogatása körül azok megszöktek, lovukat, szűröket, töltött pisztoljaikat magok után hagyván, - s erre vonatkozólag az hír közöltetik, miszerint hárman, ú. m. kettő nadrágba, egy lábravalóban mentek gyalog Rosszerdő felé.

[Döntés:]

A' szerencsétlen esemény nagy lármájára a' tanács összeülvén, elhatározta fő Szolga Bíró Urat a dolog mibenlétéről a' kellő intézkedések megtétele végett, és valamint maga circáló embereket küld széjjel a' határba – úgy a' szerencsétlenség Doboz helységet kellő figyelem végett oly kéréssel szólítja fel, hogy Sarkadot e' szerencsétlenségről rögtön értesítse.

3.

88. Fő Szolga Bíró Úr mai napon 247. szám alatt kelt rendeletében a' szerencsétlen eset következtében a' jegyzőkönyv 87. szám alatt határozat szerinti jelentést vévén meghagyja miszerint az előjáróság a' rablók tartózkodási helyének kipuhatólása körül éber figyelemmel legyen – és a' haramiák által elhagyott nyergek, lovak, fegyverek, szűrök, szóval minden eszköz a' kirendelt katonaság kíséretében Gyulára küldessék. – Varga Istvánnak neje és minden, a' háznál volt személy ugyantsak a' fentebbi alkalommal kihalgatás végett Gyulára kísértessék. – Egyszermind rendeli, hogy a' még be nem küldött bitang lovak Gyulára küldessenek.

[Döntés:]

Fő Szolga Bíró Úrnak felolvasott rendelete pontosan teljesítendő.

4.

89. Ugyan onnan közöltetik, miszerint az előbbeni célból Békésre szállított egy kápláralja³ katonaság legfeljebb 4 házhoz szállásoltassék el, s ½ font hús és egy meszely borral fejenként láttassék el.

[Döntés:]

Az érkezett egy kápláralja katonaság a' mennyire lehet, négyével szállásolandók el, mindenik katona részére a' ki adott rendelet szerint ½ font hús és egy meszely bor kiszolgáltatandó.

5.

91. Az éppen most érkezett tudósítás szerint Balog Tógyer haramia és társai Békésről Rosszerdőre mentek Vékony Varga Istvánhoz, s ennek szomszédságában lakó Csarnai Gergely által vitették el magokat Keresztúrra.⁴

[Döntés:]

Fő Szolga Bíró Kis Antal Úrnak a' nevezetes haramiák el- és hova távozása iránt jelentés teendő.

Október 31.

6.

92. [...] Olvastatott Doboz helység előljáróinak october 30-ról kelt abbéli tudósításuk, miként Balog Tógyer haramia Méhkeréken elfogatott és arcza keresztül van löve, kit társával rosszerdei kocsis szállított Méhkerékre.

[Döntés:]

Balog Tógyer elfogatása tárgyában kelt Doboz helység előljáróinak tudósító levelük fő Szolga Bíró Úrnak azonnal megküldendő.

³ Kápláralja: tíz katona.

⁴ Sarkadkeresztúr.

Mindezek Békés város jegyzőkönyvéből kerültek elő. Most pedig következzen néhány mezőberényi irat a Balogh-banda tevékenységéről! Ezek szerint a mezőberényi gulyásbojtárok kapcsolatban álltak a betyárokkal. Nagy Lajos nagy-szalontai esküdtnak két levele is megtalálható a mezőberényi városi levéltárban, melyben a bojtárok kiadására szólítja fel Békésről a város vezetőségét.

1.

Nagy Lajos szalontai járási esküdt levele a mezőberényi elöljárókhöz

Békés, 1849. december 1.

MNL BÉML V.326. B. d. 46.

59/649.

M. Berény Város Elöljáróinak.

Berényi gujás bojtárt, ki folyó év június havába rabló Balog Tógyerrel cimboráskodott, ki a berényi marhákkal volt barmon, rendeltessék elibem, Gyula város házához folyó év december 2-ik napja délelőtti 11 órára. Azon esetbe, ha ne talán meghalt volna, a meghalálózásról bizonyítványt, a kiírt időre, Gyulára küldjék meg, ha pedig él, vagy ha többen volnának gujás bojtárok, okvetetlen rendeltessék eleibem. Eljárásokról hozzám jelentéseket Gyulára folyó év december 2-ik napja délelőtti 11 órára megküldjék. Kelt Békésen, december 1° 1849.

Nagy Lajos

N. Várad kerületi szalontai

járásbeli esküdt

[*Külső címzés:*] N. Várad kerületi szalontai járásbeli esküdt, Nagy Lajostól M. Berény városa Elöljáróinak.

Hivatalból, sürgős tárgyban, M. Berényben. (*Gyűrnűspecst*)

2.

Nagy Lajos szalontai járási esküdt levele a mezőberényi előjárókhhoz
Békés, 1849. december 2.

MNL BÉML V.326. B. d. 46.

62/849.

M. Berény helysége⁵ Elöljáróinak.

Az 1846ik évtől kezdve, mind azon gujtás bojtárokat, kik a berényi marhát barmon őrzötték, okvetetlen rendeltessék elibem Sarkadra, folyó 1849-ik év december 3-ik napja reggeli 9 órára Sarkadra. Ha netalán azon bojtárok közzül valamelyik meghalt volna, annak meghalálózásáról bizonyítványát küldjék hozzám a kiírt időre. Egyébiránt eljárásokról mindenesetre hozzám jelentést tegyenek december 3-ik napjára, Sarkadra. Kelt Békésen, december 2-án 1849.

Nagy Lajos

N. Váradi kerületi szalontai járásbeli esküdt

[*Külső címzés:*] N. Váradi kerületi szalontai járásbeli esküdt, Nagy Lajostól M. Berény helysége⁶ Elöljáróinak.

Hivatalból, igen sürgős tárgyba, M. Berényben. (Gyűrnűspecst)

⁵ Áthúzott „város”.

⁶ Áthúzott „város”.

Források és irodalom

Kézírtos források

**Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula – Békés
(MNL BÉML)**

V.204.a Békés Mezőváros iratai, önkormányzati iratok, tanácsülési jegyzőkönyvek

V.326. B. d. Mezőberény nagyközség iratai, külön kezelt iratok

Szakirodalom

Seres 2014.

Seres István: Balog Tógyer – Surse documentare despre istoria lumii haiducilor români din jurul oraşului Giula. (Redactor: Emilia Martin.) Giula, 2014. (Izvorul – Revistă de etnografie și folclor, Nr. 35.)

Bloody showdown in Békés

After the Surrender at Világos former soldiers of the Hungarian Army mass escaped from the compulsory conscription. Actually we consider the period between 1849 and 1853 the flourishing of the Hungarian outlaw world. The most famous outlaws of the Southern Great Plain were Tógyer Balogh, “Bálint Orbán, Pista Fábián and Miska Kis Víg, apart from the well-known Sándor Rózsa. Tógyer Balogh was a really stylish bandit, the leader of a gang of Romanians and Hungarians who wandered around the border of Bihar and Békés counties. This was previously published in Romanian in the ethnographic journal *Izvorul* (Balog Tógyer – Surse documentare despre istoria lumii haiducilor români din jurul oraşului Giula. *Izvorul – Revistă de etnografie și folclor*, Nr. 35. (Redactor: Emilia Martin.) Giula, 2014.) In this study we update our knowledge with new information revealed from the archives of Békés and Mezőberény.

Bakó Endre

Levelék Debreczeni Istvánhoz

Ez a néhány levél, amit dr. Debreczeni Pál berettyóújfalui szemészfőorvostól kaptam xeroxmásolatban, érthetőbbé válik, ha vázlatosan ismertetem édesapja, Debreczeni István életútját.

Nagyszalontán született 1887. május 17-én. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd a debreceni Református Kollégiumban folytatta. Debrecenben teológiai tanulmányokat folytatott, végzés után Széll Kálmánnak, Arany János vejének hívására Szalontára ment segédlelkésznek. Itt 1925-ig végzett lelkészi szolgálatot, emellett az Arany János Emlékegyesület titkára. Később Szatmáron választották meg, ott a Kölcsey Kör elnöki tisztségét is betöltötte, közben a nagykőrösi Arany János Társaság is tagjává választotta. 1936-tól 1959-ig a temesvári református gyülekezet lelkésze volt. Már fiatal korától fogva írt irodalmi cikkeket, leginkább értékes életrajzi dolgozatokat Arany Jánosról.

Időközben kitűnő filológussá képezte magát. 1913-ban megírta az Arany Emlékegyesület (1882–1912) történetét, elkészítette a Múzeum katalógusát. 1936-ban Arany János lelki világa címmel nagy érdeklődést kiváltó tanulmányt írt. Irodalmi munkásságát egy remek könyvvel koronázta meg. Az Arany János hétköznapi c. könyvét 1961-ben rendezte sajtó alá még Temesváron, 1968-ban adta ki a Gondolat Kiadó Budapesten. Az előszóban írja: „Két éven át harmadik és negyedik osztályos gimnazista koromban, minden vasárnap ott őrködtem a Múzeum akkori őre, Király József tanárom mellett, s egyre közelebb kerültem Aranyhoz. Megismerkedtem vele. Még jobban, mikor életem derekán átrendeztem az egész Múzeumot, és megírtam első rendszeres katalógusát. A múzeum minden emléktárgya, kézírata megfordult kezemben. Én olvastam végig – tudomásom szerint – először sógorához írott leveleit, melyeknek jó része mindaddig

ismeretlen az irodalomtörténet előtt. Mindezekből beleláttam életébe, lelkébe és valósággal személyes ismerősömnek éreztem – nem a nagy költőt – hanem az egyszerű embert. Családilag is közel jutottam hozzá. Anyám sokszor emlegette, hogy apja, tehát anyai nagyapám, mint szegény árva fiú a még félig diák, félig tanító Arany Jánosnak mendikánsa, szolgálója volt a szalontai gimnáziumban. Apámtól megtudtam, hogy Debreczeni János csizmadia céhmester, akitől Arany szalontai házáat vette a piactéren, nagyapám testvére volt. Jól ismertem Arany Sára néniének unokáját, Jámbor Mihályt és bizalmas viszonyba jutottam vejevel, Széll Kálmán szalontai református lelkésszel, aki elmondta Arany Juliska halálának történetét. Ott voltam a szertartáson, mikor Juliska hamvait a szalontai régi bezárt temetőből az új temetőbe szállították. A hamvak áthelyezése Juliska unokatestvére, özv. Ercsey Ernőné és leánya, valamint Arany László özvegye: Voinovich Gézáné akaratából a nyilvánosság teljes kizárásával ment végbe, mert szerintük ez egyezett meg a költő gondolkodásával. Csak engem hívtak meg hitvesemmel együtt, és kérésükre az utolsó búcsút én formáztam szavakba 1925. március 2-án, a költő születése napján. Mindezek alapján kötelességemnek tartottam, hogy tovább adjam mindazt, amit megtudtam Aranyról, az emberről.”¹

Debreczeni István 1965. április 6-án áttelepült Magyarországra, s fiánál lakott Berettyóújfaluban, egészen 1973. január 8-án bekövetkezett haláláig. Levelezésének sorsáról nincs tudomásom.

Az alább következő Tabéry- és Berde-levelek egy különleges irodalmi kezdeményezés dokumentumaihoz járulnak hozzá. Az Erdélyi Szépmíves Céh az évek folyamán óvatosabbá és üzletiesebbé vált, a hivatalos konfliktusokat elkerülendő, tartózkodott az olyan könyvek kiadásától, amelyek a romániai magyar kisebbség valóságos helyzetével foglalkoztak, s inkább a történelmi regényeknek adott zöld utat. Nem volt hajlandó például kiadni Berde Mária „Szentségvívők” c. regényét. Erre 1933-ban az erdélyi írók egy csoportja: Berde Mária, Szombati Szabó István, Olasz Lajos, Bárd Oszkár, Károly Sándor, Molter Károly és Tabéry Géza kivált a céhből és megalapította az Erdélyi Magyar Írói Rendet, az EMIR-t, amely a

¹ Tabéry 1970. 301, 314.

„vallani és vállalni” jelszó jegyében törekedett a magyar kisebbség problémáinak megszólaltatására. Négy könyvet adott ki, azután fúzióra lépett a magyarországi „Nyugat” kiadóval. Minthogy azonban a román állam a közös kiadású könyveket nem engedte Romániában terjeszteni, az EMIR, – Tabéry Géza szavaival – „bevonta vitorláit”. Az EMIR történetét egyébként Tabéry Géza röviden megírta Két kor küszöbén című könyvében (Egy romantikus irodalmi csoportosulás) ezért a bővebb ismertetést mellőzöm.

Forrásközlés

Móricz Zsigmond levele Debreczeni Istvánnak.
Budapest, 1932. október 10.

Mélyen tisztelt Uram!

Örömmel vettem levelét, csak azon csodálkozom szerfelett, hogy az én levelemet nem tetszett annak idején megkapni. Én engedélyt kértem tanulmányának a közlésére, s mikor az megjelent, tiszteletpéldányt küldtem belőle, egyik esetben sem kaptam választ. Most abból a számból, melyben a dolgozat megjelent, egy-idejűleg 2 példányt postára teszek. Nekem ez az Arany-arckép nagyon ízlett és hasonlókát szívesen vennék a Nyugatba. Kérem azért, legyen szíves elküldeni a felajánlott munkákat, én azokat rögtön elolvasom, és megírom, mit lehet velük csinálni.²

Maradok meleg baráti üdvözzellet:

Móricz Zsigmond.

² Debreczeni István hiteles dokumentumok alapján Arany János mindennapi ügyes-bajos dolgait írta meg: kinek tartozott, hogy vett házat, hogyan kupeckedett, mit csinált írói díjaival, mit evett, mennyit ivott, milyen ruhákat viselt stb. A realista, valóság iránt fogékony Móricznak ezek az írások nagyon tetszettek, jobban, mint az Aranyról szóló tudományos értekezések. A levél a „Nyugat” céges papírján írógéppel íródott.

A Nyugat Kiadóhivatal levele Debreczeni Istvánnak.
Budapest, 1932. október 22.

Igen tisztelt Uram!

Móricz Zsigmond szerkesztő úr értesíti, hogy kézirateit megkapta, rövidesen válaszolni fog rá. Mi annak idején a jelzett Nyugat-számokat postára adtuk, most, hogy az elveszett, nem merjük újra útnak indítani. Talán még odaérnek, csak feltartóztatták.³

Kiváló tisztelettel:

olvashatatlan aláírás

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Nagyvárad, 1934. augusztus 28.
(Autográf, boríték nélkül)

Kedves Barátom!

E levellemmel egyidejűleg megint szemtelenkedem nálad egy paksaméta könyvvel. Ma adtam fel címedre az Erdélyi Magyar Írói Rend második kiadványát azoknak a kedves szatmári előfizetőknek a számára, akiket a tél folyamán te voltál szíves összetoborozni. A csomagban, ami címedre megy, a könyvek borítékozva vannak, és mindegyik megcímezve. Ezenkívül idemellékelve is küldök egy előfizetői listát, hogy megkönnyítsem kedves fáradozásodat. Az a kérésünk hozzád, hogy légy szíves a könyveket a szatmári előfizetőkhez egy megbízható ügyes emberrel kézbesíttetni, s tőlük az emberrel kötetenként száz leit beinkasszálni. Az embernek, aki az inkasszóval bíbelődik, légy szíves minden inkasszált 100 lei után az Írói Rend részéről 10 lei jutalékot adni, az egybegyűlt összeget pedig,

³ A levél ugyancsak a „Nyugat” céges papírján íródott írógéppel, s bizonyíték a Móricz Zsigmond és Debreczeni István között kialakult munkakapcsolatra. Kiderül belőle az is, hogy Magyarország és Románia között nem volt megbízható a levélkézbesítés.

természetesen a 10 leiek levonásával és postaköltséged levonásával légy kegyes címemre beküldeni. Jó volna, ha most elseje körül, amikor az embereknek pénzük van, ejtenéd meg az inkasszót. A te címre menő könyv árát ne küldd be, az tiszteletpéldány. Arról van ezen kívül szó, hogy szeretnénk az EMIR kiadásában szegény jó író társunk, Szombati Szabó István⁴ postumus írásait is kiadni, amely könyv kiadására vonatkozólag én már érintkezésbe léptem részint az özvegyével, részint a királyhágómelléki egyházkerülettel oly értelemben, hogy mi a könyvet januárban hoznánk ki, minden tiszta jövedelme az elhunyt családját illetné, de minimálisan biztosítanánk neki a könyv után 15 000 leit. A könyv példányszámát, expedíciós és nyomtatási költségeit az egyházkerület vagy az özvegy megbízottjával kontrolláltatnánk.

Tudom, hogy te Szombatinak jó barátja voltál. Én most ősszel lemegyek Lugosra, elkérem Szombatinétól szegény Pista összes adatait. A könyvhöz szeretnék egy életrajzi előszót írni, azonkívül szeretném, ha még vagy nyolc-tíz nyomtatott oldalnyi tanulmány örökítené meg Pista költői, emberi, lelkészi alakját. Igen megtisztelnél, ha volnál olyan szíves ezt az utóbbi munkát a könyvhöz Te elvállalni. Ezzel tartoznánk is az emlékének. Kérlek, írd meg, számíthatok-e közreműködésedre e tanulmány megírása erejéig?

A most címre küldött Emír-könyv az én „Októberi emberek” című regényem. Program szerint Berde Szentségvivőkjének kellett volna jönnie, de részben technikai akadályok, részint Berde közbejött súlyos betegsége miatt az ő könyve eltolódott karácsony előttre, s így ezt az én könyvemmet kellett és lehetett csak kihozni most.

Ne haragudj, hogy ilyen sokat untatlak, e hosszas levéllel. Feleséged ő- nagyságának kérlek, add át tiszteletteljes kézcsókomat.

Téged igaz tisztelettel és szeretettel üdvözöllek:

Tabéry Géza

⁴ Szombati Szabó István 1887-ben született Debrecenben, 1934. július 3-án halt meg Lugoson, ahol református lelkész volt. Egy ideig nagyon népszerű költő volt. Barátai szorgalmazták válogatott verseinek kötetbe való rendezését. A könyv 1935-ben látott napvilágot Hazajáró lélek címen.

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
[Nagyvárad], 1934. október 20.

(Autográf, boríték nélkül, a Nagyvárad Újságíró Klub céges papírján,
Oradea, Piata Regina Maria 4 - Str. Rimanóczy 10.)

Egy kicsit megkéstem az ígéretem teljesítésével, hogy tudniillik szegény Szombati Szabó Pista összeállított életrajzi adatait neked elküldjem. Sok dolgom volt, többek között Lúguson is jártam, ahol emlékbeszédet kellett tartanom (a Magyar Párt megfestette és a gyászünnepség keretében leplezték le Pista arcképét a Magyar Házban.) Október elejére ígért bevezető életrajzomat így csak most küldhetem. A mellékelt gépírásos életrajz, illetve bevezetés a kötethez első konceptus ugyan, amin stilisztikai változtatásokat (ugyan) eszközölök még, de többet már nem mondok Szombatiról. Légy szíves, nézd át ezt az írást abból a megbeszéltszempontról, hogy ketten ugyanazt ne írjuk, azon kívül aztán írd Pistáról úgy, ahogy legjobban esik lelkednek.

A Te emlékezésedet elég lesz, ha december 1-re elküldöd hozzám, viszont akkorára biztosan számítok rá, mert az egész kéziratot akkor nyomdába kell adnunk.

Légy szíves, azon kívül az „Októberi emberek” előfizetőitől a beinkasszált pénzeket a 10%-os levonással lehetőleg nemsokára elküldeni, mert mostanában a pénzre szükségünk volna a további költségek fedezésére. Ne haragudj, kérlek a molesztálásért, valamint azért a kérdésemért sem, hogy nem esnék-e terhedre, ha a Kölcsey Egyesületben Szombati Szabóról egy fél órás előadást tartanék az ősz folyamán? Tavaly ugyanis 2 előadást ígértünk előfizetőinknek s eggyel még adósok vagyunk. Ez a szomorú alkalom volna most legmegfelelőbb a II-ik előadásra. Nagybányán hasonló estélyt november 24-én tartunk valószínűleg.

A Nagyságos Asszonynak kezét csókolom, Téged igaz barátsággal és tisztelettel üdvözöl:

Tabéry Géza.

U. i.: Balogh Pista ott van-e már nálatok?

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Nagyvárad, 1934. november 25.

Kedves Barátom!

Megkaptam november 22-ről kelt szíves soraidat és köszönettel értesítelek arról is, hogy az előzőleg elküldött kétezeregyszáz leit az „Októberi emberek” előfizetési összegeként kézhez kaptam. A pénzküldemény kézhezvételét azonnal nyugtázni és köszönni akartam, de a szelvényen jelezted, hogy részletesen írsz, s úgy gondoltam, hogy majd leveled érkezése után írok Neked. Szombati Szabó István kötetét most készítjük elő. Tudom, hogy a dolgod rendkívül sok, mégis kérek, légy szíves szentelj rá időt, hogy a megbeszélrt írást a kötet számára mielőbb elkészítsed. Miután a Szombati Szabó-kötetet megelőzőleg még Berde Mária regénye jön, a december elsejei terminust legkésőbb karácsonyig még eltolhatjuk a számodra a Szombati Szabó-írásod beküldésére, de akkor okvetlenül szükséges lesz az írás, mert újév előtt legkésőbb nyomdába kell adnunk az anyagot. Nagyon rosszul esik nekem, hogy a december nyolcadiki szatmári estélyen legjobb akaratom, kedvem ellenére sem tudok részt venni. Ugyanis a nagybányai estély ügyében Ajtai Nagy Gábor már két héttel ezelőtt írt, kitolta az eredeti nagybányai terminust éppen december 8-ra. Akkor még nem tudva a Ti dátumoktokról, én elfogadtam dec. 8-át a nagybányai terminusnak és most ők eszerint készülnek. Egyébként bármikor, ha szükségetek van rám, készséggel megyek, csak jó előre tudassátok az időpontot. Ez idő szerint október nyolcadiktól eltekintve nem vagyok lekötve sehol sem, csak még dec. 2-re Nagyszalontán.

A Nagyságos Asszonynak kezét csókom, Téged szeretettel üdvözöl igaz híved és barátod:

Tabéry Géza.

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Nagyvárad, 1934. december 19.
(Autográf, boríték nélkül)

Kedves Jó Barátom!

A napokban Berde Máriaék feladták címedre az Írói Rend harmadik kiadványát, Berde „Szentségvivők” című 2 kötetes regényét. Légy kegyes majd a könyvet a szatmári előfizetőkhez eljuttatni, s a kézbesítésre a 10 %-ot visszatartani, s alkalomadtán majd az egybe gyűlt összeget megküldeni. Félreértések elkerülése végett is jelzem, hogy a Berde-regény mindkét kötetének együttes ára is csupán 100 (Egyszáz) lei. Ígért Szombati Szabó-írásodat nagyon várom, mert most már kezd körmünkre égni az idő. Légy szíves, küldjed sürgősen, bár tudom, hogy lelkesembernek éppen az ünnep nem ünnep, hanem fokozott munkálkodás, mégis kérek, amilyen gyorsan csak tudod, tedd postára az írást. Kb. 10 nappal ezelőtt Nagybányáról átutazóban volt egy jó óra időm ugyan Szatmáron, de nem tudtam bebemenni Hozzád. Pirklerrel beszéltem csak és üzentem Neked.

Kellemes, boldog ünnepeket kívánok Neked családdal együtt és igaz tisztelettel, szeretettel üdvözöllek:

Tabéry Géza

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Hely és dátum nélkül.
(Autográf, boríték nélkül)

Kedves Jó Barátom!

Hálás köszönettel nyugtázom úgy a Berde-könyv után megküldött 2000 (Kettőezer) leinek, mind a Szombati Szabó-kötethez küldött nagyon szép írásodnak kézhez vételét. Az előszó még idejében érkezett, úgyhogy azt természetesen hozzuk a könyvben, valamint azt a szalontai verset is, amit mellékelteél. Nagyon meghatott az a buzgóságod, hogy szegény Pista könyvéből oly szép számmal

vállaltad magadra az elhelyezést. Eddig az Egyházkerülethez kétszázkilencven előjegyzés érkezett be (beleértve a te külön előjegyzésedet is, úgyhogy most már elég optimisztikusan nézek a kötet anyagi sorsa elé. Az Erdélyen túli könyvplaszírozás érdekében én írtam még december elején Balthazar püspöknek, akitől az a válasz jött, hogy ők szívesen 'hívják fel a figyelmet' a könyvre megjelenés után, de közvetlen elhelyezésre nem vállalkoznak. Ravasz László valamivel melegebben válaszolt Berdének. A könyvforgalom ismeretében mi úgy gondoltuk tehát, hogy hogy vagy száz-százötven kötettel nyomatunk többet a normális plusz, a már lejegyzett példányszámnál. Nagyon rizikót nem mernék vállalni, tekintve, hogy a rizikó esetleges balsikere nem miránk, hanem az özvegyre ütne vissza.

Még egyszer nagyon köszönve sok szíves fáradozásodat, s jó egészséget kívánva úgy Neked, mint kedves családnak, marad igaz ragaszkodással és szeretettel őszinte híved és barátod:

Tabéry Géza

Berde Mária levele Debreczeni Istvánnak.
Hely nélkül, 1936. december 10.

Kedves Nagytiszteletű Uram!

Meghatott örömmel vettem tudomásul férjemtől, hogy a kerületi közgyűlés alkalmával neki az Emir ügyének további pártolását megígérni volt szíves. Ismerve, hogy mit jelentett számunkra az a jóindulat, melyet ügyünk iránt Szatmáron tanúsított, fel sem tudom becsülni ígéretének értékét. Először is kérem, fogadja legmelegebb köszönetemet velünk-érzése miatt. Küldjük tehát mindenekelőtt ezt a tiszteletpéldányt és küldünk hozzá néhány tájékoztató ívet, amely teljes felvilágosítást nyújt tevékenységünk mai stádiumáról. Úgy hisszük, hogy törekvésinknek oly előkelő szellemi fórumtól való elismertetése, mint a Nyugat Kiadó, megteszi hatását közönségünkre is. Temesvári ismerőseink közül felhívjuk szíves figyelmét arra a körülményre is, hogy a Magyar Párt egy lelkes tagja ott egy ideig dolgozott az Emir ügyében, és csak elfoglaltsága miatt nem vállalja tovább a

munkát, esetleg ő tud előfizető címeikkel szolgálni, neve: Árvay Rezső. Továbbá az evangélikus lelkésznek, Argaynak felesége, férjemnek régi jó ismerőse, és hát-ha vállalkozik, hogy saját egyháza körében beszervezi az előfizetőket.

Igen, kérem, induljon meg Temesvárt is abban az önzetlen irodalom-támogatásban, mely annyira fontos tényezője a nemzetmegtartás munkájának, lelkészeink egyik legszebb kötelességének és hivatásának. Kérem, fogadja meleg kézszorításomat és azt a kívánságomat, hogy új munkahelyén minden lépését áldás kísérje.⁵

Szíves üdvözzel:

Berde Mária.

Igaz tisztelettel üdvözli Róth Jenő

⁵ Az EMIR támogatása az Erdélyi Helikon ellenében nem volt népszerű gesztus, elkötelezettséget feltételezett. Az időközben Temesvárra került Debreczeni István református pap létére vállalta a kiadó támogatását, mindaddig, amíg az élt.

Források és irodalom

Kézírtos források

Bakó Endre magángyűjteménye, Debreczeni István levelei (másolatok)

Szakirodalom

Tabéry 1970.

Tabéry Géza. Két kor küszöbén: önéletírások. S. a. r., jegyz. Robotos Imre. Bukarest, 1970.

Letters to István Debreczeni

István Debreczeni (1887-1969) was a Reformed pastor serving for a period in Nagyszalonta, János Arany's hometown, and was also the keeper of the János Arany Museum. He maintained the catalogue of the museum, so each piece of the collection passed through his hands. That's why he had a thorough knowledge of all the everyday episodes of the great poet's life, and wrote articles in this topic for the journal "Nyugat", the editor Zsigmond Móricz was very pleased about. Two letters testify to this.

Later on István Debreczeni served in several Transylvanian towns, and made contacts with Transylvanian writers. When a few writers led by Géza Tabéry left the Transylvanian Fine Arts Guild (1933) and founded the Order of Hungarian Writers in Transylvania ("EMIR") the new, but short-lived publishing house was supported by István Debreczeni. This relationship was documented by 6 letters.

Bakó Endre

Fantázia, természetközelség, humor.

Vonások Bakó Ágnes, bihari mese- és ifjúsági író portréjához

A nyelvtudomány és a közvélemény azt tartja, hogy a közmondások, szólások évszázados bölcsességet, tehát igazságot tartalmaznak. Ez azonban nem zárja ki, hogy kivételek is akadnak. Fiatal koromban gyakran lehetett hallani: Andersen meghalt, nincs mese. Csakhogy ez nem igaz! A mese már az ókorban virágzó műfaj volt, s nemcsak Európában, hanem szerte a Földön. A mese örök és halhatatlan mindaddig, amíg gyermekek lesznek a világon. Bakó Ágnes egyik meséjéből például kiderül, hogy Munku Punku alakját még dédike találta ki, s most Nyulacsának (a kislány meseneve) mesél. (Nyulacska)

A mi irodalmunk is adott néhány nagy meseíró, felsorolás helyett talán elég, ha Benedek Elek, Móra Ferencet említjük, akik csak nyelvünk elszigeteltsége miatt nem tudtak világhírnévre szert tenni. Joggal mondja az író: „Ha valaki alaposan feltérképezné a mi szűkebb területünkön az utolsó huszonöt évben született műveket, nem egyet találna, amely rangban Saint-Exupery vagy Kästner munkáihoz mérhető.”¹ Az utóbbi évtizedekben Török Sándor, Bálint Ágnes, Kormos István, Csukás István, Lázár Ervin és többen mások – köztük Bakó Ágnes – alkotott önálló mesevilágot. Igaz, neki nincs olyan elhíresült alakja, mint Mazsola, Mirr-Murr vagy Süsü, a sárkány, de számos figurája él. Több meseantológiában együtt szerepelt a legnevesebb írókkal, Illyés Gyulával, Szabó Lőrincsel, Kányádi Sándorral, Mátyás Ivánnal stb. Könyvei iránt ma sem szűnik az érdeklődés, amint azt a nagy antikváriumok forgalma bizonyítja. Vidor Miklós állapította meg: „Aki ismeri Bakó Ágnes gyermektörténeteit, meseregényeit, a Misóka, a Nyulacska, a Csak a fele igaz, az Andi és a világ íróját úgy tartja számon, mint a nagyon kevesek egyikét, aki első megszólalásától valódi irodalmat teremtett

¹ M-y 1985. 7.

választott közönsége, a gyerekek számára, de a felnőtt olvasó is élvezettel feledezik könyveibe. Földidéz valamit, ami saját emlékként dereng vissza bennünk, és kimondja a titkos vágyakat, megálmodott kalandokat azok helyett, akiknek még nincs pontos szavuk rá. Különben is inkább kérdezni szeretnek, hogy eligazodjanak a jelenségek zűrzavarában, megértsék azt a rejtélyes szövevényt, amelynek közönségesen élet a neve. Belé csöppentek, fokról fokra bomlik ki előttük, a helyüket keresik benne.”²

Bakó Ágnes (Keömley Aurélné) író, műfordító a Bihar megyei Derecskén született 1926. március 7-én. Édesapja Bakó András csendőrtiszt, édesanyja Ertsey Mária, a téglási és nagyercsei Ertsey-család leszármazottja. Tizenegyen voltak testvérek. A debreceni római katolikus Svetits Intézetben érettségizett 1943-ban. 1943–44-ben az Iparművészeti Főiskolán tanult, de a háború miatt abba kellett hagynia tanulmányait. 1949-től az Út- és Vasútervező Vállalat (UVATERV) ügyviteli előadója volt. 1957-től a Kisdobos c. lapnál dolgozott. Ő maga is megerősíti egy interjúban, hogy tíz évig irodában dolgozott, de mit csinált 1945 és 1949 között? Erre most nem tudunk választ adni, de az alábbi újsághír alapján valószínűleg Debrecenben tartózkodott: „A Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége a Magyar-Szovjet Művelődési Társasággal közösen a városi zeneiskola hangversenytermében nívós irodalmi estet rendezett. (...) Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés című regényéből írt színdarab részletét adták elő sikeresen Kádár István, Bakó Ágnes, László István, Fülöp Sándor és Thuróczy György. (...) A műsor egyik kiemelkedő száma volt József Attila Külvárosi éj című verse, amelyet Bakó Ágnes szavalt hibátlanul. Ezután Móricz Zsigmond Ludas Matyi című színdarabjából adtak elő részleteket Nyíga Éva, Bakó Ágnes, Nagy Ferencné, Ádám Rózsi, Molnár Ilona, Bódi Sándor, Kádár Ilona, Fülöp Sándor...”³

1959-től szabadfoglalkozású gyermek- és ifjúsági író lett. Rádió- és tévéjátékot is írt; történetei, meséi a több mint húsz önálló könyvön kívül különböző antológiákban, verses képeskönyvekben láttak napvilágot, de lemezen is felcsendültek.

² Vidor 1986. 10.

³ Néplap 1948. 2.

Megjelent néhány műfordítása is német nyelvből.⁴ Tagja volt a Magyar Írók Szövetségének és a Magyar Köztársaság Művészeti Alapjának. Súlyos betegség következtében, 64 éves korában halt meg Budapesten, a Farkasréti temetőben nyugszik. Sírját a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság védetté nyilvánította.⁵

⁴ Kozák 2020.

⁵ Gyász hír 1990. 6.

Első önálló könyve, a Rebi baba 30 ezer példányban jött ki a nyomdából. A kiadó a regény műfajmegjelölést használja, de inkább illik rá a mesenovella, hiszen mindössze 38 oldal. Az Eszter nevű kislány a nagyapó által Galgamácsáról hozott Rebi babát elalvás előtt beszélni hallja. Már nem tudja mit beszélt, de nagyapónak tudnia kell. S valóban, az öreg öt fejezetben életre kelti Eszter játékpalcának lakóit, Rebi baba főszereplésével, a kényes hajás babával, a kedves, dörmögő Macival, az örökké pipázó Sünivel és az Elefánttal. A régi játékok kíváncsian és aggódva várják, mi lesz a sorsuk. De rövidesen megnyugodhatnak: Eszter minden játékát egyformán szereti, nem hagyja cserben őket az új karácsonyi játékok kedvéért. „Mert minden játék hasznavehetetlen gyerek nélkül. És amíg csak egy parányi fűrészpör, kóc vagy egyéb miegymás van benne, hasznára kíván lenni a gyermek-társadalomnak.” - mondja egy másik mesében a Tábornok (Misóka). A mesei tanulság nem hiányzik egyetlen más Bakó-darabból sem, egy-két kivételtől eltekintve a cselekményben elrejtve és nem didaktikus szájbarágással megjelenítve.

A Rebi baba sok mindent előrevetít Bakó Ágnes későbbi meseíró eszköztárából és módszeréből. Általában valami reális helyzetből indul ki, aztán jön a mesedimenzió, ami sokszor az álom, ritkábban a varázslat. (Csak a fele igaz) A Misókát egy felnőtt kezdi mesélni Dorkának „Nagyon tetszett, amit meséltél! Ne árul el, hogy nem úgy történt! Hiszen úgy is történhetett volna.” „Tücsinek mesélni nem egyszerű feladat. (...) összeráncolt homlokkal szigorúan figyel, mikor mondhatja végre: az nem úgy volt!” (Ha kalap - az más!; In: Tücsi nem hagyja magát) A kirándulás után vágyakozó Gabi elé könyvecske esik a polcra, s egy kislány ránevet a címlapról. „Szia! – mondta. – Andi vagyok. Most ne csodálkozz! Valaha én is eleven gyerek voltam, de találkoztam valakivel, aki mesét írt rólam, és most már mindig olyan maradok, mint abban a könyvben.” A mese végén a buszban: „Andi még egyszer ránevetett, aztán visszalépett a könyv címlapjára az összevissza fák közé, az összevissza tarkaságba.” Más helyen: „Van egy meseíró barátom. Sok mindenről beszélgettem vele. Megtudtam, hogy a mesékben mindent meg lehet írni. - Az igazat is? -kérdezi Gabi. - Főképpen azt.” (Gyere velem Mézeshegyre) Az üvegmadar így kezdődik: „Ez a mese a Kéktollú madárról szól,

amely sohasem volt s nem is lesz, csupán egyetlen mesében, ebben. Mert az én mesémben igenis volt egyszer egy Kéktollú madár, aki látni akarta a telet.” (Roskad a kormos hó)

A mesék egy része az író – a stilizált mesemondó – direkt előadásában folyik, személyes vonatkozásokkal átszőve: Mézeshegyen volt a kertje, unokahúgai Debrecenben éltek, Hajdúszoboszlón nagymamánál nyaraltak, az ő kutyája volt Piki: „Az én Pikim ízig-vérig tacsó. Csuda híres ősoktól származik, azonkívül mindenkit szeret, aki őt szereti... (Hát hol az a kutya...; In.: A zsákosember) Mindez beleolvad a mese öntörvényű belső világába, akárcsak a történelmi korszakra konkrétan vagy áttelesen utaló tények. A kislányokat apjuk Nigériába viszi. (Valaki mindig eltűnik) „Én a narancsot jobban szeretem, csakhogy azt ritkán lehet kapni.” (Szellebélelt karácsony) „A felnőttek többnyire csak a Népstadionban ugranak át ekkora távolságot”. Egy régi módi gázlámpa vaslapját még a múlt században forrasztottak oda. „Azóta tart! Nem úgy, mint manapság!... Mert ezek a mai gázlámpák? Na, tudod. Jobb, ha abbahagyjuk” (Egy régimódi gázlámpa; In.: Nyulacska)

Szembetűnő vonás, hogy legtöbb szereplője nevető, kacagó kislány: Eszter, Évi, Rita, Zsuzsi, Dorka, Andi stb. több darabban is feltűnik, olykor azonos, olykor más alakban. Persze vannak emlékezetes kisfiú „hősei” is, különösen Tücsi, a „kis ötéves rosszcson” vagy Berci (Csak a fele igaz) Az író jól ismeri a gyerekek életkori sajátosságait, egymás közötti kapcsolatuk érzelmi hullámzásait. A Mesélj rólam c. képeskönyv Zsoldos Vera kitűnő rajzaival az újszülött fejlődésének fontos állomásait rögzíti egyéves koráig. A Féltékenység című elbeszélés egy valóságos kis szerelmi háromszög finom rajza. (In.: A zsákos ember) Az új kistestvér okozhat gondot, ha a nagyobb háttérbe szorul. (Egy testvérral annyi baj van) A testvérek rendszerint különböző karakterek, az egyik szeret képzelődit játszani, olyankor Szuszuki, Királylány, tündér, a másik csak „igazit” játszik. Az egyik félénk, – megesik, hogy az idősebb – a másik nem. Tücsi kitalálja a láthatatlan Klementint, hogy ne kelljen főzeléket enni vagy a rosszaságot rá lehessen fogni. Évi ezen elképed. Ők mindig vetélkednek, de amikor Tücsi első alkalommal síel és sodródik a lejtőn, Évi aggódik érte. (Tücsi nem hagyja magát)

A különbözőségek, az átmeneti apróbb feszültségek ellenére a szeretet a testvéri kapocs. Az író olykor megemeli alakjai értelmi szintjét, szókincsük tartalmát. Például Rita 4 éves és már olvas, tudja, hogy a hetedik mindig mesebeli lény, a hét bűvös szám, egyedül otthon hagyják éjszakára játék karddal, (Valaki mindig eltűnik) Andi is feltűnően érett, de hát azért mese a mese, hogy ne ismerjen lehetlent (Andi és a világ).

A népmesei hagyományok jelen vannak motívumhálójában, többek között sok állat népesíti be az ő teremtett fiktív világát is. De ezek némelykor nem a megszokott jelképes tulajdonságokkal bírnak. Az Ajándékot mindenkinek rókája jószívű. „Mindig ugyanazt írják rólam (...) Ezért hát én minden mesében ravasz és falánk vagyok. Pedig csak olyan vagyok, amilyen valójában egy róka lehet. Enni meg ravaszkodni mindenkinek kell, aki ezen a világon él.” Ebben a mesében rokonszenves a pocok is, viszont a nyúl közömbös, önző. (In.: Nyulacska) A levelibéka jóindulatú „időjárásügymintéző”: mindenki kedvére akar tenni. (A levelibéka; In.: Aki nem hiszi, járjon utána) De emberszabású figurái sem mindig a megszokott pozitív vagy negatív jellemek: az ő Boszorkája vidám és jóindulatú, „Én mindig csak rút és vénséges vén legyek? S hozzá még gonosz is! Na, nem! Vége! Én kivontam magam a forgalomból.” (A boszorka; In: Nyulacska) Csi-csijka manó szigorú, viszont jószágos, aki képes a szeleburdi Katit szorgalomra, hűségre, barátságra hangolni. (Kati és a meselámpa) Nála az erdő nem kerek, hanem ötszögű. „De miért éppen ötszögű?” – kérdezi Gyalogosi. „Azért, mert olyan erdő egyetlen mesében sincsen. (...) Mert mindeddig csak kerek erdő van.” (Ne neved, felhő; (Nyulacska) A bánatos erdő máshol így panaszkodik: „Sehol egy óriás! Sehol egy törpe! Se boszorka nincs, se vándorlegény! Egy árva, eltévedt fiúcska sincsen! Ó, miféle erdő lehetek én?” A medve és a szellő megvizsgálja. (Mít álmodott a medve?)

Különleges aspektus Bakó Ágnes meséiben egyfajta – Berthold Brecht módszerére jellemző – elidegenítő mozzanat, amin azt értem, hogy néha megtöri a mesei dimenziót. „Andi nem mesebeli kislány, sőt nem is szeretne az lenni. Olyan élő és valódi, akárcsak én, és annak is akar látszani.” (Andi és a világ) Vagy: „Könnyű a mesebeli gyerekeknek! Azok csak mennek, mennek, mendegélnek,

aztán vagy akarják vagy nem csoda esik velük.” (Szélelbélelt karácsony) Ezek az elidegenítő fordulatok olykor a humor szférájába mennek át: „... a humor mindennél fontosabb az életben” – vallja Bakó Ágnes 13 éves diák „hőse” egy humoros történetben, mintegy igazolva Gábort, aki végül is felsül a kislány előtt „rágóművészetével”. (A rágó; In.: A zsákos ember) Már-már groteszk hatású a következő: „Egyet mondhatok! És az olyan igaz, ahogyan Vaddisznó a nevem: én egyetlen tudományos könyvben sem olvastam még semmiféle Szúró! A többiek töprengve néztek rá. Azt persze nem tudták, hogy a vaddisznó azt sem tudja, mi fán teremnek a tudományos könyvek. Azonkívül olvasni sem tud.” (Mese a Szúró!; In.: Nyulacska) A humor néha szóvicc formában jelentkezik: a hajasbaba fején vaj van. (Rebi baba), a béka úton ülő, (nem akarja áteresztetni a Balaton felé haladó társaságot) a Tábornok szerint a talicska jármű (Andy és a világ), a Vakond nem tud füllenteni, mert nincs füle (A fele sem igaz) stb. Mező Ferenc szerint Bakó Ágnes nem is humoros, hanem szatirikus meséket ír, sőt a groteszk sem idegen tőle, amit nem mindig tart szerencsésnek.⁶

Erős oldala az ismeretterjesztő mese, például Gyere velem Mézeshegyre, amelyben Andi bemutatja Gabinak Mézeshegy flóráját és faunáját. De még jobb példa erre a Gyere velem kertészkedni. Kubacska bácsi, a parki kertész biztatja a lányokat, Ritát és Zsuzsit, hogy csinálhatnak kiskertet akár az erkélyen is, majd oktatja őket, hogyan kell a virágokat ültetni, gondozni. A parki kertész ismeret egy sor virágot. Amilyen szakértelemmel és szemléletesen Bakó Ágnes leírja őket, az arról árulkodik, hogy akár ő is virágkertész lehetne, miközben a meseatmoszféra nem sérül. „Annak a felnőttnek, aki e kedves kis könyv segítségével kertészkedni tanítja a gyermeket, nincs szüksége semmi külön kertészeti tudásra, mert ami ehhez kell, az szervesen beépült Bakó Ágnes művébe. A felnőtt egyetlen dolga az, hogy kitartásból és felelősségtudatból kölcsönözzön egy porciót az ifjú kertésznek, hogy aztán hónapok múlva együtt örvendezhessenek a természet csodáján”.⁷ A gyermeki ösztönös kreativitás igényét fejezi ki lélektani hűséggel azáltal, hogy a lányok öröme a rajzolással teljesedik be.

⁶ Mező 1977. 10.

⁷ Gy. Nagy 1982. 565.

Ahogy másutt mesévé párolja a zivatar keletkezését, azt valószínűleg a meteorológusok is igazolnák. (Ne neved, felhő; In.: Nyulacska) Mindez az író művészszeretetéből táplálkozik, amit legtöbb meséjében kamatoztat. Ide tartozik annak tudatosítása is, hogy humanizál, nemcsak az állatokat, de megszemélyesít természeti jelenségeket is, a hópelyhet, a szelet, a felhőt, a fákat, az erdőt. (Mit álmódott a medve stb.) Különösen a fenyő rajongója, mert az a hóval együtt a karácsony szimbóluma, amihez hozzátartozik a szeretet, az öröm, a béke. A karácsony ünnepének varázsos hangulatát, bensőséges tartalmát jeleníti meg több meséjében is. A karácsonyt a természet is ünnepli, másként a fák, az erdő vadjai és másként az emberek. A fenyő áldozatot hoz szeretetből. „Azt mondtad, a szobában lehullnak a leveleid - mondja a madár. – Azt én nem érzem. Csak azt, hogy örülnek nekem.” (Az üvegmadár; In.: Roskad a kásás hó; ill. Nyulacska) A karácsonyi hóhoz kötődik talán legbájosabb írása, Tücsi és Évi aranyos története: a nagypapa arról mesélt, hogy az eszkimóknál kutyák húzzák a szánt. A testvérek megpróbálják Heki kutyát befogni, de kudarcot vallanak, végül Évi „bölcstanácsára” rájönnek: legjobb, ha egymást húzzák. (Kutyaszánon; In: Tücsi nem hagyja magát)

„Víziója van és atmoszférája a kerek arányos, jól szerkesztett történeteknek, nem hiányzik belőlük az irónia, s egy-egy jellem szervesen, mobilitásában alakul ki” – hangzik Vidor Miklós találó jellemzése, amely Bakó Ágnes írásművészetére is érvényes.⁸ Plasztikus, alakteremtő erővel rendelkezik, alakjai legyenek akár rovarok: (szúnyog, szöcske, méh, szú, muslica stb.) mind „karakterek.” Stílusa pergő, nyelve szabatos, mindig a mesealanyhoz ízelődő, tele köznapi szólásokkal, képes fordulatokkal. Nem próbálja gügyögve beszéltetni hőseit (kivételt alig találtunk!) A „gyerekeknek ugyanúgy kell írni, mint a felnőtteknek, csak még jobban...”⁹ – tartja Tóth Eszter, aki egy időben maga is a gyermekirodalomnak szentelte energiáját, s Bakó Ágnes ugyanezt vallja. Nyelvi gazdagságára, szép magyarságára az interjú készítő riporter is utalt: „– Arra nyelvészek is felfigyeltek. Debrecenben nevelkedtem, a bihari tájnyelvet beszélem ma is. Ezt nem annyira tájszólás, mint

⁸ Vidor 1975. 22–23.

⁹ Tóth 2001. 57.

inkább egy sajátos szórend jellemzi ... – adja a választ.¹⁰ A mesében is tudatosítja a nyelvi kultúra fontosságát: „Boldoggá tett az úr, hogy felfigyelt a beszédmodoromra. Mert ez manapság ritkán esik meg, kérem.” – mondja a Gázlámpa Munku Punkunak. (Egy régimódi Gázlámpa; In.: Nyulacska)

Fekete szivárvány

Móra Ferenc Könyvkiadó, 1972; 1978. Keserű Ilona rajzaival

Mottó: „A boldog családok mind hasonlók egymáshoz, minden boldogtalan család a maga módján az.” (Tolsztoj: Anna Karenina)

A már idézett interjúban olvassuk: „Először meglepett, igen kellemesen, hogy meg lehet élni a mesterségből. De írónak csak Kormos István, Hegedűs Géza, Devcséri Gábor elismerő szavait hallva tartottam magam. Egyszer Lengyel Balázs azt mondta rólam, hogy a gyermekirodalomban az alvajárók biztonságával járok. Ebben lehet valami. Mindenesetre ekkor vettem a bátorságot a Fekete szivárványhoz hozzákezdeni. Ezt mindenütt jól fogadták. Tüskés Tibor a háború utáni irodalom talán legszebb gyerekregényének tartotta.”

Gyerekregény? Három lány áll a történet középpontjában, fő helyen a másodszülött Anna, tehát lányregény, de nem lehet kiszakítani őket a családból, ezért az írás szemléleti horizontja családrege nényé tágul. Ezt az álláspontot képviseli Keményffi Margit is: „Bakó Ágnes Fekete szivárvány című regénye – bár az első sorban lányoknak szóló népszerű csíkos könyvek sorozatban jelent meg – inkább családrege nény, mint lányregény. A három lánytestvér sorsa csak alkalom arra, hogy feltáruljon egy vidéki, s az úri középosztályhoz tartozó család élete 1938 és 1945 között, ők maguk – a legkisebb kivételével – nem válhatnak önálló személyiségekké, még lázadásaikban is nehezen tudnak szabadulni abból a gondolatkörből, amelyben a család él.¹¹ A középosztálybeli család viszont a társadalom szerves része,

¹⁰ M-y 1985. 7.

¹¹ Keményffi 1973. 10.

életvitelére ráarakódik a kor, az úgynevezett neobarokk Magyarország minden szennyes üledéke: a rangkórság, az előítélet, a képmutatás, a néptől való távolságtartás. Ennek a társadalmi osztálynak az eszméletében semmi sem változott a feudalizmus óta. Persze a népi tudatban sem. A szép cselédlánynak, Piroskának meg kell halnia, mert teherbe esett, de a tímár nem hajlandó feleségül venni.

Nagyapa mondogatja, hogy az egész élet egy nagy hazugság. A nagycsaládot összetartó kötőanyag is az. Anna a leginkább hívő lélek, de otthon, majd a hipokrita zárdában kezd rájönni, - ahol folyton bűnöket gyónni, bőjtölni kell - hogy nagyapának igaza van. Milyen álságos a zárdának a szegénytelepen tett adakozó látogatása is! A lányok egyetlen perspektívája a házasság, de férjet nem ők választanak, hanem az érdek. A legidősebb lány, amikor nagyanyja el akarja tiltani parasztfiú szerelmesétől, először így védekezik: „Ne tessék félni. A Vitézi Casinóban a dékán lányával táncolt.”¹² Ezért kell minél hamarabb letörni nyiladozó akarataikat, alávetni őket az engedelmesség rabságának.

A becsületes hivatalnok apa és a veszekedős, többre vágyó anya boldogtalan házasságban élnek, noha öt gyereket nevelnek. Az író nő mikrorealista jelenetekben ábrázolja a család életét, a személyes kapcsolatok alakulását, és empatikus lélekábrázolással mélyíti el Anna és Mici fejlődését. Minden szereplő típus volta ellenére karakter. Az elbeszélésben több helyen izgalmas jelenetek csúcsosodnak ki (pl. Anna rajtakapja anyját a Kokas Bálinttal való enyelgésen, a nagymama mégis elosztja az ékszereit stb.) Bakó Ágnes ura a szövegnek, egy percre sem zökken ki a maga teremtette esztétikai külön valóságból és jellemrendszerből, regénye az egységes átformáltság mintapéldája.

Egyetértünk Komáromi Gabriellával, Bakó Ágnes művészete a háború és a menekülés ábrázolásában jut a csúcsra. Aki átélte Debrecen amerikai szőnyegbombázását, a nyikorgó lovas szekéren a kis batyukkal, fáradt lovakkal a fejvesztett menekülést, annak filmszerűen megelevenedik az infernális élmény, valósággal újra hallja a háború lármáját, látja az elrettentő képeket, a halál tobzódását. S valóban nagy erénye az író nőnek, hogy takarékoskodik az érzelmi reflexiókkal,

¹² Uo.

Mici halálát és Julika vakságát sem terjeszti ki a tragikus döbbenetből érzелgős szöveguszállýá, vagy a megpróbáltatásokban megöregedett szülők egymáshoz való közeledését giccses részletezésben.¹³

Kérdés, hogy a három részből (Kislányok, 1938; Nagylányok, 1943-1944; Fel-nőnek ők is, 1945) szerveződő regény szemléleti vízválasztója-e a harmadik rész? Abban az időben e történelmi korrall foglalkozó regények ugyanis vagy megállnak az ekkor felszabadulásnak látszó időpontnál, vagy valami manipulációval zárják le a történetet. Bakó Ágnes alakjai azonban élnek, ő együtt él velük, mert nem történelmet reprodukál, hanem fikciót alkot, amely saját belső logikájára épül, s van benne valami az evidencián túl, ami több mint a történelem. Nem juttatja tehát a családot harmonikus egzisztenciális helyzetbe, mert nem proletkultos „boldog vég”-ben gondolkodik, hanem megtartva alakjai hitelességét, újabb történelmi megpróbáltatások elé állítja őket, mindenkit a jelleméből következő módon.

A Nyugatról hazatért családokat vagy romok várták, vagy elfoglalt lakások. A megfáradt apa, Kende Géza nem hajlandó egyetlen pártba sem belépni, inkább nyugdíjaztatását kéri, Olga asszony viszont magára talál, a szomszéd Gyurkóné hatására „süti a málét és csencsel”, Zsóka mindig is merészen önálló, realista volt. „Anna, a középső lány a regény fő alakja. Az ő szemén keresztül látjuk mindazt, ami a családban és körülötte történik. Érzékeny, kontemplatív, vívódó karakter. Őt őrlí fel leginkább osztálya átlagához képest tisztességes, gyenge akaratú, paszszív apjának és önző, de erős anyjának konfliktusa.”¹⁴

Anna a sok szenvedés ellenére megőrzi morális tartását, de úgy érzi, támaszra lenne szüksége, hogy a zűrzavaros belső érzéseit legyőzze. Ezt szerelmétől, Pankotai Lacitól várja. Mikor megtudja, hogy nem tér vissza Nyugatról, már-már összeomlik. Apja együttérzőn vigasztalja: felejtse. „Nem akarom elfelejteni. Szép volt. És semmit sem szabad elfelejteni. Az az életünkhöz tartozik. Nem felejtenei és előre nézni, ebben van az erő. (...) Abba, hogy az életünk egyszer

¹³ Komáromi 1981. 53–54.

¹⁴ Keményffi 1973. 10.

másképpen kezdődött, nem pusztulhatunk most bele! Az, hogy amihez hozzászoktunk, egyszerre most nincs, nem nyomhat bennünket a föld alá.” - mondja Anna. Lelkierejét, optimizmusát tehát nem a társadalmi-politikai viszonyok változásából, a szocialista perspektívából meríti, hanem az élni vágyás ethoszából, a szónak abban az értelmében, hogy az ember nembeli küldetése, erkölcsi kötelessége az élet értékének tisztelete és megbecsülése, a küzdés vállalása, mert a sorsszerűséget az emberi létezés mód felülírhatja.

A kiadó joggal írta a fülszövegben: „Lírai azonosulás, élményszerű elevenség és mégis konok őszinteség jellemzi nagyszabású analizisét, mely lenyűgözőt, és újat tud mondani egy korszak lányainak életéről.”

Arcok belga tükörben

Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 1986. Würtz Ádám rajzaival

Idézek Bakó Ágnesnek a pécsi konferencián elmondott hozzászólásából: „A felnőttábrázolás hitelessége – a fiatal olvasó szempontjából – az írás őszinteségének egyik leglényegesebb próbája. A túlidealizált felnőttek, szülők, pedagógusok hitelrontóan hatnak. Kivételt képeznek ebből a szempontból az ifjúsági olvasmánnyá nemesedett klasszikus regények, amelyeknek hőseiről - a múlt idők emberéről - a gyerek inkább hajlandó fekete-fehér érzelmeket és jellemeket feltételezni és elfogadni. A ma felnőttjeit viszont emberi hibáikkal, botlásaikkal együtt ismerik a fiatalok, ezért – tekintélyrombolás nélkül – ilyeneknek is kell őket ábrázolni. A felnőttek élete olyan közvetlenül játszódik le ez előtt a nyitott szemű generáció előtt, hogy idealizálásával nem érhetünk célt. Ha pl. az apa a vacsorasztalnál szidja feletteseit, hivatali problémáit tárgyalja, sérelmeit, vagy eredményeit emlegeti, a ma gyermeke elfogultság nélkül szól bele a témába, vitatkozik is, véleményét nyíltan megmondja abban az esetben is, ha szülőjének nincsen igaza. Ha tanárát, tanárnőjét pl. a Duna-parton szerelmespárként látja viszont, természetesnek veszi, ösztönös együttérzés, mondhatni cinkosság érzése ébred benne. Meglepően korán tisztában van azzal is, hogy szülei nemi kapcsolatban vannak egymással. Erről szemérmesen hallgat, de a kérdés foglalkoztatja. Hárs

László felszólalásában szó esett elvált szülők gyermekeivel kapcsolatban a válások okáról. Szerinte ilyen esetekben a szerelmi kapocs meglazulásának valóságos okát nem lehet feltárni. Ha drasztikus módon nem is – emberi érzelmeként szólhatunk róla, és akkor a szülők egymás közötti konfliktusa is érthetőbbé válik.”

E gondolatok szellemében írta az Arcok belga tükörben c. regényét, amely ifjúsági családregegy, mert a történet nincs mélyen bele ágyazva a társadalmi háttérbe. Igaz ugyan, hogy Szentpétervárt Leningrádnak hívják, hogy Csete nagyapa középparaszt lenne, ha el nem esik a háborúban, de ezeknek nincs lényeges köztük a történet alakulásához és atmoszférájához. Az pedig, hogy protekció van, hogy nagymamának kicsi a nyugdíja és a legtöbb állami alkalmazásban lévő orvos elvárja az ajándékot, nem kormeghatározó szociális jelenség, ma is kicsi a nagymamák nyugdíja, virul a protekció.

Csete Jutka serdülő leány, egy orvosházaspár gyermeke, és nagyon magányos. Apja, a főorvos úr rideg, tartózkodó és merev. Ráadásul anyagi, zsugori, még a család kényelmének rovására is takarékoskodik, takarítási napon elzárja az éléskamarát, nehogy „a személyzet beleszimtoljon.” Az anya mosolygós ugyan, de kapkodó és férje ellenére nem mer meghittebb kapcsolatba kerülni lányával. Jutka egyedül az anyai nagymamára számíthat. A cseléd Zsókatól tudja meg, hogy apja eleve nem akart gyereket. A szülők közötti őrlődés a kislányt lelkileg nagyon megviseli, lassan örülni sem tud semminek, magának való lesz, amiért osztálytársai – kivéve Gerendás Janit – undoknak tartják és irigylik. Ezt viszont fölényességgel, némelykor durvasággal kompenzálja.

Kissé váratlan, merész elhatározása, hogy osztálytársát hajlandó apjához beajánlani. Ekkor csattan el az a bizonyos atyai pofon, ami fordulatot involvál: mert apja megbánta, és először szólította „kislányom”-nak. Jutka ebből bátorságot merít, bemeleszkedik az apa szobájába, ahol beletekint a kézirat jelzetű dossziéba, egy Poe-vers titkot sejtet az apa ridegsége mögött. A szülőknek egy éjszakai beszélgetése növeli a titok körül a ködöt. Egyes motívumoknak kitüntetett jelentősége van, főképp a kis piros szandálnak, amit az apa nem volt hajlandó megvenni, de Jutka és unokatestvérei most rátalálnak az ágyának fiókjában őrzött kis piros szandálra. Jutka előtt ezzel világossá válik, hogy apja mégis szereti, de

valami gátolja. Majd kiderül a titok: lánya születése napján keze alatt meghalt egy másik csecsemő. Bár nem ő volt a hibás, az önvád beteggé tette, lányát nem akarta látni. A nagymama halála oldja a konfliktust békévé. Bakó Ágnes ezt érzélgősségtől mentesen, finom gesztusokkal jeleníti meg.

A regény nézőpontja a lehetséges variációk közül a narrativizált beszéd, vagyis az író nincsen jelen a történetben, bár sokszor beolvasztja szereplői párbeszédét a szerzői elbeszélésébe. A történetmondásnak ezt a módját mégsem érezzük távolságtartónak: Bakó Ágnes lélektani analizisét egyértelműen a rokonszenvedés színezi. Szerkesztésmódja mozaikos, gyakran megszakítja a történet kronologikus fonalát emlékezőkkel, ami azonban mindig lényegi aspektus a cselekmény szempontjából.

Jól egyénítettek a regény érdemi szereplői, különösen az anya ellentmondásos alakja emlékezetes, az apáé egy kissé el van túlozva. Szinte hihetetlen, hogy egy kórházigazgató főorvos elzárja az éléskamarát a személyzet elől, lánya nem ehet meg egy almát az ajándécsomagból, ha nem kap rá engedélyt. Jutka nem hős, mint Nemeček Ernő, de cselekvésre, fejlődésre képes ifjúsági alak, kora ellenére etikai jellem, aki boldogsága érdekében vállalja a titok leleplezésének nehézségeit. A nagymama az „okos szeretet” letéteményese, vele szinte egyforma fontosságú epizódfigura a takarítónő, Güse Zsóka, ő is Jutka támasza. Bakó Ágnes ezúttal őt és az ajándékozó Dudás nénit beszélgeti bihari tájszólásban, amire mindig büszke volt.

Vadóc gazdát keres

Csokonai Kiadó, Debrecen, 1989. Szilágyi Imre fedéltervével és rajzaival

„Öröm és bánat, sírás és nevetés között halad a vidám történet. Szereplői – emberek és állatok – jók is, rosszak is, mint a valóságban. Mégis, ha olvassuk, közöttük szeretnénk élni, mert érezzük, felnőtt- és gyerekolvasók egyformán, hogy boldogok” – írja könyvéről Bakó Ágnes a fülszövegben.

Lélektani állatregény, mondhatnánk, amin azt értjük, hogy a macskáktól eredetileg irtózó stilizált író nő hogyan fogadja humanitárius erkölcsi indítatásból

valóságos szülői felelősséggel lelkébe és gondozásába Mézeshegyen a gazdátlan kismacskákat, különösen a nehezen barátkozó Vadócot, és kerít nekik gazdát. Vadóc esetében ez egy kicsit nehezebben megy, de végül jó helyre jut ő is Debrecenben. A természettel panteista kapcsolatban álló narrátor-írónt a Nap is erősíti elhatározásában: „Az emberek egyre kegyetlenebbek. (...) A mai embereknek az a legfőbb bajuk, hogy sejtelmük sincs arról, mi a szeretet, mi a ragaszkodás, a kötődés egy kis élőlényhez. – Szerencsére a gyerekek még tudják – Ó, igen, az ő szívükben még sok melegség van. (...) Aki szeretni tud, boldog ember...”

A történet valóságalapja közismert helyzet: a hétvégi kerttulajdonosok gyakran tapasztalják, hogy nyáron gazdátlan kutyák, macskák születnek, egyesek elzavarják, mások etetik ugyan őket, de amikor a kerti idény véget ér, sorsukra hagyják a kis állatokat, amelyek a tél során többnyire elpusztulnak. „Az emberekben sok gonoszság lakik - gondoltam. - Némelyik csak azért ragaszkodik egy kis állathoz, hogy legyen kinek parancsolnia. (...) Ők azok, akik minden sérelmükért szegény, kiszolgáltatott kis állatokon töltik ki a mérgüket meg a ronda parancsolgatási halamukat.” – olvassuk a belső monológot egyetértően. Ilyen embertípus sajnós a költő-ismerős is: ő csak verseiben humanista.

Hat kiscica megmentésének történetét kapjuk egyes szám első személyű narrációban, derűsen, izgalmasan, humorosan elbeszélve, miközben szinte mellékesen remek portré-vázlatok születnek gyerekekről, felnőttekről, a gyerekek társas viszonyáról, a gyerek-felnőtt relációról. Például a nagymama-unoka kapcsolatról: „És hogy a mai unokáknak, bármilyen jól neveltek is, lila gőzük sincs arról, mi az hogy tekintély. Mert az én nagymamám nagyon szigorú volt és nagyon tekintélyes. A családban mindig az történt, amit ő jónak látott. Nagyon szerettem a nagymamámat, és én is olyan szigorú és tekintélyt parancsoló szerettem volna lenni, mint ő, de nem sikerül. Engem az unokáim afféle szövetségesnek és idősebb pajtásnak könyveltek el...” Vagy a nagypapákról: „Mert Papó többnyire azt zárja be, amit nem kellene, és azt felejtí nyitva, amit be kellene zárni. Sajnos, a nagypapák már ilyenek.”

A tíz fejezetből álló egymást váltó, egymásba tűnő történet mesei és reális síkon tárul elénk. A távozó kertvendégek például „kigyalognak a meséből.”

A cselekmény a valós dimenzióban voltaképpen szegényes, a fordulatokat a macskák generálják: feltűnnek, eltűnnek. De az állatok is jellemek, egyéniségek, akiknek egymás közötti kommunikációját az író érteni véli, és maga is tud kommunikálni velük. Ez a mesei dimenzió.

Bakó Ágnes, mint megszoktuk más meséiből, bensőséges viszonyt ápol a természettel, érti titkait. Figyelmeztet, hogy hajlamosak vagyunk a természetet, mint tőlünk független, sőt velünk szembenálló tárgyakkal benépesített teret szemlélni, holott a természetnek mi is részei vagyunk, létfeltételünk alapja, benne élünk és nem mellette. A Vadóc gazdát keres írója a természet örök élnivágását szinte vallásos áhítattal tiszteli.

A kitűnő állatregény egy cseppet sem veszített aktualitásából, méltán lehetne új kiadása, egy szót sem kell benne megváltoztatni. Ami Bakó Ágnes invenciózus fantáziáját, szemléletének emelkedettségét és stílári készségét is bizonyítja.

Bakó Ágnes idézett irodalmi alkotásai

Rebi baba. Meseregény. Ill. Tedesco Anna. Bp., 1961.
(Kispajtások mesekönyve. 131.)

Kati és a meselámpa. Gyermekregény. Ill. F. Győrffy Anna. Bp., 1965.
Misóka. Meseregény. Ill. Reich Károly. Bp., 1968.¹⁵

Csak a fele igaz. Meseregény. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1969.

Fekete szivárvány. Ifjúsági regény. Ill. Keserű Ilona. Bp., 1972. 2. kiad. 1978.
(Csíkos könyvek)

Mesélj rólam! Képes gyermekkönyv. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1974.

Tücsi nem hagyja magát. Gyermektörténetek. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1974.
(Már tudok olvasni!)

Andi és a világ. Gyermekregény. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1976.

¹⁵ 1968-ban Pozsonyban tévéfilmet készítettek, 1985-ben hanglemezzre vették.

- Nyulacska. Mesék. Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1977.
- Széllelbélelt karácsony. Mesék. Ill. Reich Károly. Bp., 1977.
- Gyere velem Mézeshegyre! Mese és ismeretterjesztő könyv.
Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1979. (Gyere velem...)
- Gyere velem kertészkedni! Mese és ismeretterjesztő könyv.
Ill. Zsoldos Vera. Bp., 1980. (Gyere velem...)
- Egy testvérrrel annyi baj van. Gyermektörténetek. Bp., 1981.
(Már tudok olvasni!)
- Féltékenység – A rágó. In: A zsákos ember. Ifjúsági elbeszélések.
Vál., szerk. Vidor Miklós. Bp., 1981.
- Mit álmodott a medve...? In: Tarka mese, kis mese. Csoda az óvodában.
24 magyar író 31 új meséje. Bp., 1982.
- A levelibéka. In: Aki nem hiszi, járjon utána. 26 magyar író 30 új meséje.
Bp., 1983.
- Az üvegmadar. In: Add a kezed! Roskad a kormos hó. Mesék.
Vál., szerk. Ágai Ágnes és Tarbay Ede. Bp., 1983.
- Valaki mindig eltűnik. Gyermekregény. Ill. Reich Károly. Bp., 1985.
- Arcok a belga tükörben. Ifjúsági regény. Ill. Würtz Ádám. Bp., 1986.
- Meglepetés a kertben. Elbeszélés. Alföld, 39. (1988) 12. 77–82.
- Vadóc gazdát keres. Gyermekregény. Ill. Szilágyi Imre. Csokonai Kiadó.
Debrecen, 1989.

Források és irodalom

Szakirodalom

Gy. Nagy 1982.

Gy. Nagy Zsuzsa: A gyermekirodalom és a modern kommunikációs eszközök. *Pedagógia Szemle*, 32. (1982) 6. 564–568. (Könyvismertetés)

Keményffi 1973.

Keményffi Margit: Leányregények. *Élet és Irodalom*, 17. (1973) 1. 1973. január 6. 10.

Komáromi 1981.

Fioláné Komáromi Gabriella: A hetvenes évek ifjúsági regényei. Bp., 1981.

Tóth 2001.

Tóth Eszter: Hol töltjük az örökkévalóságot? Bp., 2001. (Liget könyvek)

Vidor 1975.

Vidor Miklós: Janikovszky Éva, Bakó Ágnes, (Andi és a világ), Tatay Sándor, Márton Klára regényeiről. *Kritika*, 6. (1977) 5. 22–23.

Sajtótermékek

Gyász hír 1990.

Meghalt Bakó Ágnes. *Népszabadság - Magyar Nemzet*, 53. (1990) 263. 1990. november 9. 6.

M-y 1985.

M-y: Az író leltára - Interjú Bakó Ágnessel. *Magyar Nemzet*, 48. (1985) 236. 1985. október 8. 7.

Mező 1977.

Mező Ferenc: Macskák, lovak, nyulacskák. *Élet és Irodalom*, 21. (1977) 41. 1977. október 8. 10.

Néplap 1948.

Kitűnően sikerült a magyar-orosz irodalmi est. Néplap, 5. (1948) 26.
1948. január 31. 2.

Vidor 1986.

Vidor Miklós: Bakó Ágnes köszöntése. Élet és Irodalom, 38. (1986) 9.
1986. február 28. 10.

Internetes hivatkozások

Kozák 2020.

Kozák Péter: Bakó Ágnes, író, műfordító.

<https://www.nevpont.hu/palyakep/bako-agnes-b4288>

(Utolsó letöltés: 2022. február 12.)

Imagination, closeness to nature and humour.

Notes to the portrait of Ágnes Bakó, a fairy tale and youth writer of Bihar.

Ágnes Bakó (1926-1990) was a fairy tale and youth literature writer and literary translator born in Derecske, Bihar. When the war came she left her studies at the College of Applied Arts, and worked as a civil servant for a short period. In 1959 she became a freelance writer; radio and television plays were also among her works. Her fairy tales were published in more than twenty single author books, anthologies and picture books of poetry. She was one of the most popular fairy tale writers of the 1970s. Her famous characters were “Baby Rebi”, “Misóka”, “Tücsi”, etc. Her art as a storyteller were characterized by dynamic presentation, closeness to nature and humour. Critics have always emphasized the richness of her linguistic tools. Her novel “Black rainbow” (1972) was considered by the critics one of the best youth novels of the year and a work of lasting value. “Faces in a Belgian mirror” (1986) is also a family novel. Its protagonist is Jutka Csete, the adolescent daughter of a physician couple, who was able to break out from her own loneliness. “Rogue is looking for a new home” (1989) is a “psychological animal fiction” about the lesson that love of animals is an indispensable part of humanism.

Török Péter

2021 - a párhuzamok találkozása.

Beszámoló a Bihari Múzeum munkájáról

A Bihari Múzeum 2018-ban megkezdett útját 2021-ben is tovább folytatta, annak ellenére, hogy a világválság nagy mértékben befolyásolta az elvégzendő munkafolyamatok döntő többségét. Egy múzeum alapvetően a jogszabályokban rögzített előírások köré építi az éves munkatevékenységét addig, amíg ezt a körülmények engedik. 2020 után 2021 sem lett az a teljes év, amelyet ideálisnak tekinthetett a magyar múzeumi közösség. A koronavírus-helyzet mellett a pályázatok arculatát felismerhetetlenségig átrajzoló szolgáltatásdrágulás olyan kihívások elé állított minden közgyűjteményt, amely sok esetben leküzdhetetlennek látszott. A Bihari Múzeum 2021-ben több nagy volumenű munkafolyamatot is vitt egyszerre. Ez más intézményeknek talán megfogorhatatlan akadályt jelentett volna, de az újfalui közgyűjtemény munkatársai minden szempontból szintet léptek, és a 2021-re előírányzott feladatokat maradéktalanul teljesítették.

2021-ben az új állandó kiállítás befejezése és megnyitása a nagyközönség számára, az épületben található raktárhelyiségek átalakítása, az egész gyűjteményre kiterjedő revízió, valamint az új külső raktár előkészítése a teljes gyűjtemény fogadására voltak azok a területek, amelyeken kiemelt intenzitással dolgoztak a múzeum munkatársai.

A táj és az ember

A teljesen új állandó kiállítás ötlete még 2018-ra nyúlik vissza, amikor a sokat emlegetett Nyeregre fel! turisztikai pályázat keretében a Bihari Múzeum is lehetőséget kapott eddigi tárlata fejlesztésére. Első körben az akkor fennálló kiállítás

felfrissítése lett volna a cél, de a múzeum munkatársai egy alapjaiban más elképzeléssel álltak elő. Az ötletet a koncepció írása, majd a rendelkezésre álló források felmérése követte. Nagyon gyorsan világossá vált, hogy a turisztikai projekt nem fedezheti a teljes megújulást, ezért a múzeum két alkalommal nyújtott be pályázatot a Kubinyi Ágoston program támogatásának elnyerésére. A bírálók mindkét esetben támogatták a felvázolt terveket, és így már rendelkezésre állt az a biztosabb pénzügyi alap, amely egy kilenc kiállítási egységből álló, interaktív, 21. századi kiállítás elkészítéséhez szükséges. A kilenc egység az őskortól egészen 1979-ig mutatja be Berettyóújfalu, Berettyószentmárton történetét, valamint kitekint a Sárrét és Bihar múltjára. A tervezés során lényeges szempont volt, hogy a lehetőségekhez képest minél több műtárgyat láthassanak a látogatók. A műtárgymásolatok, informatikai eszközök használata szükséges, de nem elsődleges fontosságú egy kiállítás elkészítésénél. A múzeum szakmai közössége ragaszkodott ahhoz, hogy ne másolatokon keresztül szóljon a nagyközönséghez, hanem a múlt eredeti darabjait tárja eléjük, lehetőséget adva a közvetlen megismerésre.

A kiállítás kivitelezésében a múzeum munkatársai egytől egyig tevékeny szerepet vállaltak, legyen szó a tervezésről, a kiállításvezető szövegeinek megírásáról, vagy a padlózati burkolóelemek lerakásáról, a nyomdai termékek kihelyezéséről, a műtárgyak elhelyezéséről, esetleg a törmelék lehordásáról. Minden munkafolyamatnál szem előtt kellett tartani, hogy a megpályázott összegek a tényleges kivitelezés elkezdésekor nagy mértékben devalválódtak, ami újratervezésre, újragondolásra kényszerített minden szereplőt. A múzeum legnagyobb szerencséjére a kivitelezést végző szakemberek többsége is átérezte a feladat súlyát, a nem mindennapi kihívást, és alkalmazkodtak az újabb és újabb ötletekhez. A kiállítást igyekeztünk úgy összeállítani, hogy a látogató a rendelkezésére álló, három nyelven elérhető offline és online kiállításvezető segítségével önállóan fedezhessen fel a kilenc egységet.

A Táj és az ember. Herpálytól a faluvárosig régi/új nevet viselő állandó kiállítást hivatalosan 2021. augusztus 20-án nyitotta meg a Bihari Múzeum, amelyet év végéig 657 látogató tekintett meg.

Fókuszban a raktárhelyzet

A Bihari Múzeum gyűjteményét két épületben őrzi:

A Kálvin tér 1. szám alatt, ahol maga a múzeum is található, két raktárban és három irodahelyiségben kerültek elhelyezésre az érzékenyebb anyagokból készült műtárgyak. A nagyobb helyigénnyel bíró állományt pedig a Wesselényi u. 1. szám – egykori Kasza iskola – alatti épületben kijelölt külső raktárban helyezte el az intézmény.

A Bihari Múzeum épületében két olyan helyiség található, amelyet alapvetően raktárként használ az intézmény. Az egyenként 30 m² alapterületű termek állományvédelmi célzatú felújítására a múzeum 2020-ban pályázatot nyújtott be, és a Járásszékhely múzeumok részére kiírt programból közel 5.000.000 forintot nyert el az átalakításra, illetve speciális tárolóeszközök beszerzésére. Ebből az összegből a két termet sikerült teljes egészében felújítani, villanszerelési, kőműves feladatokat elvégezni, amely keretében mind a falak állapotán, mind a tetőszerkezeten érdemben változtattunk. Hatalmas előrelépés a külső természeti tényezők kizárása terén, hogy minden ablakfelület fényvédő fóliát és sötételő relexát kapott. A raktárak berendezéséhez speciális tárolóeszközöket – mdf anyagból készült szekrényeket, fotók, filmek, numizmatikai anyag tárolására alkalmas fémszekrényeket – tudtunk beszerezni, amellyel évtizedes lemaradását pótolta a Bihari Múzeum. Az igazán érzékeny alapanyaggal rendelkező műtárgyak (fotók, filmek, érmék, textilek) őrzésének területén lépett előre egy hatalmasat a múzeum.

A Bihari Múzeum külső raktára a volt Kasza iskola, egy egykoron négytantermes épület. Ebben a raktárban azon műtárgyakat őrzi a múzeum, amely terjedelme – pl. bútorzat – miatt egyáltalán nem férne el a Kálvin téri épületben, illetve alapanyagukat tekintve nem tartoznak az érzékeny tárgytipus kategóriájába. A külső raktárt az évek során a múzeum olyan fejlesztéseket hajtott végre az épületen, amely a külső természeti tényezők – napfény, csapadék, páratartalom – kizárását nagy mértékben elősegítette.

2021-ben lehetőség nyílt arra, hogy a Bihari Múzeum új, minden korábbinál megfelelőbb raktárhelyiséget kapjon a fenntartótól, amellyel végre a megfelelő színvonalat érhetné el műtárgytárolás terén az intézmény. A két részből álló épület, amely kifejezetten raktárnak készült, a kórház egykori területén áll. A múzeum által már birtokba vett első szakasz egy 12×27 m alapterületű helyiség, amihez három kisebb iroda kapcsolódik. A két nagy bejárattal rendelkező raktár-rész alkalmas a múzeumi tárgyak hosszú távú tárolására, őrzésére, de ehhez előbb tisztasági festést, fal- és járófelület javításokat kellett elvégezni. A jogszabályi kötelezettségnek megfelelően az épületet tűz- és riasztástechnikai berendezéssel látták el, és ezt követően elindulhatott a belső tér kialakításának folyamata, amely 2022-ben is zajlik. A tervek szerint a múzeum külső raktára 2022 augusztusában költözik át korábbi telephelyéről új otthonába.

Itt is megemlíteném, hogy a jelenleg még használatban lévő külső raktárban a munkatársak az ott található műtárgyállományt szállításra előkészítették, amit azt jelenti, hogy minden egyes – több ezer tárgyról beszélünk – beletárolt darabot becsomagoltak, szállítható állapotba hoztak.

Revízió – Mindent vissza! Vagy mégsem?!

A múzeumi berkekben végzett revízió nem takar mást, mint az állomány rendszeres időközönként elvégzett vizsgálatát. Ezen munkafolyamat során a múzeum munkatársai minden egyes műtárgyat kézbe fognak és megvizsgálják, hogy állományvédelmi szempontból mindent rendben találnak-e, a leltári számok jelzését ellenőrzik, illetve az elhelyezés állapotát is jelzik feljegyzésükben. A Bihari Múzeumban korábban még nem történt teljes körű revízió, ezt a jelenlegi állomány 2021 folyamán pótolta és összesen 46220 darab műtárgyat vett görcső alá.

A revízió jogszabályi háttere: A revíziót a Bihari Múzeum számára Berettyóújfalu Város Önkormányzata (4100 Berettyóújfalu, Dózsa Gy. u. 17–19.) – mint fenntartó – a Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. megkeresésére rendelte el.

A revíziót az 1997. évi CXL. tv. 50. §. a) pontja és a 51/2015. (XI. 13.) EMMI rendelet 2. §. (2) db) pontja – egyetértésben ugyanezen paragrafus dc) pontjával

– értelmében az Önkormányzat kezdeményezte a múzeum őrzésében lévő kulturális javakat illetően, minden gyűjteményre kiterjedően.

A Bihari Múzeum – amely szervezeti egysége a Berettyó Kulturális Központnak (4100 Berettyóújfalu, Szent István tér 11.; vezetője: Kállai Irén igazgató) egy alkalommal kérte a revízióra tervezett határidő módosítását, amely 2020. december 15-én járt le, és 2021. június 30-áig vállalta a revízió lefolytatását.

A határidők módosulását nagyban befolyásolta a közel két éve húzódó nemzetközi járványhelyzet, amely több hónapon keresztül akadályozta a személyes, jelenléthez kötött munkavégzést, ez pedig elengedhetetlen feltétele a műtárgyak egyenkénti vizsgálatának.

A revízió nem csupán a fenntartó általi elrendelés miatt volt időszerű, hanem az intézmény személyi állományában végbement változások, illetve a jogszabályok által megadott, kötelező érvényű felülvizsgálatok is esedékessé váltak az állományt illetően. Le kell szögeznünk, hogy az 1974. október 17-én megnyitott Bihari Múzeum műtárgyaiban teljes körű revízió nem folyt, csak részleges, egy-egy gyűjteményre kiterjedő vizsgálatokat találhatunk a leltárkönyvekben. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy 2020–2021 folyamán valósult meg az első, mindenre kiterjedő felülvizsgálat.

A revíziót követően a következő táblázatban foglaltuk össze azokat a főbb mutatókat, amelyeket a Bihari Múzeum állományával kapcsolatban közre kell adnunk az adatszolgáltatás szükségessége miatt.

	Gyűjtemény	Tételszám	Darabszám	Hiány tétel	Hiány darab
I.	Néprajz	3150	3257	127	132
II.	Régészet	623	2648		
III.	Történeti tárgy	1222	1514	84	189
IV.	Általános történeti dokumentum	7153	9037	161	191
V.	Képzőművészet	1806	1806	45	45

VI.	Irodalomtörténeti kézirat	1562	1562	14	14
VII.	Irodalomtörténeti tárgy	609	862	51	62
IX.	Numizmatika	888	1016	20	27
X.	Fotóesemény (negatív film)	4316	4316	258	258
XI.	Természet-tudományi	82	93	0	0
Ad.	Adattár (régi VIII.)	8218	11451	39	50
Adf.	Adattári fotó	132	2344	0	0
T.	Tárgyfotó	1094	1094	0	0
M.	Munkásőr	685	4503	77	623
BMS.	Technikai és segédanyag	139	717	17	74
	Összesen:	31679	46220	893	1665

A revíziót megelőző első lépésnek tekintjük a leltárkönyvek átvizsgálását, a hiányzó adatok rögzítését, amelyre 2019 és 2020 folyamán került sor, és összesen mintegy 12000 tételt érintett. A leltárkönyvek tisztázását követően érkezett meg a Nemzeti Vagyongazdálkodó Zrt. és Berettyóújfalu Város Önkormányzatának közös utasítása, amely a teljes körű revíziót rendelte el a Bihari Múzeum számára.

Az állomány gyűjteményenkénti revízióját az 51/2015. (XI. 13.) EMMI rendelet 3. § (1) rendelkezése alapján egy szakvégeztetésű muzeológus, egy gyűjteménykezelő és egy felsőfokú végzettséggel rendelkező restaurátor végezheti. Amennyiben az intézményben – mint ahogy a Bihari Múzeumban sem – nem dolgozik restaurátor, abban az esetben még egy szakvégeztetésű muzeológust kell bevonni a revízió folyamatába.

A Bihari Múzeum a revízió során az alább felsorolt szakvégeztetésű muzeológusokat tudta bevonni a revíziós munkafolyamatokba:

Bagdi László történész-muzeológus

Kállai Irén, néprajzi és természettudományi muzeológus, BKK igazgató

Szémáné Veres Gabriella, irodalmi muzeológus, könyvtáros, könyvtárvezető

Török Péter történész-muzeológus, múzeumvezető

A revízió munkafolyamatában az alább felsorolt múzeumi munkatársak vettek még részt:

Erős Anna Blanka közművelődési szakember

Fegyverné Marczin Vanda rendezvényszervező, múzeumpedagógus

Kondor Beáta pénztáros, teremőr

Szűcs Endre állományvédelmi asszisztens

A múzeum könyvtári állományának revízióját a Sinka István Városi Könyvtár (4100 Berettyóújfalú, Kálvin tér 1.) munkatársai végezték el, a vonatkozó jogszabályok rendelkezései értelmében.

A munkavégzés két épületben folyt:

- Berettyóújfalú, Kálvin tér 1. – a Bihari Múzeum és a Sinka István Városi Könyvtár közös épülete
- Berettyóújfalú, Wesselényi u. 1. – a Bihari Múzeum által külső raktárként használt egykori iskola épülete

A Kálvin téri épületben található a néprajzi gyűjtemény egy része (pl. textil-állomány), az Általános Történeti Dokumentumok, az Irodalomtörténeti Kéziratok, az Adattár, a helyi értékkel bíró Képzőművészeti, a Numizmatikai Gyűjtemény, a különböző fotógyűjtemények, a Segédanyag és a Munkásőr Gyűjtemény jelentős része.

A Wesselényi utcai külső raktárban a néprajzi, a történeti tárgyi, a munkásőr és az irodalomtörténeti tárgyi gyűjtemények nagyobb kiterjedéssel bíró műtárgyai kerültek elhelyezésre.

A revízió során a papíralapú leltárkönyvekben szereplő bejegyzéseket ellenőrizték vissza a munkatársak, egyeztetve az excel táblákban rögzített adatokkal, illetve a Tárgyfotó Gyűjtemény darabjaival is, amely a tárgyak beazonosításához nyújtott segítséget.

A revízió során három, jogszabály által előírt listát készítettek a feldolgozók: rögzítették a fel nem lelhető műtárgyakat (hiánylista), rögzítették a duplán beletárazott műtárgyakat (dupla leltárlista) és javaslatot tettek selejtezésre (selejtezésre javasolt műtárgyak listája). Minden gyűjteményhez külön készült jegyzőkönyv, amelynek szerves részét képezi ez a háromféle lista, amennyiben az adott gyűjtemény esetében releváns.

A hiányzó műtárgyak listáját, illetve a selejtezésre javasolt műtárgyak listáját, a fenntartó és a vagyontulajdonos engedélyét követően, a minisztérium felé kell eljuttatnia az intézménynek, hogy a minisztérium adjon engedélyt a jegyzékekben szereplő műtárgyak törlésére és selejtezésére.

A revízió főbb tapasztalatai

A revízió megindítását követően rövid időn belül megállapíthatóvá vált, hogy a teljes állományra kiterjedő revízió elmaradása az évtizedek során felgyülemlett feladatokat csak elfedte, de nem oldotta meg. A műtárgy-állományban jelentkező hiány (46220 műtárgyból 1665 darab) jelentős számnak tűnhet, de amennyiben figyelembe vesszük azt, hogy ez a lista minimum 40 éve gyarapodik, akkor a természetes elhasználódás, az állományvédelmi szempontból nem menthető tárgyak rendszeres és módszeres eltávolításával teljes mértékben kordában lehetett volna tartani ezt a hiányt. Jól látható, hogy a hiánylistákban – amelyek az adott jegyzőkönyvekhez lettek csatolva – több esetben is egy-egy jelentős darabszámmal bíró műtárgy (pl. a matematika órán használt színes lapok 100 darabos csomagja) emeli meg a hiányszámot. A gyűjtemények értékes, akár (műtárgy)piaci forgalmi szempontból is értékelhető darabjai hiánytalanul rendelkezésünkre állnak.

Érdemes megemlíteni, hogy az 1970-es, 1980-as években teljesen természetes dolog volt a műtárgyak, iratok kikérése, nem csak egy másik intézmény, hanem kutatók által is. Ezeket a kikéréseket a Bihari Múzeum esetében nem rögzítették,

nincs lehetőségünk nyomon követni, csupán a megjelenő publikációkban felbukkanó múzeumi hivatkozások engednek arra következtetni, hogy az illető tudhatott valamit az adott tárgyról, iratról, hiszen felhasználta kézírata elkészítésénél. Ezeket a szálakat megpróbáljuk visszafejteni, de a közel negyven év homályába vesző átkéréseket, kölcsönzéseket – iktatott jegyzékek nélkül – szinte lehetetlen-ség lesz megtalálni.

A nagyobb részt fa alapanyagból készült műtárgyak esetében jellemző a selejtezésre való javaslatétel, amely nem csupán a természetes elhasználódás, hanem a megjelenő kártevők miatt kialakult visszafordíthatatlan folyamatok következménye is. Ezeket a műtárgyakat elkülönítettük az állomány többi részétől, hogy a selejtezési engedélyezés megérkezéséig más tárgyakban ne tehesen kárt az adott műtárgyakat tönkre tevő kórokozó.

A raktározási állapotok 2022 folyamán jelentős mértékben javulnak a Bihari Múzeum rendelkezésére bocsátott új raktárhelyiséggel, illetve a több éve, szisztematikusan folytatott állományvédelmi beszerzéseknek köszönhetően, amelyek során dexion salgó polcokat, speciális tárolószekrényeket, csomagolóanyagokat szerzett be az intézmény.

A revízió egyik fontos tapasztalata, hogy a felülvizsgált gyűjteményekben számos esetben rossz helyre sorolt tárgyakkal találkoztak a munkatársak, amelyeket érdemes áthelyezni egyik gyűjteményből a másikba, valós helyére besorolni az adott műtárgyat. Ez a munkafolyamat 2022–2023 során kerülhet kivitelezésre, párhuzamosan az állományvédelmi munkálatokkal. Korábban már említettük, hogy a papíralapú nyilvántartás mellett excel táblázatban is rögzítjük a leltárkönyvekben szereplő adatokat. Terveink között szerepel, hogy a gyűjtemények rendszerezése, állományvédelmi munkálatai mellett ezeket az adatsorokat is olyan állapotba hozzuk, hogy a múzeum online felületén (www.biharimuzeum.hu) publikálni lehessen. Ezzel a lépéssel válik minden érdeklődő számára elérhetővé a Bihari Múzeum műtárgy-állománya. Kereshető, kutatható, megtekinthető.

A fentebb többször idézett jogszabály szerint egy-egy gyűjteményt – amennyiben nincs külön rendelkezés, mint az esetünkben – hétévente kell felülvizsgálni.

Jól látható, hogy a revízió elmaradása, a hiányt és a selejtezésre javasolt műtárgyak nagy csoportját tárja egyszerre a revizorok szeme elé. Ezért fontos a rendszeres, tervezett revízió, amelyet a Bihari Múzeum 2022-től rögzít és kivitelez.

A jogszabályban rögzített kötelezettségnek eleget téve, minden egyes gyűjteményről külön-külön jegyzőkönyvet készítettünk, amelynek – amennyiben releváns – szerves részét képezi a hiányjegyzék, a dupla leltározás és a selejtezésre javasolt tárgyak listája. A jegyzőkönyvben minden esetben tettünk még külön megjegyzéseket, az adott gyűjteményre vonatkozó alapvető információ rögzítésével segítettük a tárgyi anyag megismerését.

Bezárva és mégis nyitva

Az állandó kiállítás építése, a belső és külső raktárak átalakítása, pakolása, kialakítása közben, a revízió folyamatos munkálatai során sem téveszthette szem elől a múzeum azon feladatait, amelyek a nagyközönségnek kívánták bemutatni a négy fal között zajló eseményeket. 2021 első fele sem volt a legideálisabb, ami a rendezvények szervezését, a múzeumpedagógiai foglalkozások megtartását illeti. Az ország sem nyitott ki, az oktatási intézmények szigorú szabályok mentén folytatták az oktatást, amely ekkor még nem adott lehetőséget a maradéktalan visszaállásra, a korlátok nélküli találkozások létrejöttére. Ettől függetlenül, ha nem is lehettünk a szó szoros értelmében nyitva, az online térben mérhetővé vált a múzeum jelenléte. Virtuális versenyek, online formában megtartott konferenciák (VIII. Bihar kutatás konferencia. Vármegyék és emberi sorsok Trianon után) jelezte, hogy a Bihari Múzeum dolgozik. A 2021 nyarára visszaálló rend tette lehetővé, hogy az intézmény munkatársai, mint az egyik főszervező közgyűjtemény, részt vegyenek a XLVIII. Országos Honismereti Akadémia lebonyolításában, amelyen hat napon keresztül láttunk vendégül mintegy 200 főt a Kárpát-medence minden szegletéből. A Trianon-témakört körüljáró rendezvény megtervezése és kivitelezése minden szempontból komoly kihívást jelentett a fentebb felsorolt munkafolyamatok mellett, de ezt az akadályt is sikerrel vette a múzeum. Emellett sikeres szakmai napot tartottunk 2021. szeptember 20-án a múzeumban, ahol a megye új állandó kiállításai mutakozhattak be, komoly eszmecserével párosultak

a frontális előadások. Nagy sikerrel zajlottak a városi helytörténeti vetélkedők, amelyeket a Sinka István Városi Könyvtárral közösen rendezett az intézmény. Közel 100 általános és középiskolás diák nevezett erre a kicsit rendhagyó, aktivitást igénylő vetélkedőre. Büszkék lehetünk, hogy a Berettyó Kulturális Központ kezdeményezésére a múzeumban elhelyezett, de leltárba nem vett emléktábla – amely a Nagy Háborúban hősi halált halt iparosok és kereskedők előtt tisztelgés – méltó helyére került és a református templom kertjében található I. és II. világháborús hősi halottak emlékműve mellett kapott helyet. Ezzel a gesztussal a város minden évben fejet hajthat egykori lakói előtt, akik életüket áldozták a hazáért és Berettyóújfaluért.

2021. december 6-án rendeztük meg a XII. Bihari Diétát, immár személyes jelenlét mellett, amelyet sikerült egy kicsit érdekesebbé tenni azzal, hogy élő adásban közvetítettük az eseményt. A jelenlévők mellett több mint 150-en követték az interneten keresztül a konferenciát, amelyen még egy Nagy-Britanniában élő előadó is tartott referátumot, ezzel bizonyítva, hogy nincs lehetetlen, csak a formát kell megtalálni.

A Bihari Múzeum annak ellenére, hogy az első félév még inkább a világjárványról szólt, 19 db rendezvényt szervezett, amellyel 934 érdeklődőt ért el.

Szorosan kapcsolódik a rendezvényekhez az ismeretterjesztés és azon ismeretterjesztő előadások megtartása, amely tudományos igényű összeállítás, de könnyedebb hangvételű bemutatók keretében elhangzott beszédekben csúcsosodnak ki. A Bihari Múzeum ezen a téren is aktívnak mondható, munkatársai nem csak a városi megemlékezéseken, avatásokon, kiállításmegnyitókön, hanem iskolai rendezvényeken, honismereti előadások formájában osztják meg tudásukat a nagyközönséggel. Bagdi László és Török Péter több ízben tartott beszédeket, előadásokat, „lyukas órákat”, amelyeket 380 érdeklődő hallgathatott meg.

A Bihari Múzeum mindig fontosnak tartotta, hogy a legkisebektől kezdve a középiskolásokig, lehetősége szerint megszólítsa az összes korcsoportot. Jól megfigyelhető az a tendencia, amely a foglalkozástípusok fejlődését, polarizálódását jelzi a külső szemlélő felé. Az évek során – reagálva a közoktatás felől érkező

igényekre – folyamatosan bővítette portfólióját ezen a területen is, és jelen pillanatban négy korcsoportnak (óvodás, alsó tagozatos, felső tagozatos, középiskolás) összesen 54 féle foglalkozást tud felkínálni az intézmény.

A féléves, kényszerű zárvatartás ellenére is mondhatjuk azt, hogy a múzeum-pedagógiai foglalkozások sikeresek, akár az intézményben, akár külső helyszínen zajlanak. Az utazó múzeum koncepcióját felhasználva a Bihari Múzeum számos alkalommal tart az épület falaink kívül foglalkozásokat, lehetőséget teremtve arra, hogy azok a diákok is átélhessék a múzeumi élményt, akik személyesen nem tudnak eljutni a Kálvin téri komplexumba. A Bihari Múzeum munkatársai 2021-ben összesen 27 foglalkozást tartottak, amelyeken 872 diák vett részt.

	Foglalkozások		
	Múzeumban	Külső helyszínen	Létszám
Óvodások	-	2	54
Általános iskolások	6	18	798
Középiskolások	1	-	20
Összesen	7	20	872

A múzeumpedagógiai foglalkozások, a népszerűsítő előadásokon kívül van még egy terület, amely közelebb hozhatja a középiskolás diákokat a múzeumhoz, ez pedig nem más, mint az iskolai közösségi szolgálat. Az 50 órás kötelező társadalmi felelősségvállalásra nevelő rendszer azt hivatott elérni, hogy a diákok testközelből ismerkedhessenek meg olyan munkafolyamatokkal, amelyek a közösség hasznát szolgálják. Ezen területek között találjuk a kultúra és tudomány szegmensét, amelyből a közgyűjtemények elég nagy szeletet képviselnek. A Bihari Múzeum azon intézmények közé tartozik, amelyek az IKSZ indulását követően szinte azonnal fogadtak gyermekeket. 2021-ben sem lankadt a lelkesedés a múzeum iránt, hiszen öt oktatási intézményből hét diák érkezett hozzánk, akik összesen 197 óra közösségi munkát végeztek a Bihari Múzeumban.

Elérhetőség személyes jelenléttel és/vagy online térben

A Bihari Múzeum gyűjteményét nem csupán kiállítások keretében, múzeumpedagógiai foglalkozások közben, előadások, rendhagyó órák által lehet megismerni, hanem kutatás útján is. A tudományos kutatás állampolgári jog, amelyet – ellentétben a múzeumi közegben fennálló gondolkodásmóddal – nem kell engedélyezni a közgyűjteménynek, ellenben a felhasználás folyamatát joga van keretbe foglalni, ami a kutatási szabályzatban ölt testet. A kutatási szabályzat nem önhatalmú rendelet, hanem a vonatkozó jogszabályok által engedett lehetőségek összefoglalója, amely a műtárgyak megóvására, de egyben ésszerű elérhetőségére irányul.

A járványhelyzet ennek a területnek sem kedvezett, ettől függetlenül 7 kutató fordult hozzánk segítségért, használta fel munkájához a múzeum gyűjteményét. A könyvtári gyűjteményt – amely csak helyben használható – az előbb említett okok miatt nem tudták igénybe venni a kutatók. A revízió során a könyvtár munkatársai újra rendezték az állományt, és előkészítették arra, hogy záros határidőn belül beemeljék a városi könyvtár nyilvántartásába a közel 8000 kötetet. Ezáltal kölcsönözhetővé válnak a szakkiadványok is minden könyvtárlátogató számára.

Az online térben a múzeum 2019-ben készült új honlapjával van jelen, amelyet 4641 alkalommal kerestek fel az érdeklődők. A honlapok látogatottsága – kivéve, ha valamilyen gyűjtőfelületről van szó – természetes folyamat eredményeként csökkenő tendenciát mutat, nagyobb súllyal esik a latba a közösségi média megjelenések száma és minősége. Jól mutatja ezt a múzeum Facebook oldala, amelyen a munkatársak 134 db bejegyzést tettek elérhetővé, amellyel 240663 embert ért el az intézmény. A múzeum üzemelteti a Berettyóújfalu Topotéka (<https://berettyoujfalu.topoteka.net/>) felületét is, továbbá szintén az intézmény tölti fel tartalommal, tartja karban. Ezen felület még nagyon sok kiaknázatlan lehetőséget rejt magában, amelyen az elkövetkezendő években folyamatosan dolgoznak a kollégák. Újdonságként számolhatunk be a múzeum saját Youtube-csatornájáról, amely a közvetített konferenciák, előadások, programok szerkesztett verzióját hivatott elérhetővé tenni. Jelen humán erőforrás-kapacitás mellett ezen elektronikus felületek működtetése lehetséges, a naponta több alkalommal frissülő alkalmazások (pl. Instagram) üzemeltetése nem megoldható az intézmény keretei között.

Az online jelenlét, láthatóság témakörében nem csak a közlő felületek képezik a lényegi elemet, hanem a múzeum alapvető funkciójához – a műtárgyak bemutatása, elérhetővé tétele – kapcsolódó állománypublikálás is. A különböző felületeken 2350 műtárgy adatait és/vagy digitális képét lehet elérni, ami az egész gyűjtemény 4,6%-át jelenti. Előrelépést ezen a téren csak humán erőforrás és technikai fejlesztéssel lehet elérni, ami 2021-ben nem tekinthető reális elvárásnak.

Gyűjteményi kérdések

A gyűjteményi munkafolyamatok 2021-ben nagyobb részt a már fentebb részletes leírt revízióra fókuszáltak. Természetesen a múzeum nem mondott le a gyarapodásról, mind megkeresések, mind terepmunka közben feltárt, múzeumi állományba emelhető tárgyak felkutatása is zajlott egész évben. A gyűjtőmunka eredményeként 77 darab tárgyat vettünk be a gyarapodási naplóba, illetve közel 200 tárgy várja, hogy a felajánlóval ajándékozási szerződést kössünk. A revízió során a bizonytalan státusban lévő, a leltári szám nélkül fellelt tárgyakat gyarapodtattuk, illetve a numizmatikai gyűjtemény esetében 71 új tételt vettünk nyilvántartásba.

Megkerülhetetlen kérdés, hogy a műtárgyak milyen arányban érhetőek el a nagyközönség számára, hiszen a láthatóság egyik alapvetése, hogy a múzeum az általa őrzött tárgyakat mutatja be minden rendelkezésére álló platformon. Napjainkban ez a bemutatás-érdeklődés teljes mértékben az online tér felé tolódott el, ami a gyors információszerzési igény miatt egyre inkább fokozódni látszik. A Bihari Múzeum saját oldalán a numizmatikai és természettudományi gyűjteményét tette elérhetővé, egyelőre kereshető adatbázisként, összesen 910 tárgy között lehet keresni. A Berettyóújfalu Topotéka, a MúzeumDigitár és a Bihar kutatás honlap mintegy 1900 rekordot tartalmaz, ami a múzeum állományának kereshetőségét segíti.

A műtárgyvédelem mindennapos feladataink közé tartozik, amelyet nem lehet pusztán kampányszerűen végezni. A műtárgyak állandó felügyeletet igényelnek, amelyet a múzeum műtárgyvédelmi asszisztense lát el.

1. Megelőző állományvédelemre szoruló összes műtárgy száma
650 db
2. Aktív állományvédelmi kezelésre szoruló összes műtárgy száma
260 db
3. Tárgyévben megelőző állományvédelembe vont összes műtárgy száma
690 db

A tudomány szolgálatában

A múzeumok jogszabályban rögzített feladata, hogy a szakmunkatársak tudományos kutatást végezzenek, elsősorban az adott intézmény gyűjtőterületéhez, gyűjtőköréhez kapcsolódó kérdésekben. Nem kivétel ez alól a Bihari Múzeum sem, amely 2018 óta igyekszik felkapaszkodni a magyar tudományosság térképére, amelyet nem csak azzal kívánt és kíván elérni, hogy kiadja a Bihari Múzeum Évkönyvét, hanem olyan projektekhez kapcsolódik, olyan munkákban vesz részt, amelyek messze túlmutatnak az intézmény falain.

2021-ben is számos témával foglalkoztak munkatársaink, amelyek közül nem egy előadás vagy publikáció formájában a nagyközönség számára is elérhetővé vált.

A tudományos munkatársak éves tématervei

- a) Bagdi László: Csordás János országgyűlési képviselő élete és tevékenysége 1910–1919
- b) Bagdi László: Bihar Vármegye menekülthelyzete 1916–1924
- c) Bagdi László: Bihar Vármegye menekülthelyzete 1944–1945
- d) Bagdi László: Berettyóújfalu infrastrukturális fejlődése 1920–1928
- e) Bagdi László: Fráter László politikai pályafutása, kiemelve Bihar vármegyei alispáni tevékenységét 1926–1932
- f) Szőke Richárd Rajmond: Az 1922-es berettyóújfalui nemzetgyűlési választás
- g) Török Péter: A szabolcsi hajdúvárosok szerepe a Rákóczi-szabadságharcban. Archontológiai vizsgálatok.

- h) Török Péter: Berettyóújfalu 16–18. századi története (az állandó kiállítás kiállításvezetőjéhez).
- i) Török Péter: Kerekes Gyula élete és munkássága.

Konferencián tartott előadások

- a) Bagdi László: Berettyóújfalu vármegyeszékhelyé alakulása 1920–1928. Vármegyék és emberi sorsok konferencia. Berettyóújfalu, 2021. június 3. (Online)
- b) Bagdi László: Menekültkérdés Biharban 1916–1924. XII. Bihari Diéta, Berettyóújfalu, 2021. december 6.
- c) Szőke Richárd Rajmond: Az 1922-es berettyóújfalui választás a helyi sajtó tükrében. Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének Hallgatói Konferenciája, online, 2021. május 7.
- d) Szőke Richárd Rajmond: Szilágyi Lajos útja az 1922-es választásokig. Vármegyék és emberi sorsok Trianon után konferencia, online, 2021. június 3.
- e) Szőke Richárd Rajmond: Széllal szemben – Szilágyi Lajos 1922-es választási kampánya. XII. Bihari Diéta, Berettyóújfalu, 2021. december 6.
- f) Török Péter: Minden héten háború. Egy új állandó kiállítás építésének margójára. Berettyóújfalu, 2021. szeptember 20. „MEGÚJULT ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSOK A HAJDÚSÁGBAN ÉS BIHARBAN”. Megyei szakmai nap.
- g) Török Péter: A Bihari Múzeum (rövid) története. A Magyar Vidéki Múzeum Szövetsége éves konferenciája. Mátészalka, 2021. november 17–18.

A múzeum munkatársai által jegyzett publikációk

- a) Bagdi László: A világ közepe - Berettyóújfalu vármegyeszékhelyé alakulása 1920–1928. In: Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. 7–52.

- b) Bagdi László – Török Péter: Hazádnak rendületlenül... Egy korszakos közszolga ünnepi beszédének margójára. In: Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. 53–78.
- c) Szőke Richárd Rajmond. A Bihari Múzeum Évkönyve XXV. (könyvismeretű). *Új Nézőpont*, 8. (2021) 2. 80–82.
- d) Török Péter: Erőfeszítések a kiváltságokért. A szabolcsi hajdúvárosok és II. Rákóczi Ferenc kapcsolata. In: *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv XV.* Főszerk. Kenyeres István. Budapest, 2020. 35–65. (2021-es megjelenés)
- e) Török Péter: Közgyűjtemények járványhelyzet idején – a Bihari Múzeum 2020. évi tevékenysége. In: *A Bihari Múzeum évkönyve XXVI.* Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2021. 151–160.
- f) Török Péter: Vicék és kapitányok. Néhány gondolat a szabolcsi hajdúvárosok Rákóczi-szabadságharc alatti közigazgatásáról. „Az ifjak tanítása oly nagy jó”. Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére. Szerk. Fogarassy Zoltán – Mészáros Kálmán – Török Péter. Debrecen, 2021. 431–441.
- g) „Az ifjak tanítása oly nagy jó”. Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére. Szerk. Fogarassy Zoltán – Mészáros Kálmán – Török Péter. Debrecen, 2021. 461. p.

A múzeum által megrendezett tudományos konferenciák

- a) Vármegyék és emberi sorsok Trianon után (online). 2021. június 3.
- b) XII. Bihari Diéta. Berettyóújfalu, 2021. december 6.

Emellett Török Péter munkatársként részt vesz Nemzetközi Inter-regionális Társadalomtörténeti és Néprajzi Kutatóközpont (Debrecen) munkájában, illetve az *Új Nézőpont* (<http://ujnezopont.biharkutatas.hu/>), a *Létünk* (<http://www.letunk.rs/>) és a Bihar-kutatás honlap (<http://biharkutatas.hu/>) szerkesztőbizottságának tagja.

Pályázatok

A múzeumról elmondható, hogy minden évben keresi azokat a pályázati lehetőségeket, amelyek hozzátehetnek az intézmény működéséhez. Nem történt ez másként 2021-ben sem, amikor öt alkalommal nyújtottunk be pályamunkát.

- a) A Bihari Múzeum Évkönyve megjelenítésére. Pályázati azonosító: NKA 209188/00006. Elnyert összeg: **270 000 Ft**
- b) Régiékből Újfalú. Berettyóújfalú és környékének Árpád-kori története. Pályázati azonosító: NKA 203137/04371. Elnyert összeg: **700 000 Ft**
- c) A Bihari Múzeum papíralapú műtárgyainak átdozolásához és költöztetéséhez szükséges szakmai anyag beszerzésére. Pályázati azonosító: NKA 209111/00004. Elnyert összeg: **600 000 Ft**

Elbírálás alatt lévő pályázatok

- a) A Bihari Múzeum papíralapú műtárgyainak átdozolásához és költöztetéséhez szükséges szakmai anyag beszerzésére. Megpályázott összeg: **1 498 198 Ft**
- b) A Bihari Múzeum interdiszciplináris kutatásait támogató pályázat. Magyar Génius Program (NKA). Megpályázott összeg: **8 000 000 Ft**

Amire az évkönyv megjelenik, már tudjuk, hogy az elbírálás alatt lévő pályázatok közül az állományvédelmi fejlesztésre irányuló beadvány 600 000 Ft, míg a Magyar Génius Program tudományos alprogramjától 8 000 000 Ft támogatás nyert el a múzeum.

A Magyar Génius Programnál érdemes megjegyezni, hogy a Bihari Múzeum 2021-ben felvételét kérte a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetségébe, amely a novemberben, Mátészalkán megrendezett közgyűlésén tagjává fogadta intézményünket. Ezek a szakmai kapcsolatok vezettek el oda, hogy a múzeum lehetőséget kapott tudományos pályázat beadására, amelyben egy nagy ívű koncepciót állítottak össze pályázók. A bírálók támogatandónak ítélték a pályázatot, amely két évre biztosítja a Bihari Múzeumnak tudományos kutatások anyagi hátterét.

Adatbázis-építés

A múzeum olyan új projektekbe fogott 2018-ban, amelyek múzeumi berkekben még nem váltak elterjedtté, inkább más közgyűjtemények jeleskedtek ezeken a területeken. Ilyennek tekinthetjük az adatbázis-építést, amely nélkül nem lehet rendesen publikálni a múzeum gyűjteményét, amely nélkül nincs meg az a biztos háttértudás, ami elengedhetetlen, hogy megbízható forrásként tekintsenek az intézményre. Első lépésként a Berettyóújfalui járás iparosainak és kereskedőinek adatbázisát kezdték el „építeni” a munkatársak, majd a Berettyóújfalu és Berettyószentmárton halotti anyakönyveinek forrásállományát kezdték el feldolgozni. Mindkét adatbázis az 1950 előtti korszakra fókuszál, amelyről a tudásunk egyre jobban bővíthető. Új munkafolyamat ez, amit a kollégáknak meg kellett tanulni, beleszokni, mert monoton, fárasztó és nagyon sok esetben nem könnyű feladat a korabeli iratokból kibogarászni az adatokat. Ezzel párhuzamosan zajlott és zajlik a berettyóújfalui és berettyószentmártoni telekkönyvi betétek feldolgozása, amelyben a közel 50 000 felvételtől álló állományt rendezik helyrajzi számonként, ingatlanonként a munkatársak.

Adatbázisban rögzített adatok

- a) Iparosok-kereskedők: 613 rekord
- b) Állami halotti anyakönyvek (Berettyóújfalu): 966 rekord

Összegzés

Akik vette a fáradságot és végigolvasta ezt az összefoglalót, az pontos képet kaphat arról, hogy milyen mennyiségű és minőségű munkát végzett a Bihari Múzeum 2021-ben. A múzeum állandó kiállításának megnyitóján mondtam azt, hogy a legtöbb múzeumnak már az több éves, akár évtizedes munka lenne, hogy egy új állandó kiállítást rendezzen, felépítsen és megnyisson. A Bihari Múzeum mellett, hogy ezt a kérdést maradéktalanul abszolválta, lebonyolított egy teljes körű revíziót – ami máshol 7–10 évig tart – párhuzamosan a kiállítás építésével és még a régi és az új külső raktár költözésének előkészítését is megoldotta az a hét ember, aki

jelen pillanatban a Bihari Múzeumot alkotja. A napi szintű teendőkről – foglalkozások, előadások, koszorúzások, konferenciák, tárlatvezetések, rendezvények – már talán nem is kell beszélünk, anélkül is látszik, hogy 2021-ben megújult a Bihari Múzeum, köszönhetően a munkatársaknak, név szerint Erős Annának, Fegyverné Marczin Vandának, Kondor Beátának, Szűcs Endrének, Bagdi Lászlónak, Szőke Richárd Rajmondnak és Török Péternek. Jól látható, hogy a Bihari Múzeumnak van koncepciója, van jövőképe, tudjuk, hogy honnan, milyen szintre szeretnénk eljutni, és ehhez minden lehetőséget megragadunk.

2021 - encounter of parallels. Overview of the activities of Bihari Museum

In 2021 Bihari Museum continued its journey it started in 2018 - despite the fact that the pandemic had a major impact on the vast majority of the projects to be fulfilled. The annual activities of the museum are basically built around the legal requirements as long as the circumstances make that possible. After the year of 2020 even 2021 couldn't be considered to be an ideal year for the Hungarian museum community. In addition to the COVID-19 situation the increased cost of services made substantial changes in tendering, and every public collection had to face overwhelming challenges. In 2021 the main areas of focus for the museum staff were the completion of the new permanent exhibition and opening it to the public, reconstruction of storage rooms of the building, revision of the entire collection, and preparation of a new external storage for the collection.

